

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőkénél, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Print Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

**A Magyar Naplót elektronikus
formában terjeszti
a Digitalstand.hu Kft.
www.digitalstand.hu**

Digitális lapszám vásárlása: 390 Ft

Digitális előfizetés:

12 hónapra: 3960 Ft

(12 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

6 hónapra: 1980 Ft

(6 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

3 hónapra: 990 Ft

(3 lapszám, egy lapszám ára: 330 Ft)

Áraink az áfát tartalmazzák.

Ha mégis a világvége-hívőknek lesz igazuk, akkor ez a pár sor most búcsúzás. Jó volt veletek, mondhatnám, még ha nem is volt mindig olyan jó. Az életből való távozást a kollektivista utópiákkal ötvöző rettegő sokaság most éppen a maja naptárra tette meg tétjeit. Ez némi eltéréssel 52 éves ciklusokból áll, a nagy szent kör pedig 5125 év, ami történetesen 2012. december 21-én jár le. A felületes szemlélő – aki talán az ószövetségi spekulációkból indul ki, ahol a világ életkora úgyszintén ez a mintegy hatezer esztendő – nem ügyel arra, hogy a maják ciklusokban gondolkodnak, így szerintük Krisztus előtt 3114. augusztus 11-én nem a világ keletkezett, hanem csupán az aktuális időszámítás. December 22-én tehát nem a semmi kezdődik, hanem egy újabb futam az emberi létezésben.

A kultúrával fertőzött ember persze titkon érzi: ilyen véletlenek nincsenek. Az igazi pániknak is a kultusz az alapja, még ha a racionalizmus korában el is homályosult az összefüggés. A számmisztika rajongói még tesznek egy kísérletet, hiszen 20.12.2012. mégiscsak egy duplikált dátum, bár a majákat Krisztussal összehozni azért elég nagyvonalú képzetársítás. Igaz, egy nap hibádzik, s ez épp olyan bosszantó, mint amikor egyesek Sztálint próbálták messianisztikus hírbe keverni a december 18-i születésnapjával. Ám a születés mégiscsak a lényege a téli napforduló körüli időszaknak: el is múlik valami, de egyúttal létre is jön. Ha a végpusztulást ide lehet datálni, az különösen vonzó a misztikumra hajló lelkeknek.

A karácsony misztériuma persze ősbibb a fiatalos kereszténységnél: a csillagászati tél kezdete az ókori római Saturnáliával, a zsidó Hanukkával, az amerikai négerék Kwanzájával is gyanúsán egybeesik. Mindezek pedig a tudományos közmegegyezés szerint a perzsa Mithrász-kultuszra mennek vissza, az meg az óind hitregékre, ahol Mitra a felkelő nap istene. Ő is december 25-én született, egyes mítoszok szerint szüztől, mások szerint sziklából, s megváltónak is őt nevezték először. A rómaiak fölöttébb leleményesek voltak a különféle kultuszok vegyítésében, így a Mithrász-kultusz és a kereszténység külsődleges jegyeinek összecsúsztatása korántsem valószínűtlen. S mindez abból indul ki, hogy a Föld forgástengelye ferde, lehetővé téve az évszakokat.

Az már csak ráadás, hogy a Mithrász által leölt bika, az első teremtetett lény halálával született meg az idő, testéből sarjadt ki az első kenyeret adó búza, véréből a bor. Ezzel egybevág, hogy sokáig csak az isteneknek volt születésnapjuk: az emberek istenkáromlást követtek volna el, ha névnapjuk helyett a születésük napját ünneplik. A polgári anyakönyvezés elterjedése az embert e tekintetben is isteni régiókba emelte. Ebbéli gögijében immár a mitikus Nap-kultuszra emlékeztető karácsonyt is mindinkább kiüresíti, fogyasztási cikké silányítja. S roppant feledékenységében retteg a maja naptárkészítőktől, holott csak az a lehetőség izgatja: ha a bika győzi le Mithrászt, soha nem született volna meg emberi létezésének tere, az idő.

Csontos János

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:
Csontos János
(felelős szerkesztő)

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza, Betűvető)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Filip Tamás (vers)
E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)
E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Lőtér, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Rosonczy Ildikó (tanulmány)
E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Tornai Szabolcs (Hétmérföld, szerkesztő)
E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nyitott Műhely)
E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Zsille Gábor**
(Kissimon István felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.
Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Fizessen elő Ön is

a Magyar Napló folyóiratra!

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Telefon: 413-6672

Előfizetés egy évre (12 lapszám) 7390 Ft
Előfizetés fél évre (6 lapszám) 3870 Ft

Csontos János: *Napforduló* 1

SZEMHATÁR

Zsille Gábor: <i>Karácsonyi halvacsonya; Néhány másik</i>	3
<i>Farkasréti délelőtt; Nagytilaj</i>	4
<i>Ahol élni szeretnék</i>	5
Mezey Katalin: <i>Jókai Anna ember- és vilásképe</i>	6
Tornai József: <i>Éjjel; Részesedés a szépségben</i>	8
<i>Legismeretlenebb, legsötétebb; Valami felé</i>	9
Szentmártoni János: <i>Lagzi</i>	10
Csontos János: <i>Könyvek nélkül nem megy</i> (Interjú Hatos Pállal, a Balassi Intézet főigazgatójával)	13
Barna T. Attila: <i>Szolidaritás; Találkozás; A nő; József Attilához;</i> <i>A csenden át; Reggel</i>	17
Lackfi János: <i>Szabad a tánc</i>	18
Tóth Erzsébet: <i>anyám tüzet fest; letette; elmenni még; bőrátültetők</i> <i>tábori posta; hőség</i>	12
Kelemen Lajos: <i>Szállsz te már magad...</i>	13
Árkossy István: <i>Toszkána koronája</i>	27
Pollágh Péter: <i>Mákosyos csontok; Gyerekváros</i>	31
Kovács István: <i>Szél Jenő emlékezete</i>	32
Szebényi Ildikó: <i>A sárga mezőn; Örökbe fogad; Nem irodalom</i>	38
Lászlóffy Csaba: <i>Zivataros krónika; Mint sebzett tárgy</i>	39
Miklya Zsolt: <i>Kaméleonnak; Szőlőtaposó szelíd ének</i>	40
Cs. Kovács Márta: <i>Négy tétel</i>	41

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: *Munkálkodni a kertben*
(Beszélgetés mindenféle örökségekről Zsille Gáborral)

51

HÉTMÉRFÖLD

Christine Busta: <i>Sorok egy karácsonyi lapra; Advent a burgenlandi határon;</i> <i>Evangélium</i>	59
<i>Cirenei Simon; Régi ikon; Utósortok egy tájképhez</i>	60
<i>Lázár kutyáival Ábrahámnál; Ősz Bécs fölött</i>	61
<i>Déli Pályaudvar, 23 óra; A könyv; Jelzések</i>	62
<i>Ábel megvédi Káint; Új évszak</i> (Cseh Károly fordításai)	63
Cseh Károly: <i>Kékből gesztenyeszínbe</i>	63

LŐTÉR

Ferdinandy György: <i>Faltörő kosok...?</i> (a 2012-es Ünnepi Könyvhét kiadványairól)	64
Bakonyi István: <i>A méltatlan élet földje?</i> (Szabó Zoltán: <i>Amerikai jegyzetek</i>)	66
Déri Eszter: <i>Mesék gyermekekre és felnőttekre szabva</i> (Fisch Gábor László: <i>Nagyapó meséi; Kovács Zoltán Vilmos: Szitakötő</i> <i>Dávid, a költő; Tasnádi Edit fordítása: A szarvas-szultánkisasszony)</i> ..	67

SZERZŐINK 70

**Számunkat Árkossy István, Bognár Krisztina, Kiss Márta,
Nagy Kriszta és Tari Eszter munkáival illusztráltuk.**

ZSILLE GÁBOR

Karácsonyi halvacSORA

*A karácsonyi asztal alól most
előúsznak mind az egykori halak:
a tavalyi ponty, melynek kanállal
váltam ki szemét, csak rám ne nézzen*

*a fazékból, a két éve kirántott
harcsa, a hagyma közt érlelt heringek
mind-mind szájátva úsznak,
s mögöttük ott a süllő, a csuka,*

*a nyurga, filézett lazac, az aszpikba
dermedt pisztráng, szájából mazsola
pereg és bors és citrom és mandula,
itt vannak mind, a kárász, a makréla,*

*az amúr, a busa, a tőkehal, mélán
lebegnek fel-le az üvegtéglák előtt,
a damasztra, az ezüstre pikkelyük szítal,
minden kiköpött szálkájuk nyelvemre gyűlik,*

*oldalamon Yvonne, burgundi hercegnő,
lábamnál Hemingway cápái – – –*

Néhány másik

*Minden városban ott lappang néhány másik.
Egy selmecebányai toronyból az esztergomi
Szent Tamás-hegy kápolnája köszön vissza,
Wrocław egyik háztömbjéből valamelyik
német kisváros főtere a Bodeni-tó partján –
neve most nem villan eszedbe.
Biberach sétálóutcáján papucsot vettél,
Szentendre egyik sikátorában verseskönyveket,
Vilnius szívében lefotóztál egy házfalba
épített bögrét. Tornyok, falak, városkapuk,
szökőkutas terecskék és házak közt futó
patakok végtelen leporellója benned.
Olykor taláalomra felütöd: lapjai
újabb lapokra nyílnak.*

Farkasréti délelőtt

*Bella István temetésére talpig fehérben mentem,
hiszen a költő nem hal meg, búcsúja születésnap.*

*A ravatalozó előtt Ágh István így szólt:
Nagy Gáspár reggel kórházba került, rák.
A farkasréti fák feljajdult az újszülött levél.
Szörnyű lenne, ha Gáspár is menne, sóhajtott Lászlóffy Aladár.
Ezen a harcmezőn most már minden irányból lönek,
mondta a szertartás végeztével Tornai József.
Deák László hallgatott, mélyeket slukkolt, kifújta.
Könnyező alak suhant el, P. János, az olvasó,
kinek egyetlen lánya, a költő négy éve öngyilkos lett,
és a szomszédos parcellában nyugszik. Gyere vissza,
János!, kiáltottam, de minnek, fejét ingatva szökött
a fájdalom elől. Ne sírj, János, lesz még rá alkalom!*

És lett is, lett bőven.

Nagytilaj

Gáspárnak, odaát

*Nagy Gáspár, Nagy Tilaj, Nagy Szilaj,
játszadoznék a szóval, bár nem volt ő kimondottan szilaj,
szenvedélye más hőfokon égett –
kamaszkoromban a Szép versek antológia borítóján
évről évre egy olyan fényképe díszelgett,
melyen már-már nőiesnek tűnt –
nemrégiben egy kiadói ember azt fejtegette nekem,
hogy bizonyos szerzőket politikai okokból szándékosan
előnytelenül fotóztak, vagy egyszerűen csak hanyagul –
nem szilajság jellemezte, hanem konok tartás,
most is látom: mintha kartácstűzben állna egy országnyi,
a Tiszatájtól Szombathelyig ívelő barikádon –
vagy mintha szélvihar idején a főtérnyi tömegben
mindenkinek lobogna a haja, a sálja, csak az övé nem.*

Ahol élni szeretnék

*A városban, ahol élni szeretnék,
tenyeremhez simulnak a házak,
érints meg, suttogják, érezd,
milyen langyos a falunk
a késő délutáni fénytől,
milyen észrevétlen remeg
téglaínkon a szemcsés vakolat.
Milyen árnyéktalan az este
a városban, ahol élni szeretnék,
milyen zavartalan a sötét,
levendulaillatú pályaudvarát
a magányos vonatok elkerülik,
szénaillatú aluljáróit a szavak,
a magányos mondatok befonják.
Milyen kéznyomok, milyen festék,
miféle álmok rajzolódnak
a ráncos homlokzatokra
a városban, ahol élni szeretnék.
Lehet, van ott egy folyó.
Lehet, van ott egy sziget.
A felejtés behavazza a fákat
és a kimért mozdulatokba kövült,
futásról ábrándozó szobrokat,
de a parti sétány kavicsain
az emlékezet apró kígyója tekereg.
A repkénnyel koszorúzott
ablakokon át idegen sorsokra látni,
ismerős bútorokra és könyvekre,
a csipkés terítőn rozsdaszín körte,
a falakról mosolygó öregek alatt
egy fotelban gubbasztó öreg,
valahonnan hegedűszonáta szól.
Bárcsak közétek tartoznék,
sóhajt a vándor a járdán,
elüldögnék veletek a konyhában,
hallgatnám lépcsőházatok csendjét,
a templomaitok mélyén susogó időt,
a virágpiac kofái nekem kiáltoznának
vödreik mögül a szélben.
Bárcsak közétek tartoznék,
sóhajt búcsúzóul a vándor, mielőtt
eltűnik az alkony főutcáján
a városban, ahol élni szeretnék.*

MEZEY KATALIN

Jókai Anna ember- és világképe

Talán nem túlzás, ha azt állítom, hogy Jókai Anna egymaga legalább annyit tett egy korszerű erkölcsi világkép tudatosításáért, mint a többi összes kortárs magyar író együttvéve. A moralitás, az etikai értékek érvényessége a materialista-marxista ideológia, majd a fogyasztói materializmus hosszú évtizedeiben nyíltan megkérdőjeleződött, a gúny tárgyává lett. Nem véletlenül: hiszen a XX. század a nagyipari hazugságyártás, az állami politika szintjére emelt rablás és fosztogatás és a nagyüzemi gyilkolás százada volt, és semmi jele nincs annak, hogy ez a folyamat a XXI. században, legalábbis a közeljövőben megszakadna. Ma is tanúi vagyunk annak, amint a technikai haladás mind újabb és újabb médiumot hoz létre a globális hazugság minél gyorsabb és eredményesebb terjesztésére. Nem véletlen, hogy ennek a korszaknak a hőse az *egydimenziós ember* lett – ahogy Herbert Marcuse 1964-ben elnevezte – és mára a szépirodalomnak is, így a magyar szépirodalomnak is ez az embertípus a meghatározó szereplője.

Az izmusok történetét nyomon követve megfigyelhetjük, hogyan jutottunk idáig, a történelmi és ideológiai változások hogyan változtatták meg önmagunkról alkotott képünket. Az impresszionizmus például a hangulataink, a szimbolizmus a rossz ösztöneink, a szürrealizmus a képzeletünk, az expresszionizmus érzelmi kitöréseink hangsúlyozásával írta át az emberi jellem klasszikus arányait. A naturalizmus már az ateizmus tanítására épít, amikor az anyag egyeduralmát hirdeti, mondván: – *Ember, nem vagy egyéb, mint ami látható belőled. Test vagy.* A dadaizmus alapvetése szerint minden – élet, személyiség, erkölcs, szokásrend, sors – valójában értelmetlen, begyepesedett rutin. Az emberi lét adottság csupán, amelynek valóságos tétje – sem oka, sem következménye – nincs. Egyetlen dolognak van csak értelme, annak, hogy mindenkit rádöbentsünk erre az értelmetlenségre, és arra ösztönözzünk, hogy az élet minden megszokottságát felborítsa.

A posztmodern teóriája nem értelmetlennek, hanem lételennek, nem létezőnek állítja ugyanezeket a dolgokat. Minden viszonylagos (relatív), ezért igazság nincs, csak részigazságok vannak, amelyek eleve nem testesítenek meg semmit, csupán helyettesítenek valamit. Valamit,

ami tulajdonképpen nincsen. Érték sincs, csak helyi értékek vannak, amelyeket a pillanatnyi érdekviszonyok hoznak létre, és azok változásával maguk is változnak, megsemmisülnek. Csupán az érdekek vannak, az anyagi érdekek, és az embert semmi más nem mozgatja, csak az érdekei. A történelmi társadalmakban ezt a tényt hivatott elpálástolni az az álszent és hazug, úgymond erkölcsi tanítás, amelyet a nevelésnek nevezett manipuláció segítségével már fiatalkorban ráerőszakolnak mindenkire. A modernitás célja ezért nem lehet más, mint a hagyományos világ- és emberképnek a lerombolása és a „józan”, erkölcsi karakter és szellemi hátország nélküli emberi lét elfogadtatása. A művészet által, a szépirodalom által is.

Ez az ideológiai (és történelmi) folyamat szinte egyeduralgokodóvá tette azt a világlátást, amelynek hőseit egydimenziós emberként jellemezte Marcuse. Az ilyen személyiséget egyetlen dolog érdekli: az anyagi javak megszerzése, ez az élet-elkötelezettsége, ennek rendel mindent alá. A közgazdaságtan sokat hangoztatott tétele, hogy az emberi társadalom működése csak az állandó „növekedés”, „fejlődés” eredményeként tartható fent, ennek a motorja pedig éppen az egydimenziós, anyagközpontú életideál. „Ahelyett, hogy a gazdaság lenne beágyazva a társadalmi viszonyokba, a társadalmi viszonyok vannak beágyazva a gazdasági rendszerbe” – így jellemzi ezt az eltorzult valóságot Pollányi Károly.

Jókai Anna írói munkásságának fontos vonása az egydimenziós emberkép tagadása. Tagadása annak, hogy létünk mindenek feletti értelme az anyagi javak megszerzéséért (eltulajdonításáért) folytatott harc. Művei tagadják, hogy az anyag lenne az egyetlen létező, hogy az ember csupán anyag lenne, és sorsa – az anyag törvénye szerint – az elmúlás, megsemmisülés, szétbomlás. Jókai Anna írásaiban – regényeiben, novelláiban, de esszéiben is – az ember lényegét tekintve szellemi lény, akinek legbelső igénye, hogy kapcsolatot tartson saját szellemi hátországával. Hősei között mindig találunk olyan szereplőt, aki tudja, hogy az élet forrásában, Teremtőjében hinni nem öncsalás. Tudja, hogy az élet nem értelmetlen, ezért fontos, hogy továbbörökítsük. Tudja, hogy nem az az élet célja, hogy minél több élvezethez jussunk. Tudja, hogy nem azért kell erősnek és okosnak lennünk, hogy a szerzésben és az élvezetekben semmi se akadályozhasson meg bennünket. Ezért művei tagadják azt a manapság egyre általánossabbá váló vélekedést, hogy ha minden pillanatunknak megadjuk a maga élvezetét, azzal már

megtettünk mindent, amit megtehetünk annak „a hazug (mert folyton az érzelmeinkre és értelmünkre apelláló), céltalan és értéktelen valaminek” az érdekében, amit emberi életnek neveznek.

De ha Jókai Anna művei csak tagadnák mindezt, akkor csak a félutat tennék meg az író által kitűzött cél felé. Hozzánk hasonló, hibákkal és bűnökkel teli, mindennapi hősei nem mentesek korunk betegségeitől, az anyagi javak és élvezetek bálványozásának kísértésétől sem. De megformálójuk nem irtotta ki lelkükből a szellemi valóság sejtelmét és szomját, a szeretet létfenntartó erejének hitét és tudását. Jókai Anna eleven sorsokat, jellemeket rajzol, akik szeretetből, szolgálatból és szenvedésből szőtt történeteik során eljutnak a katarziszig, a létezés egy magasabb szinten való értelmezéséig és átéléséig: a krisztusi tanítás befogadásáig és sorssá formálásáig, a szeretetközösség megvalósításának vágyáig. Jókai Anna nem tagadja le és nem tagadja meg azt, amit mestereivel, a magyar kultúra nagyjaival, Hamvas Bélával, Kodolányi Jánossal, Várkonyi Nándorral együtt tud és vall: hogy emberi lényegünk nem egydimenziós. Mindannyian magunkban hordozzuk a tér-időn túli létről való tudást is, ősi, közös sejtelmeket őrzünk és élünk át, ha lelkünk szabad és nyitott a szellem univerzuma felé. „Az élet értelmét én abban látom, hogy a bennünk lévő építőkövekből felépítsük a magunk székesegyházát. A belső épülés minden embernél más és más. Bennem ez a belül épülő székesegyház a pályám elején leginkább egy gótikus templomhoz hasonlított. A gótika építészete az égbe nyúlik, olyan, mint az imára kulcsolt kéz, vagyis a világból eltűnt Isten utáni sóvárgást fejezi ki. Az eltűnt istenséget kerestem akkoriban, akiről tudtam, hogy van, csak rejtezik. Ahogy haladok előre a korbán, a bennem épülő székesegyház inkább egy csendes, fehérre meszelt kápolnává szelídült, amibe otthonosan visszatért az Isten...” (Könyvhét, 2002. december.)

Az örökös progresszió -kényszeres modernitás kapcsán mondja ki Jókai Anna: „Csak az a fontos a valódi haladás számára, ami az örökből nyilatkozik meg, az adott kor magasabb igénye szerint és a lehetőségek korlátai között. ...ami igazán fontos, az mindig rejtett. Ha úgy tetszik, a tíz körmünkkel kell kikaparnunk a domborodó homok alól.”

Magában hordozza ez a gondolatmenet Hamvas egyik fontos, Jókai Anna által is idézett meghatározását:

„A hagyomány az ember és a transzcendens világ között levő kapcsolat folytonosságának fenntartása, az ember isteni eredetének tudata és az istenhasnolóságnak mint az emberi sors egyetlen feladatának megőrzése.” („*Ne üljetek füstparipára*” – Hamvas Béláról).

És Hamvással egybehangozóan állapítja meg: „A világ *mindig* válságban volt és van – egy alapvető válságban! A törvények nem fedik a világtörvényt, hanem a kielégülés és a haszonvágy hozza meg őket – s ezzel a közösséget fenntartani nem lehet. Így lesz az ember a természetnek többé nem apja, csak rablója. Ha az anyagi ember a világot zsákmánynak tekinti, és a világból kiemeli azt, amire szüksége van, ez a: haszon. Ha az archaikus ember tevékenységével a világosság isteneinek segít, ezt úgy hívják, hogy kultusz; ebből fakad az igazi kultúra.”

Ehhez kapcsolódóan fontos meghatározást találunk esszéjében egy sokat, sokszor csillapíthatatlan indulattal vitatott kérdéstről is: „...A nemzeti öntudat az a képesség, amellyel a nép önmagát a többi nemzetek sorában el tudja helyezni. ...A nemzeti szellemet nem tagadni kell, hanem a saját értékén értékelni...”

Jókai Anna ember- és világgépének humanista-keresztény vonásait jól interpretálja a modern ember egyik kitüntetett szolamáról, az önmegvalósításról írt gondolatmenete: „Az önmegvalósítás napjainkban elcsépelet szólam, gátlástalan törekvők menlevele. Kiméletlen egoisták önmegvalósítás ürügyén minden erkölcsi normára fittyet hányva csörtetnek át az élet erdején; körülöttük fű, fa, bokor nem nő többé, a gyengébbet legázolják, az ügyetlenebbet félrelökik, a gondolkodót kiröhögik, s miközben azt képzelik, önmagukat valósítják meg, helyette csak a Gonosz fantomképét segítik hús-vér valósággá testesülni, másolatban, szériában. Folyik az én-pusztítás, hivatalos segédlettel. Készül a futó-szalag ember...” – írja *A minőségi ember* című, Németh László 95. születésnapjára készült esszéjében.

Jókai Anna lelke szabad és nyitott, és nem az önmegvalósítás, mindig a közösség, a közjó szolgálata, az emberről szóló ősi és egyedül személyiség-építő tudás átörökítése foglalkoztatja prózájában, lírájában, esszéiben egyaránt. Talán ez a titka annak, hogy meg tudta őrizni alkotó erejét nyolcvanadik születésnapjához közelítve is, amint ezt *Éhes élet* című, az idei Ünnepi Könyvhétre megjelent, nagysikerű regénye is bizonyítja.

Isten éltesse és őrizze meg ilyenek még sokáig!

TORNAI JÓZSEF

Éjfé

*Fatörzset dobtam a tűzre,
bódított a nyáreg tükre.
Nem is tudom, olyan rég volt:
ahogy ég-testvérem forgott.*

*Sátor elé lefeküdtem,
tücskök, tücskök sárga fűben,
egyedül, körül a vadon,
puszta csönd csupán takaróm.*

*Minden emlék. Soha többet
nyárfáidnak nem örülhet,
akácodnak, várt szeliden,
nem hálálkodhat a szívem.*

*Nem bűvölt a hold, csak egy bagoly
sívított néha valahol,
bokrok közt üregi nyulak
kezdtek el gyorsírásukat.*

*Hanyatt nyúltam a tisztáson,
s azt gondoltam, mennyi társam
gondol most rám heverője
kötőfékébe nyugózve.*

*Isten tarka ege alatt
el-elfeledtem magamat:
vadember a történelem
előtti idő-sűrűben,*

*se félelem, se modern gond
az öreg koponyacsontot
nem döngette a láng mellett.
Göncölszékér gurult lejjebb*

*nyugat felé, tisztán láttam,
egyik kereke halványan
billegett a nagy kék úton,
fétisek közt fétis módon.*

*Meddig leszek árnyék-féreg? –
kérdeztem a fény-szemcséket.
Nem feleltek, csak ragyogtak:
csillagképek elnagyoltabb*

*jelei közt keresgéltem,
hátha lényegem megértem,
mert a nappalnál az éjfé
markába több jelentés fér.*

*Így virrasztottam, lebegtem
kozmosz anyaméhemben,
ahogy most is, négy-fal-zártan
végső titkokkal a nászban.*

Részesedés a szépségben

(„Maori nászének”)

*Tudod, mi történt az éjszaka éjében?
Részesedés az álom álmának a szépségében,
részesedés az álom álomi arcának a szépségében,
részesedés a nemiszerv mozdulását
segítő kéz szépségében,
részesedés a szépség szeméremrésébe
való behatolás szépségében,
részesedés az egyetlen pillanatra megteremtett
asszony szépségének a szépségében,
részesedés a szépség szépségének a szépségében.*

Legismeretlenebb, legsötétebb

*Félek az esőtől, félek a „napmelegtől”,
félek, hogy magamat ismerem föl,
ha becsattan szobámba a villám,
ahol a vihart hallgatom.*

*Ne félj, iszonyodó, a felhőszakadástól,
ne félj, megmenekülsz akárhányszor
is az ismeretlentől és a sötétségtől:
te vagy a legismeretlenebb, legsötétebb.*

*Az éjnek apja vagy, az apa gyermeked,
hálódttól a mindenség mindene remeg,
idő nincs, és a csillagok
zenéje bimbózik fejedből.*

Valami felé

*Emlékeimbe örülök bele:
a múlt képei ellen nincsen ír.
Betyárt vezeti izgalmam keze,
egy fába koppan íjamról a nyíl.*

*Kis-Duna partján várja a csapat,
mindjárt kiköt fűz tövénél a rév.
Vadult fiúk közt látom magamat,
hallom, mellükben hogy nevet a vér.*

*A nyárjasból, ahol három napig
táboroztunk, robban lábunk haza.
Először nézem úgy csillagait,
hogy nem nyúlt fölém, csak az éjszaka.*

*S azóta hányszor támadt rám sötét,
hányszor ültem tűz mellett egyedül!
Nők, szerelem minden szédületét
itt kínlódom koponyámon belül.*

*Anyám meghalt, mind sirattuk a sírt:
nővérem, szívek, messzi rokonok.
A szétpancsolt fiatalság éveit
titkok követték, ezekből vagyok:*

*versek, öregség, húsevő gondolat,
egy út, amin feleség, gyerekek,
tanítók, teremtők sora halad
valami felé, amit nem ismerek.*

SZENTMÁRTONI JÁNOS
Lagzi

Forró júliusi nap volt. Mialatt az autókönvoj kiért a Duna-partra széles dudálások közepette (az időtlen sörös dobozokat nem engedték, a dudálástól is ódzkodtak kissé, de végül rábólintottak), elmerengett a sorsán, hogy vajon miként alakul ezek után. Nézte a járókelőket, akik közül többen is mosolyogva rájuk integettek, a pirosnál mellettük megálló autók utasait, a Költőt, akinek a szemét napszemüveg takarta, az elrohanó fákat... – és arra gondolt: vajon hová suhan vele most ez az autó? Boldog lehet-e végre? Föl tud-e oldódni majd tulajdon életében? Akik integetnek, a kutyát sétáltató nagypapák vagy a babakocsit toló asszonyok vajon boldogok-e? S ha igen, ők hogy csinálták? Mi a titka a harmonikus együttélésnek? Egy család mitől család? Van-e valami rejtélyes fűszer, amit eddig még nem ízleltek? Esetleg az élés szent izgatottsága? Amit bár csak ritkán él át az ember, de olyankor tudja, hogy jó helyen van: otthonra talált a saját bőrében. S ez annyi tartalékot halmoz fel benne, hogy erőt ad akkor is, amikor kétvállra fektetik a güriző, taknya-nyála egybefolyó, az igavonó barom mélabújával vemhes hétköznapiak. Ő ezeket a pillanatokot vajon megérzi-e majd? Nem akar-e idővel megint odébbállni? Hiszen fogalma sincs, mi az az otthon. Neki soha nem volt. Lakásról lakásra vándorolt, lakott vagy tíz helyen, és sehol sem tartósan. Ahol pedig esetleg már megmelegedett volna, onnan mások döntései vagy a körülmények mindig továbbkényszerítették, újabb és újabb helyszínekre.

Volt idő, amikor még a pokolban élt, hogy az utcát hitte az otthonának. Mert neki csak ez jutott. Olcsó szerelmek vetetlen ágyai. Hogy soha nem tudja, mi várja másnap. Talán ezért sem tanult meg tervezni, álmodni, küzdeni. Hiszen úgy érezte, hogy az álmokat úgylis mindig mások álmodják, még az övéit is. A célokat meg, amiket ki szokás tüzni magunk elé, mások úgylis hamarabb érik el, s mire ő is megérkezne, neki már nem marad más, csak a lerágott csontok. Meg tudja-e becsülni a Költőt, aki bár nem könnyű eset, de szereti őt, küzd érte, sokszor helyette is? Noszogatja, bátorítja őt, hogy merjen több lenni, ismerje meg és aknázza ki tulajdon képességeit. De a férje olyan

kemény, nemegyszer rideg. Ha ez az ára a célok elérésének, akkor, köszöni szépen, ő nem kér belőlük. Ő egyszerűen csak élni szeretne, kinyílni, virulni – akár a mezei virágok. És olyan szabadon is, ahogy a szél beporoz velük más mezőket. A Költő meglátja-e benne mindezt, s tudni fogja-e: ahogyan eddig próbált segíteni, az nem jó, attól csak komplexusai lesznek? Ne tanárkodjon fölötte, hanem csak ültesse észrevétlen a tenyerébe, ahogy a repülni tanuló kismadarat szokás. Vajon min gondolkodhat a napszemüvege mögött? Mert ő mindig gondolkodik. Szünet nélkül jár az agya, zakatol, örli a világot. Verset ír? Vagy ő is az integető embereken mereng, és már szövi is magában a történeteiket? Hogy vajon milyenek is lehetnek legbelül? Hiszen számára minden csak téma. Az íróember kissé hasonlatos a katasztrófaturistához: akkor is fényképez, amikor menteni kéne. Sokszor érzi magát mellette úgy, mint egy megfigyelt. Olyankor mindig azon töpreng, hogy miért nem tud az ő Költője kicsit lazítani, hátradőlni, és csak úgy lenni, mint a növények, vagy épp egy üres lakásban felejtett pénzdarab, elhagyott kulcs-csomó? Nem kell mindennek keretet adni, értelmet, tartalmat. Nem kell folyton gyanakodni, ítélezni. Ki nem állhatja benne például azt, hogy az embereket alighogy megismeri, már kész képleteket állít föl róluk. Persze az idő többnyire őt igazolja, de akkor is... Ne legyen állandóan készenlétben. Ne legyen állandóan igaza. Tévedjen is olykor. Az sokkal emberibb. Legyen bohémebb, mint a régi költők. Lángoljon úgy, mint húszévesen. Fölgyújtani akarja a világot, ne megérteni! Élje, ne tanulmányozza! Olykor, amikor mellette fekszik, s a mellére hajtja fejét, olyan érzés keríti hatalmába, hogy a Költő szíve legmélyén, akár az óceán alján, ahová a fény már nem ér el, csak csönd van és üresség. Dermesztő. Ő egy élőhalottat szeret, aki a haláltáncát nem járja, hanem leírja vagy megrendezi. Ott ül az operatőri daruban, és osztogatja az instrukciókat, ki milyen arcot vágjon, mit éljen át, hogy haljon meg – s a rossz színészt úgy űzi ki a stúdióból, mint kedvenc rockoperájában Krisztus a kufárokat. Nem kóstolta még az érintés szeszét sosem. Az ő tekintete lázas és kietlen, akár a hajnali rét, amelynek ködéből őszi puskaördöngés riaszt föl károgó varjakat. Amikor ölel, az sokszor olyan mellékes, ahogy az ember egy asztal sarkán megtámaszkodik. Vagy nekidől kicsit a falnak, hogy lehűtse hátát, amíg megpihen. Az ő ölelése nem perzsel. Az ő ölelése jégzajlás. Az ő ölelése nem szerelmes séta a tengerpart forró homokjában. Az ő ölelése a süllyedő Titanic, amin a

Részlet a szerző *Szomjúság* című készülő regényéből

végsőkig kitart, és beinti a zenekart, hogy mérsékelje a pánikot. Meneküljön inkább! Eszét veszve, másokon áttaposva mentse az életét olykor, vagy löje főbe magát! A lényeg, hogy lássa rajta, ő is ember. Hogy képes rettegni, érezni, szomjazni! Mi az, amit ő tud, és olyan makacsul ragaszkodik hozzá? Netán a szavak titkos hatalma? A leírt vagy kiejtett szavaké, melyekről azt hiszi, hogy még mindig megmenthetik az embert? Hogy a végzetébe dübörgő világot még megállíthatják a szakadék előtt? Ugyan! A szavak csak szavak! Még érezni is csak szavakban képes! Ezzel téveszti meg azokat, akik szeretik, becsülik értük! De a szavak nem oltják az ő szomjúságát! Neki rá, a Költőre van szüksége, nem a szavaira! Mintha nyolcéves korában megsértődött volna, amiért meghalt az édesanyja, és azóta kizárólag csupán szavakban hajlandó érintkezni a külvilággal. De hisz itt vannak ők is: a felesége és a lánya, a szavain kívül! Úgy megölelnék olykor, de nem lehet! Nem szabad! Mert még mindig elviselhetőbb a hiánya, mint az a döbbenet, hogy amikor átölelnék, csak a pusztá semmit ölelnék. És mégis, és mégis, és mégis, és mégis szereti, szereti, szereti Őt! Fogalma sincs, hogy miért. Hányszor próbálta már megfojtani magában ezt az érzést, hasztalan. Tizennyolc éves korától szereti őt, akárhányszor és bármennyire is menekülni akart előle. Szereti. Szívósan szereti. És nagyon fáradt már ebben a szerelemben. Kimerült ebben a szeretésben. De nem adja fel. Mert a Költő fölismerte őt. Meglátta. Kiemelte az arctalan és közömbös tömegből. A figyelme, a sérült és ezer sebből vérző szerelme visszaadta őt önmagának, még ha nem is tud vele sokszor mit kezdeni. Hálás érte. És azért is, mert gyermeket nemzett neki, élete értelmét, kitartott mellette mindvégig, megkérte a kezét és feleségül vette. Ezek már tettek, nem pusztá szavak. Ezekben meg lehet melegezni, és készülődni a boldogságra, amíg a Költő a szavakban bolyong.

A multság jól sikerült. Az ebéd után beindult a zene, táncoltak, hülyéskedtek, italoztak, voltak, akik pingpongozni mentek vagy kifeküdtek kicsit a stégre nézni a vizet. Estefelé megérkezett a két gitáros is. A stílusváltás nem mindenkinek volt inyére, de a társaságnak legalább a fele levonult a fűre a zenekar elé, és ott ropta tovább. Alkonyatkor fáklyákat gyűjtöttek szűnyogriasztó olajjal. Az éjszaka folyamán még egy ütőssel is kiegészült a zenekar. Jöttek-mentek az emberek, a kirugdalt fűcsomókban nagyokat estek, de leporolták magukat, fölhajtottak néhány kortyot az ijedtségre, és már iramodtak is vissza a

táncba. A Költő unokatestvére egyszer akkorát botlott, hogy a verandától egész a zenekar hangfaláig gurult, de olyan ügyesen vetődött és maradt meg mindvégig az esés lendületében, hogy ha az ember nem tudta volna, hogy lagzin van, és hogy az illető tökrészeg, még arra is gondolhatott, hogy egy kommandós tiszt épp egy bevetési bukfencet mutat be az újoncoknak. És valóban, mintha mi sem történt volna, a hangfal oldalának dőlve fújta, csak fújta tovább a herflijét, egyre hamisabban.

Hajnalig tartott a buli. Még rendőrök is jöttek, mert a környék valamelyik pihenni vágyó lakója kihívta őket csendháborításért. Persze egy valamirevaló lakodalom el sem képzelhető rendőrök nélkül, akik maguk sem veszik komolyan az ilyen riasztásokat, de egy-két süteményre meg egy kávéra csak beugranak, mielőtt folytatják monoton útjukat a sötét utcákon. S hogy a lelkiismeretüket némiképp megnyugtassák, mielőtt beteszik maguk után az ajtót, lehalkítatják a magnót vagy intenek a zenekarnak, hogy csöndesebben, majd további jó mulatást kívánva, megköszönik a kedveséget (a feketét, amely segít ébren maradniuk, a süteményt, amely kissé megédesítette íztelen éjszakájukat), és eltávoznak fejszóvalva, amikor a vőlegény már az asztal tetején táncol, maga körül pörgetve lerángatott, csatakos ingét.

A vége felé már csak a Költő és barátai vonaglottak a berekedt énekes előtt, a földbe szúrt fáklyák tűzgyűrűjében. A verandán pihegők időnként fölzsisszentek, amikor valamelyikük kilődult a nagy összecsimpaszkodásból, mert vitte a feje, ugrásra készen figyelték, vajon hol landol a szerencsétlen, min koppan majd: fatörzsön, kongán vagy épp a terasz lépcsőjén – de baleset egyszer sem történt. S miután a kódorgó visszatalált a cimboráihoz, a verandán is folytatódott a beszélgetés, pihegés, italozás.

Ő az egyik pisilésből visszatérve, nekidőlt pár percre az ajtófélfának, hogy lehűtse kissé forró halántékát, és csak nézte őket, miként próbálnak maradék erejükből úgy mulatni, akár húszévesen. Fejet rázva, mint amikor még hosszú hajuk volt, pogózva, vagy épp összeölelkezve körbe-körbe, egyre gyorsabban, egyre vadabban, amelyben a centrifugális erőt egyedül az izmok tarthatják féken, mint annak idején kétes hírű rockmulatók sörtől tocsogó fedélzetén. Ömlött róluk a veríték, nadrágjukon már számtalan fűfolt éktelenkedett, lábaik meg-megroggyantak, de nem adták fel, makacsul kapaszkodtak egymásba, és üvöltötték egyre érthetlenebbül és egyre hamisabban az éppen aktuá-

lis számot, azokat a dalokat, amiken felnőttek, amikkel lázadtak, amikkel meg akarták hódítani a világot. Jólesett néznie őket. Nagy gyerek mindahány. A teremtés koronáinak képzelik magukat, pedig milyen sérülékenyek. Hányszor megsértődnek, ha valami nem úgy alakul, ahogy szeretnék. Hogy össze tudnak törni, ha igazságtalanság éri őket. Ott volt mind, akik közt eltelt az elmúlt tíz éve, látták őt anyává érni, segítették, ha megfeneklett, biztatták, ha bátorításra volt szüksége. Rajongott az álmaikért, hisz neki nem voltak, becsülte az erejüket. Az Unokabátyja, aki ekkor már egy menő rendezvény-szervező cég igazgatója volt, és a verandán ücsörgők közt pihenő szerelme szíve alatt hordta gyermekét. A Gitárművész, aki ezúttal hangszere nélkül érkezett, amelybe mindig úgy kapaszkodott, mint egy életmentő fatörzsbe a sebes folyó örvényei közt.

A Medve, aki rendszerint úgy üdvözölte őt, hogy pár centire emelte a földtől, s aki bizonyos alkoholmennyiség után az univerzum titkait fejtegette, de hétköznapiokon olyan védtelen volt, akár egy sebzett állat. A Szakács, aki számára érthetetlen verseket írt, de belelátott a dolgok lényegébe. Az Erdőjáró, aki férje szerint az egyik legjobb kortárs novellaíró, csak nem meri még elengedni a hegymászók biztosító kötelét, hogy megtapasztalja a zuhanást is. És Ő, gyermeke apja, akiért odahagyta a dzsungelt, hogy megtalálja végre a saját történetét, s ha neki nem jár ilyen, hát a Költőében legyen főszereplő.

Mintha egy filmet nézett volna ott az ajtófélfának dőlve, annak is egy lelassított jelenetét, amelyben egyszerre láthat múltat és jelent. Ahogy már szinte önkívületben forogtak, kapaszkodtak, énekeltek tántorgó kedvencei. Pár másodpercre mintha a hangjukat sem hallotta volna, a zenekart sem, csak a mozdulataik mélyén pattogzó csöndet, eksztatikus férfítáncuk mögül a zuhanás szélcsöndjét. Ahogy elengedik a megkötő világot, és a belső űrben csapongnak,

bolyongnak, lehunyt szemmel, furcsa mosollyal arcukon, amely inkább grimaszra emlékeztet. Mint amikor a *Nagy kékségben* a főszereplő srác elengedi a mélymerülési sportbúvárok csörlőrúdját, leoldja magáról a biztonsági szíjat, és odahagyva az ostoba versenyt (hogy ki milyen mélyre ér le egy tüdőnyi levegővel), az embereket, akik közt soha nem találta a helyét – a delfinek után ered, biztos tudatában annak, hogy meg-

Kiss Márta: *Végre a friss levegőn*; 2011; olaj, vászon
(Völgyi-Skonda Kortárs Gyűjtemény)

fullad, de a szívében békével, fejében a mélység csöndjével. Szerette ezeket a fickókat. Irigyelte őket bátorságukért, hogy időnként nem félnek belevetni magukat a kozmosz éjjelébe. Oda, ahol a versek születnek. Ahol Isten is megpihen olykor. Szerette őket. Köztük mindig úgy érezte, hogy van a létnek egy titkosírása, amit a tetinkkel rovunk. Hogy nem pusztán kémia az egész. Hogy a napjaink mélyén él valami

mágia, amelynek füstje olykor megcsavarja az orrunk, és olyankor megérezzük, hogy feladatunk van a világban. Egy elmebeteg világban, amit meg kell gyógyítanunk, ha nem akarjuk, hogy köveire hulljon belőle mindaz, amit fölépítettünk. És hiába szárnyaszegettek sokszor, mindig talpra állnak, mert nem tudják elképzelni folytatás nélkül. Mindig van valahogy. Csak akarni kell. Fölkelni, menni tovább. Küzdeni, még akkor is, ha egyedül marad az ember. Mert előbb-utóbb önmagába botlik, s onnantól nem lehet magányos többé. Amikor velük van, a saját életét sem érzi lehetetlennek. Mert az ő lázuk áramkörében rajta is átbizsereg ez a szent éhség, amely bár halálunkig gyötör, de nélküle nem tudnánk, hogy a testünkbe zárt végtelen mindannyiunk számára tartogat meglepetéseket. Melyek sorában az utolsó a legnagyobb ajándék: a kegyelem. Jó volt néznie őket, ahogy a fáklyák megvilágítják átszellemült, lestrapált arcukat, viharvert gönceik, kifehérő mellük. Ropták csak, egyre járták, lankadtan, tikkadtan, de föl nem adva. Maréknyi felnőtt indián.

Könyvek nélkül nem megy

Beszélgetés Hatos Pállal, a Balassi Intézet főigazgatójával

Az Nemzeti Kulturális Alap 2012 és 2014 között a *Publishing Hungary* program keretében évi százmillió forintos támogatást nyújt arra, hogy Magyarország – a Balassi Intézet és a külföldi magyar intézetek szervezésében – évi tíz-tizenkét nemzetközi könyvvásáron megjelenjen. A program elsődleges célja a magyar könyvkultúra, a magyar szépirodalmi és tényirodalmi művek megismertetése a nemzetközi szakmai és olvasóközönsséggel. A program múltjáról és jövőjéről a programgazda intézet főigazgatójával, Hatos Pállal beszélgettünk.

– *E pénzben szűkös időkben mi indokolja e vásárokon való intenzív magyar részvételt?*

– Úgy érezzük, hogy a magyar irodalom legjava világirodalmi színvonalú, azonkívül érzékelhetően mutatkozik is rá kereslet Európában és szerte a világban – egyfajta konjunktúra tapasztalható.

– *Minek lehet tulajdonítani ezt az érdeklődést?*

– Az 1999-es frankfurti könyvvásár, amelyen Magyarország díszvendég volt, még mind a mai napig érezteti hatását – erre erősített rá Kertész Imre 2002-es Nobel-díja. Ez a kíváncsiság pedig nemcsak kortárs magyar szerzők, de olyan múltbeli klasszikusok más nyelveken való kiadását is elősegítette és elősegíti, mint Márai Sándor vagy Szabó Magda. Olyan prózairók ők, akik nemcsak szinte minden európai nyelven, hanem például vietnamiul is megjelennek. A Balassi Intézetben úgy gondoljuk, hogy ezt az érdeklődést ki kell használni: ezt segíti elő nagyszabású *Publishing Hungary* programunk is.

– *Mi a program lényege?*

– Hogy jelen legyünk a nagy európai könyves rendezvényeken, megfelelő szinten képviseltetve a

magyar irodalmat. Ez utóbbi kategóriát tágabb értelemben használom, tehát nemcsak szépirodalom értendő rajta. Korábban Magyarország több ízben elszalasztott kínálkozó lehetőségeket, amikor díszvendégnek hívták meg különféle könyvvásárokra – ezen a hanyag, nemtörődöm gyakorlaton feltétlenül változtatni kellett.

– *Mire futja évi százmillióból?*

– Mindez idén elegendő volt arra, hogy tizenkét nemzetközi vásáron legyünk jelen, ezen belül négy helyszínen – Szentpéterváron, Helsinkiben, Belgrádban és Szófiában – díszvendégként. Ez utóbbi minőség kiemelt figyelmet, központi helyzetet biztosított nekünk az adott országokban, a magyar írókra vetült az irodalmi közvélemény figyelem.

– *S mit lehet elérni azokon a helyeken, ahol nem Magyarország a díszvendég?*

– Ezek a rendezvények is rendkívül fontosak a magyar kultúr-diplomácia szempontjából, mint például a göteborgi könyvvásár, amely a második legnagyobb ilyen rendezvény a frankfurti után. Itt egy kerekasztal-beszélgetésen Kovács Zoltán kommunikációs államtitkár és Szentmártoni János

írószövetségi elnök is megjelent a magyar színek képviseletében. A frankfurti szereplésünket egyebek mellett azért is éreztem sikeresnek, mert két olyan magyar könyv mutatkozhatott be kiemelt formában, amelyek segíthetnek megértetni a német, s általában véve a nyugati olvasóval hányatott történelmünket, ha úgy tetszik, a magyar szenvedéstörténetet. Polcz Elaine *Asszony a fronton* című kötete a háborúban temérdek viszontagságot, erőszakot elszenvedett nők szemszögéből mutatja be a magyar valóság egy kevésbé ismert szeletét; s ugyanez áll Bánffy Miklós erdélyi trilógiájára. Utóbbit Oplátka András fordította németre, anyanyelvi szintű német-tudással: ez a kiadásnak nagy nyeresége. Két olyan témát sikerült így „forgalomba hozni”, amiről nem, vagy igen keveset tud a nemzetközi közvélemény.

– *Fontosabbnak tartja az ilyen, könyvek általi „ismeretterjesztést”, mint a médiatudósításokat?*

– Magyarországnak gazdasági és politikai okokból manapság enyhén szólva nincs jó sajtója külföldön, s ennek egyik táptalaja, hogy sem bennünket nem ismernek, sem a történelmi és kul-

turális előzményeket, amelyek a mai helyzethez vezettek. A média mindig felületes benyomásokat közöl, s a hatása is átmeneti. Ellentétben a könyvekkel, az irodalommal: ez mélyebb, tartósabb, többszörös hatást képes elérni. Itt nemcsak elhangzik valami és elszáll az éterbe: az olvasás mélyebb megértési folyamatokat képes elindítani, ráadásul abban az intellektuális közegben, amely a gazdasági és politikai megítélésre is befolyással van.

– *A fordításokat is ösztönzi a program?*

– Nem fordítóprogramról beszélhetünk, hanem elsősorban a már elkészült, megjelentetett magyar könyveknek a könyvvásárokon való népszerűsítéséről. Előfordul azonban, hogy a kiadói érdeklődés felkeltésére még meg nem jelentetett művek részletét olvassák fel a magyar program keretében: ez történt például Frankfurtban Temesi Ferenc *Bartók*-regényével.

– *Milyen szempontok alapján döntenek arról, hogy egy adott városban milyen szerzők képviseljék a magyar irodalmat?*

– Az mindenképp megkerülhetetlen, hogy kiknek vannak idegen nyelvű kiadásai. Olykor azonban ez a kritérium sem óv meg bennünket attól, hogy ne támadják a döntéseinket. Mint például a belgrádi könyvfesztivál esetében, ahol magyar részről Szécsi Noémi fiatal írónő nyitotta meg az eseményt. Az ő *Kommunista Monte Christo* című regényét sorra fordítják le európai nyelvekre, mégis megkaptuk azt a kritikát, hogy olyan helyi irodalmi nagyságokat mellőztünk, mint Végel László vagy Tolnai Ottó. Miközben nem vitatom a reklamált szerzők érde-

meit, érvényesítenem kell a Balassi Intézetnek azt a szándékát is, hogy fiatal írókat hozzunk helyzetbe tehetségpártoló szándékkal. Belátom viszont, hogy ez a misszió érdekeket sérthet.

– *Itt alighanem elérkeztünk a különféle lobbik kultúrharcos terepére. Miként tud állni a vártán az intézet az ágyúgolyók repkedése közepette?*

– Én ilyenkor Ravasz László református püspökre, s nem mellékesen értő és kivételesen művelt esztétára szoktam hivatkozni (Wöfflin és Simmel tanítványa volt, aki Schopenhauer esztétikájából írta doktori értekezését), aki úgy fogalmazott: nincs jobb- és baloldali irodalom, csak jó és rossz irodalom van. A Balassi Intézetnek e szellemben politikai háttérrel függetlenül kell működnie. Nem is tehet másként, hiszen a hagyomány sem fekete-fehér. A mai jobboldal egyszerre tiszteli Tisza Istvánt és Ady Endrét, holott Ady Tiszát geszti bolondnak nevezte, Tisza pedig szívesebben látta volna Ady helyén Szabolcska Mihályt. Az irodalmi köztudat döntött, s az idő hitem szerint a mai vitákat is megoldja majd. Az viszont roppant fontos, hogy a tehetségeket a nagy, beérkezett írók hátán eljuttassuk a nemzetközi színpadra. Ezért fordítunk figyelmet a gyermekirodalomra is, fórumot teremtve a kortárs ifjúsági könyveket íróknak a külföldi könyvvásárokon.

– *Ha a fordítatás nem része a programnak, abból az következik, hogy a külhoni irodalmi népszerűsítés lényegében a meglévő viszonyokat, prioritásrendszert rögzíti...*

– Tény, hogy a könyvvásárok azokra a művekre tudnak építeni,

amelyek le vannak fordítva. S van egy másik szempont is: a sorozatképesség. Márai Sándor vagy Szabó Magda termékeny szerzők: ha a publikum egyik vagy másik könyvüket megszerette valamely országban, a kiadó sorra megjelentetheti a többi, a magyar íróból „brand”-et formálva. Ottlik Géza regénye, az *Iskola a határon* lehet bármilyen nagyszerű remekmű, Ottlik nem felel meg e kritériumnak, mert lényegében egykönyves író. Kertész Imre, Nadas Péter, Esterházy Péter viszont megfelelnek ennek a kívánalomnak.

– *Lényegében egykönyves író Kertész Imre is, hiszen a Sorstalanság nélkül saját jogán egyetlen másik könyve sem kelthetett volna nemzetközi figyelmet...*

– Csakhogy a Nobel-díj már eleve garantálja a „brand”-építés sikerét.

– *Esterházy és Nadas piacképességét nem vitatva, le kell szögezni: őket tudatosan, hosszú évek alatt, nem kevés hazai közpénzből is építették fel a német és más könyvpiacokon. Akik kritikával illetik a fennálló „brand”-helyzetet, rendszerint nem az ő jelenlétüket vitatják, hanem más jeles és érdemes szerzők hiányát.*

– A kultúrdiplomáciának a meglévő adottságokból kell kiindulnia, figyelembe véve, hogy a magyar mezőnyben kiket ismernek külföldön. Amit tehetünk, az az, hogy például Esterházy oldalvizen (aki a *Semmi művészet* című könyvének bemutatója kapcsán volt jelen Göteborgban) például Szécsi Noémit és Fehér Bélát is bemutassuk figyelemfelhívó szándékkal. Lényegesnek tartom, hogy Frankfurtban Temesi nagyregényét Esterházy német fordítója, Terezia Mora mutatta be a

magyar standon, aki saját jogon is írói hírnevet vívott ki magának német nyelvterületen.

– *Szó sincs róla, hogy kurzuslogikát vagy holmi szekértáborkvótákat kérjek számon egy közintézményen, csupán jelezni kívántam, hogy számosan vannak, akik az igazságtalannak tartott helyzetnek, az ideológiai hátszéllel létrehozott kirakati kánonnak a konzerválásaként, politikai erőtlenségként élék meg ezt a megengedő gyakorlatot. Jelenleg kik döntenek arról, mely szerzők jelenjenek meg a könyvvásárokon magyar színekben?*

– Tanácsadó testületünk tagjai: Bengi László, Józan Ildikó, Thimár Attila és Szakály Sándor. Fontosnak tartottuk, hogy kritikus, egyetemi oktató, műfordító mellett történész is helyet kapjon a grémiumban, hiszen nemcsak szépirodalommal, de adott esetekben szakirodalommal és más, irodalmon kívüli – például sport- és gasztronómiai – műfajokkal is meg kívánunk jelenni ezeken a könyves rendezvényeken. E testület persze „hozott anyagból” dolgozhat: elsősorban tehát maguk az írók dönthetnek arról, hogy műveikkel képesek-e átlépni a külhoni publikum ingerküszöbét. Az érdeklődés felkeltésében, ébren tartásában kulcsszerep jut a tizenkilenc külföldi magyar intézetnek: az ő javaslataik igen nagy súllyal esnek latba. Vannak olyan kiugróan sikeres intézetek, mint

például a szófiai, amely rengeteget dolgozott azért, hogy idén tizenhárom magyar kötet jelenjen meg bolgáruul, köztük egy versantológia is, amely valóságos bravúrnak számít a mai prózacentri-

Bánffy Miklós-könyvbemutató Can Togay János, Maike Albath és Oplátka András fordító részvételével

kus világban. De igazán örülhetünk például az új *Tragédia*-fordítás megjelenésének is Oroszországban.

– *Az intézetek az adott ország könyvfesztiváljain való magyar részvétel szervezésében is részt vesznek?*

– Igen, de előfordul olyan eset is, hogy egy országban nincs intézetünk. Ilyenkor lelkes aktivisták veszik át az organizátori szerepet, mint például Svédországban Lipcsey Emőke.

– *A szereplők kiválogatását milyen irányból érték bírálatok?*

– Mindenféle irányból. A *Magyar Narancs* például a belgrádi kritikák mellett a helsinki könyvfesztivál kapcsán is sérelmezte, hogy azt miért nem Esterházy vagy Spiró nyitotta meg. Már az volna a furcsa, ha egy esemény szereposztásával mindenki maradéktalanul elégedett volna. Az kevesebb figyelmet kapott, hogy – alkalmazkodva Helsinki

2012-es dizájnfüvárosi titulusához – a magyar stand is nyitott és „dízájnos” volt, a „Magyarország közel van” jelmondatra hajazva. Belgrádban a kiírásnak megfelelően a kreativitás és a játékoság dominált. Mivel a magyarhoz hasonlóan a szerb is nagy sakk-nemzet, megjelent Polgár Judit sakkszakkönyve szerbül, s világbajnokunk ez alkalmából nagy-sikerű sakk-szimultánnt adott. Még ezt az elsőrő sikerű programot is megkérdőjelezték egye-

sek: miért pont ő? Miért nem egy szépíró? Frankfurtban Bartis Attila, Jókai Anna és Závada Pál fotói békés egymás mellett élésben uralták a magyar standot, de Lackfi János közönségvonzó képességéről sem szeretnénk lemondani.

– *Hogyan tovább?*

– Az idei sorozat Szófiában ér véget, jövőre pedig a terveink szerint Marosvásárhely és Pozsony felé is nyitni kívánunk. Moszkvában és Prágában díszvendégek leszünk, s megjelenünk Lipcsében, Párizsban, Bolognában, Torinóban, Londonban, Bécsben, Jeruzsálemben, s persze Frankfurtban is. De említhetném célországként akár Vietnámot is, ahol Gárdonyitól Karinthy át Háy Jánosig számos magyar szerző megjelenik. Úgy tekintjük, hogy mindenütt Magyarország érdekeit képviseljük kulturális téren. Az idei sorozatból igen nagy bravúrnak tartom belgrádi díszvendégségünket, amelyet

szívós kultúr diplomáciai tárgyalás-sorozat készített elő. A szerb-magyar viszony az utóbbi száz évben enyhén szólva nem a kiegyensúlyozottságról volt nevezetes, a kulturális miniszterük mégis lelkesen üdvözölte a belgrádi magyar intézet létrehozását a száztötvenezer érdeklődőt vonzó könyves rendezvényen...

– *Mennyire kapnak szabad kezet a külföldi intézeteink ebben a misszióban?*

– Mindenütt más egy kicsit a helyzet. Németországban például manapság igen nagy „konjunktúrája” van a magyar ügyeknek – az egyoldalú médiatámadások légkörében kellene megérteni a magyar indítékokat, múltbeli sérelmeket, amelyekről jobbra semmit nem tud az értelmiség sem. Ráadásul mi nyelvi kultúrában, irodalmi izolációban élünk – ellentétben például a svájciakkal, akiknek „kölsönvett nyelveik” révén nem kell különösebb erőfeszítéseket tenniük, hogy helyi sajátosságait kidomborítsák. De így vannak ezzel a skótok vagy az írek is: gyakorlatilag angol anyanyelvűekként nem kell azt a nyelvi lépéseket átadni, amit nekünk. Nagy érték, hogy a történelem viharaiban megmaradt a nemzeti nyelvünk, de nem elég, ha csak mi tudjuk, milyen remek irodalom születik ebben a nyelvi elszigeteltségben. Ezért fontosak az olyan hozzáadott értékek, mint például a már említett Oplatka András Bánffy-fordítása: ez a mű német anyanyelvi szinten képes megmutatni a magyar történelem és lélek egyes lényeges vonásait.

– *Itt kellene talán visszakanyarodnunk a műfordítás kérdéséhez. Új „brand”-ek építése nem képzelhető el új fordítások nélkül. Nem kellene mégis ide helyezni a súlypontot a kulturális építkezésben?*

– Szó sincs arról, hogy a Balassi Intézet ne pártolná a fordítások ügyét: szeretnénk, ha a Petőfi Irodalmi Múzeum fordítóprogramja több támogatáshoz jutna, s lehetőségeink szerint – például egyes műfordítók magyarországi tartózkodását illetően – együttműködünk a balatonfüredi fordítóházzal is. Hét fiatal műfordító kap alkotási lehetőséget évről évre; ezt kellene kibővíteni. Nincs új a Nap alatt: a svédek, finnek, norvégek, izlandiak is így csinálják. Föl kell ismerni: nekünk kell a legtöbbet tenni azért, hogy magyarból fordítsanak, vállalkozzanak e szent örületre. Az intézetünk annyiban helyzeti előnyben van, hogy itt kapott helyet a magyar mint idegen nyelv tanításának a módszer-tani központja, továbbá ehhez kapcsolódik a lektori hálózat is – vagyis minden mindennel összefügg. A fordítás azonban még nem minden: az is szükséges, hogy rendelkezésre álljanak olyan kiadók, amelyek meg is jelentetik az elkészült műveket.

– *Ezzel a közvetítő munkával az intézet egyúttal a kanonizálási harcokba is beszáll?*

– Nem kanonizálni akarunk, hanem fórumot adni. Kockázat nélkül azonban nincs siker, ezért új ösvényekkel is meg kell próbálkozni. Ismételten hangsúlyoznám tehát a fiatal tehetségek eljuttatását a nemzetközi könyves színtérré. Szécsi Noémi szerepeltetése is ennek az elképzelésnek a

jegyében történik: az idő majd kiostálja az esetleges hibás döntéseket. Egy sikeres könyv után az író nem állt le, írja a könyveket sorban, megfelelve a „brand”-et formáló kiadói elvárásoknak. Futballhasonlatot tudnék hozni a jelenségre: vannak a felnevelő klubok, aztán majd leigazolják a „felnevelt” játékost. Mi lehetőségeink szerint vállalkozunk a szerény inkubátori szerepet, de nem kívánunk beszállni a régi, áldatlan kultúrharcba.

– *Azt mondják, az is részt vesz benne, aki nem vesz részt benne...*

– Ez a totális háború logikája, ahol nincs hátország. Az a véleményem, hogy az ilyen típusú csatákat itthon kell megvívni, nem a külföldi helyszíneken. Ehhez pedig érvelőképes kritikusok, irodalomtörténészek kellenek. Máshol sincs ez másképpen.

– *A kortárs irodalom mellett mennyire mostoha a sorsa a klasszikusainknak?*

– Szófiában Nagy László mellett a „centenáriumos” Örkény és Ottlik jelenlétét is lényegesnek tartottuk. Jövőre ott a dunai népek együttélésének és a Közép-Európa-gondolatnak a jegyében újabb klasszikus szerzőink és könyveik megjelenése is várható. De Madách oroszul való megjelenése mellett fontos mérföldkőnek tartom Tamási Áron vagy a Mikes-levelek hozzáférhetővé válását is franciául. A szerepelendő szerzőket bevallottan igyekszünk hozzárendelni az adott könyvvásárok témájához. Mindennek azonban feltétele az adott nyelven való megjelenés. Könyvek nélkül nem megy.

Csontos János

BARNA T. ATTILA

Szolidaritás

*A költő
szobrát
záporeső
verte*

*Épp
előtte
vezetett
utam*

Megtorpantam

*Becsuktam
esernyőm*

A nő

*Kövek
Közt
Csillogó
Patak
Csalogat
Egyre
Hívogat*

*Lehajolsz
Hozzá
Markolod
Ujjaid
Közül
Kicsorog*

Továbbszalad

Találkozás

*Az őszi utcán lassan szembejön,
szürke szemével a szemembe néz,
kalapját emelve rám köszön,
mellém szegődik, s halkán fütyörész
a közöny.*

József Attilához

*Késsel születél –
miért hogy végül
a tollat ütötték ki
kezedből*

A csenden át

Este van

*Ablakot nyitok
Halott költők lámpái hunyorognak
A csillagok*

*A csenden át
Idáig hallom tolluk percegését*

Reggel

*Megmosakszom
hullámaidban, reggeli szél,
s a tiszta égbe törlöm arcomat.*

LACKFI JÁNOS
Szabad a tánc

Kedves diákok, tanévkezdés lévén az agykérgek zsiabdadtak, ismételjük át együtt az anyagot!

Egyes kérdés: minek is hagyta ott az ember a természetet? Válasz: hogy maga és utódai számára biztonságos környezetet teremtsen, többé-kevésbé függetlenül a kint uralkodó mostoha körülményektől. Vagyis a zárt tér egyenletes hője, valamint eső, hó, szél, kardfogú tigris és egyéb nagyszerűségek előli oltalmazottsága volt az a vonzerő, amely miatt hajlandóak voltunk korlátozni féktelen szabadságvágyunkat. Rousseau, akit a természethez való visszatérés apostolaként tisztelünk, áhítattal a következőket írja: „A természeti állapotról az állampolgárságba való átmenet feltűnő változást idéz elő az emberben, amennyiben felfogásában az ösztön helyébe az igazságosság lép és cselekvéseiben az eddig teljesen hiányzó erkölcsi elem jelentkezik. Csak ekkor győzi le a kötelesség szava a testi hajlamot és a jog a vágyakat, s az ember, aki eddig csakis önmagával törődött, úgy látja, hogy kénytelen más elvek szerint cselekedni és észére hallgat, mielőtt hajlamait követné. Bár ebben a helyzetben le kell mondania sok előnyről, amelyet a természet nyújt, ezzel szemben igen fontos más előnyöket nyer, képességei megerősödnek és kifejlődnek, eszmevilága kiszélesedik, elvei megnemesednek, egész lelke olyan mértékben tökéletesedik, hogy – ha az új helyzettel való visszaélés olykor, az előbbi állapotnál is mélyebbre nem süllyesztené – szakadatlanul áldania kellene azt a boldog percet, amely örökre kiszakította a természeti állapotából és egy erkölcs nélküli, oktalan állatból értelmes lényé, emberré változtatta.” Más kérdés, hogy Rousseau-nak ez az üdítően felszabadult polgárra később előnytelen paktumok, társadalmi szerződések révén magamagát és persze társait köti gúzsba, taszítja rabszolgasorba.

Egyszóval hatalmas szóranyukánk, a civilizáció, gondoskodik szükségleteinkről, kiszűri a zavaró elemeket, enyhíti a munkával járó fáradságot és a szüléssel járó fájdalmakat, melyeket a teológia az eredendő bűn következményeként tart számon. Az Édenkert

helyett, melyből egykor kiűztünk, szintetikus mennyországot, mesterséges magzatburkot hoztunk létre, s ettől képtelenek vagyunk elszakadni. Nemrég az egyik közösségi portálon cikket olvastam egy hölgyről, aki csereberekort nyitott, és ezzel mozgalmat indított Németországban. Hetvenéves korára eljutott oda, hogy idestova másfél évtizede pénz nélkül, szívességi alapon, szolgáltatást szolgáltatásra, árut árura váltva él a világban. Az írást rögtön meg is osztottam felebarátaimmal, és beindult a nagy virtuális traccsparti az éteren keresztül. Így kell élni vagy sem? Ez a természetes, vagy ez már túlzás? Netán túl szép, hogysen igaz lehessen? Volt, aki a régi jó kalákát hozta fel nosztalgizva. Más azt mondta, ez ma Magyarországon bizony adóelkerülésnek minősülne, s mint ilyen, komoly bírságot vonna maga után! Megint más rátromfolt, hogy hohó, hiszen hatalmas vállalatok körében jól ismert a barter intézménye, és így tovább. Meg aztán közösségi célokra, járdák, úttestek, játszóterek, vezetékek fenntartására is kell áldoznunk, nemde? Végül mindannyian kiegyeztünk benne, hogy szép lenne szabadon élni, de mégsem létezhetünk afféle teljes hőmlesztéként embertársaink dzsungelében! Más kérdés, hogy milyen áron vagyunk ilyen roppant civilizáltak: az internet-kattintással beutazható világ mögött napi fél marék rizsért számítógépet összeszerelő kínaiak állnak, hamburgereinkből halálra kínzott állatok hangja bődül, alsóneműnket rabszolgák szőtték Makaóban, az asztalunkra kerülő holland paradicsomot illegális bevándorlók permetezték az üvegházban rohamtempóban érlelő vegyszerekkel.

Kettes kérdés: ha egyszer az emberiség, akár a *Madagaszkár* című animációs film való világtól irtózó állatkerti állatai, nagy csinnadrattával kivonult a természetből, és köszöni szépen, jól elvan iskolai sorozatgyilkosaival, olajválságaival, Bajnokok Ligájadöntőivel, lottóhúzásaival és csekkbefizetéseivel, akkor ugyan miféle nyughatatlanság vezérli lépteinket újra meg újra vissza az eredet helyéhez? Rengeteget robotolunk, és mind ráköltjük házunk minél tökéletesebb szigetelésére, hiszen télen megre, nyáron hidegre sóvárgunk. Autónk acélból kalapált esőkabatként burkol be, míg a munkahelyre érünk, ahol egy újabb szigetelt üvegketrec oltalmában kereshetünk még több pénzt, hogy még jobban szigetelhessük a házunkat, még tökéletesebb klímát szereltethessünk az autónkba. Aztán kiveszünk egy hét szabadságot, és rengeteg pénzért visítva leugrunk a szikláról egy szál

A Völgyi-Skonda kortárs gyűjteményből összeállított *Ki a szabadba!* című kiállítás megnyitója

gumikötélen, lekenuzunk egy jéghideg hegyi patakon, megközelítünk egy működő vulkánt, csak hogy átélhessük egy kicsit, amit nap mint nap átéltünk, amíg a szél, a hó, a fagy és a kardfogú tigrisek gondjaira bízva bóklásztunk a szabad természetben. Blaise Pascal, ugye, megmondta: „Az embernek minden baja abból származik, hogy nem tud nyugodtan megmaradni a szobájában!”

Most akkor a természet mint kaland, az ember nyughatatlansága miatt válik érdekessé? Miután sikerült ingermentessé varázsolni környezetünket, repülőgéphangár-hangulatúvá hangolni a bevásárlóközpontokat, aluljárót idéző térére a szálloda-hallokat, vonatkupévá a hivatalokat és hivatali helyiséggé a vonatkupékat, megint hajszolni kezdjük a spontán ingereket, a rendezetlenséget és burjánzást? A nosztalgia visz vissza a kezdet köreihez, mint ahogy gyermekkorunk helyszíneit is képtelenek vagyunk elérzékenyülés nélkül végigjárni? Nézd csak, mama, emlékszel, ekkor már homo erectusok voltunk... Vagy még csak habilisek? Netán a felvilágosodás jólelkű vadember-kultusza hatna ránk? Szükségképpen nemesebb lenne bárkit is a természet lágy ölére való ráborulás? (Már hogy ilyen pajzánul fogalmazzak.) Ha szemügyre vesszük Lóránt János Demeter itt kiállított munkáit, a jól ismert, groteszk turista-reflexekre bukkanunk, a derék városlakók esznek-isznak-pecáznak-kukkerolnak, háti-zsákkal ténferegnek és halat késelnek bőszen, alighanem takaros pusztítást hagyva majd maguk után. Elmondható talán, hogy Petrarca óta, aki állítólag elsőként mászott fel az Etna tetejére kizárólag turisztikai célból, a kortársak legteljesebb közömbösségétől és értetlenségétől övezve (mé, mi van ott?), mind valamiféle tiszta, öntörvényű, magasabb rendű világot keresünk a szabadban. Ezt a romantika fokozottan metafizikus térnek is érzekelte: egy ismert Schiller-versben maga az Úr irkál villámokkal az égbolt kőtábláira, Caspar David Friedrichnél pedig a hajmeresztően feltörő őserők szinte lüktetnek a vásznon. Az impresszionisták aztán laboratóriumnak tekintették a nyílt teret, ahol a napsugarak beesési szögétől és a reflexjátékoktól függően egészen sajátos szín- és fényvegyületek keverhetők ki. A modernitás darabolós-újracsomagoló munkája pedig átalakította tekintetünket, és kezdtünk merőben szokatlan tömböket-formákat látni ott, ahol korábban arányérzék és festőiség jól nevelt rendjét észleltük csupán.

Az elnagyolt eszmetörténeti vázlatok egytől egyig szégyenletesek (így az iménti is), ha csak nem áll

mögöttük könyvtárnyi kutatómunka (esetemben nem áll), abba is hagyom hát ezt a tudatlanság magabiztosságával vázolt plein air-áttekintést. Szólnék inkább a jelen állapotról, arról a művészeti valóságról, amely ezeken a falakon bennünket körülvesz, lévén hogy itt ez most kutyakötelességem. Az anyag rendkívüli gazdagsága miatt engedtessek meg, hogy csupán két, számomra kiemelkedően fontos szempontot szálazzak ki a sok-sok lehetséges értelmezési mozzanat szövevényéből. Az első technikai kérdés lenne, mégpedig a térszemlélet, a térérzékeltetés mikéntje, mely szemlátomást élénken foglalkoztatta csaknem valamennyi itt kiállító festőt. Hiszen a „szabadban” azt is jelenti, hogy több a tér, más a tér, megfoghatatlanabb a szobabelsők és városi architekturális elemek esetében megszokott szögleteknél, rövidüléseknél, melyekkel annyit pepecselt már évezredek piktúrája.

A térkérdés emberi dimenziói miatt is legalább ennyire központi jelentőségű. Nemrég olvastam egy sportelméleti tanulmányt, amely abban látja a Pep Guardiola vezette FC Barcelona sikerének titkát, hogy az edző a futballpályát minél több, kreatív ötletek sokaságával meghódítandó terület halmazának tekintette, ezáltal forradalmian új elvet vezetve be a játék gyakorlatába. Nem titok, hogy jó közérzetünk jelentős mértékben függ személyes terünk integritásától. Tüstént menekülhetnénkünk támad, ha valaki folyton belepiszkál az auránkba, és hálásan fellélegzünk, ha beszélgetőtársunk tiszteletben tartja köreinket, hagy bennünket élni. Persze épp ugyanekkor pánik fogja el az embert, ha valaki egy beszélgetés közben centiméterről centiméterre vonja el tőlünk értékes jelenlétét, főként ha sokat várunk az adott kapcsolattól. Egy éveig Magyarországon élt belga tanárember számolt be róla, hogy amikor először hazánkba érkezett, egy kolléganője jött ki elé a pályaudvarra, és kíséerte őt haza a keskeny vidéki utcákon. A nagyobb interperszonális távolságokhoz szokott, derék belga rémülten vette észre, hogy a hölgy válla folyton súrolja az övét, és végül rémületében már szinte a falakhoz tapadva haladt előre. Ebből egy életre megtanulta, hogy a magyarok követési távolsága jóval kisebb, mint az ő honfitársaié. Egy irodalmi est után élénk beszélgetésbe elegyedtem egy általam nagyon tisztelt, visszafogott, idősebb íróval, feleségem pedig remekül mulatott, ahogy pár lépés távolságról elnézte, hogy a zajlóténfergő tömeg gyűrűjében miféle násztáncot lejtünk mi ketten. Hisz én heves gesztusaimmal szinte

rámásztam kollégámra, aki hátrálási lehetőség híján körbe-körbe lépegetve igyekezett megszabadulni tolakvó testbeszédem terhétől.

Egyszóval milyen is az, ha a festőnek a műteremben megszokottnál több tere adódik, mire használja fel, hogyan tágítja vagy éppen homogenizálja ezt a dimenziót? Benkő Viktor a Balaton-felvidéket telefestő Egy színvilágára emlékezve kék, zöld, narancspiros fásli-csíkokkal pólyálja be a borozgató figura előtt megnyíló tágasságot. Bereczki Kata fogja, és egy hirtelen gesztussal bűvészként kirántja a fürdőzők alól víz és föld egybefüggő abroszát, mégpedig úgy, hogy a kompozíció csodák csodájára egyben marad, ott lebeg a kéklő semmiben. Bognár Krisztina a közet érzékletesen durva anyagát dögönyözve tünteti el a különbséget szédítő, tériszonyos mélység és pihentető, vízszintes párkány között. Ugyan már, hiszen optikai szempontból leküzdendő meredély nem is létezik, minden sziszifuszi sziklamászás merő absztrakció, nevetségesen felesleges izzadás, fontoskodás, nem egyéb pusztá érzécsalódásnál! Bukta Imre korcsolyázó cigánylányát ólomüveg-szerűen felkockázott, kocsonyás tér fagyasztja körül, ahol ugyan a perspektíva törvényei érvényesek, a fák jól nevelten zsugorodnak a távlatba, ám furcsa ablakot (avagy léket) nyit a jég felett lebegő, mintegy faliújságra kiragasztott fotó, melyen egy alighanem nem-cigány kislány siklik gyakorlottan ugyanazon a tájon. Vagyis egyik távlaton belül ablak nyílik egy másik és mégis ugyanolyan világra, ahogyan például a televízió tár fel új univerzumot a nappaliból kivágott képkocka terén belül. Fehér László ismerős, fényreklám-neonnal felrajzolt figurái és homogén szürke-fekete hátterei kihangsúlyozzák az ábrázolt tájak sehonnaiságát, mindenhonnaiságát (már ha van ilyen szó), avagy, ha jobban tetszik, benső, spirituális karakterét. Fürjesi Csaba golfozói mintha egy terepasztal egybefüggő mocsarában küszködnének reménytelenül az elsüllyedés ellen. Hova jutunk, ha már ez az elegáns és méregdrága sport sem biztosítja, hogy megvethessük lábunkat az örök napfényben, és megmaradjunk roppant sármos, kissé tékozló, de ellenállhatatlanul vagyonos idolkak? Hecker Péter reklámtechnikával felfestett Suzuki népautója körül a pázsit, a lomboszat és az ágak szövevénye szecessziós kárpittá alakul, parodisztikusan kifordítva, nyárspolgári tocsogóvá változtatva az Art Nouveau átlényegített polgári textúráit. Jakatics-Szabó Veronika képregénnyé szeletelt

vásznain a kameraszögek ugráló, vibráló sokfélesége szüli a káprázatot, s talán nem véletlen, hogy az *Anzix a parkból* záró kockáján, a létezés örömeinek illusztrációjaként ujjhegyről röptetett katica körül anyagtalanná oldódik az addig nagyon is jelenlévő perspektíva. Király Gábor parkjai, kertje, vízpartja éppolyan jellegzetesen lemart felületeket mutatnak, mint a tárgyak vagy az emberi-állati testek egyes részletei. Mintha az egész világ egyetlen rozsdátté, újrafestésre váró, de penészes-varacsos-hámló mivoltában is élő, vonzó, áthevülő vaslemez lenne. Kiss Márta Szinyei-újraértelmezése a XIX. századvég kedvtelve festett, vad gyepágyának háttérén varázsszönyegként lebeg egy-egy kartonmerev pokróc és rajta, akár a Medúza tutaján, a civilizációra hagyatkozva megmenekülni, túlélni kívánó, mester-ségesség és természetesség között hánykódó emberiség. Kósa János közeli és távolabbi múlt flexszel szétnyesett díszleteiből tologatja egybe a jelent, míg aztán már biztonsággal nem tudható, a többféle technika és méretarány közül mi valóság, mi ábránd vagy emlék, pontosabban mi melyik valóságrendbe tartozik. Nagy Kriszta lecsupasztított, behavazott mezői elsősorban az én-figura beiktatásával válnak valóságfelettivé, mintha a nőiség borogatná fel nagyításával, áttetszőségével, provokatív fájdalommal a bevett, jól ismert, már-már keletiesen látványos ág-, gyümölcs- és virágmotívumok hierarchiáját. Osgyányi Sára vízalatti és vízfeletti univerzumra bontja, ceruzarajz és olajfestmény vakító kontrasztjával is elhatárolja egymástól a létezés kétféle terepét, mi pedig hosszan eltűnődhetünk, vajon a színekkel kitöltött vagy a kitöltetlen figurák rendje a „tükör által homályosan” látás Szent Pál-i világa. Radák Eszter szaggatott-kontúrosan, mondhatni ragacsosan, legőszerűen egymásba kapaszkodó, összefogazódó színsíkjai régi kedvenceim, dekoratívításuk, finom, felületi érdességük gobelinjéből egyszerre olvasom titkolt szorongás és harsány életöröm alakzatait. Egy másik kedves, régebbi ismerős, Sipos Eszter leginkább a hordozó felület megválasztása és a betű nem-térbeli varázsereje által vonja ki festményeit a tér hatalmából. Fehér lapon karikázó, önfel-lelt biciklistái, mintás tapétáról lenegykézlábzó, földönkívüli csecsemői, kavicságyon sütkérező, keleties fürdőzői és törött cseréptányéron evező víkendezői mintha a súlytalanság állapotában lebegnének, ugyanakkor görcsösen beleragadva a gravitáció leküzdését célzó, megszokott mozdulataikba.

Szemadám György kiradírozott-retusált archív fotóra matricáz árnyképet és madártani pontosságú sirályt, Szűcs Attila pointillistán csipdesi tűhegynyi atomjaira a tájat, Tamási Claudia falatozó (pardon, uzsizó, hiszen a harmadik évezredben járunk) párocskája mögött fényfolttakaró-szerűen emelkedik meg, puffad föl a lebegő tér. Újházi Péter mondhatni felkasírozza vásznára a bányató partját, melyen gombostűre döfködött csodalények hadaként sorakozik kutyák és gazdik egymástól olykor el nem választható faji változatossága.

Zárógondolatként hadd ejtsek pár szót arról is, vajon a jelen tárlat művészeinek víziójában napjaink embere mennyire képes élni azzal az illuzórikusan megnövekedett szabadsággal, amellyel a pleinair elvben megajándékozza? Valóban közel tudunk-e kerülni a természethez, vagy marslakókként ismételtgetjük kisorszerű civilizációs kényszermozgásainkat, akár egy beindított robot, mely a betonon, a forró olajban vagy a tejszínhabban is éppolyan mechanikusan haladna tovább? A válaszok természetesen és szerencsére sokfélék, még ha a címlapra került Kiss Márta-festmény mobilozó és laptopozó, vagyis még egymásétól is elszigetelt, külön univerzumban létező kirándulói jelzik is, hogy jelentős, talán áthidalhatatlan távolságra kerültünk a vadon világtól (lásd még *Into the Wild*). Nem ellenállhatatlanul abszurd-e Hecker Péter makulátlan színekben fürdő, szabadtéri kutyajóga-foglalko-

zása? Nem lepleződik-e le megannyiszor az emberi test ormótlan meztelensége, például Lóránt János Demeter értelmiségi kenuzói vagy tömött idomú, fürdőző Zsuzsannája esetében, nem is beszélve Király Gábor tömbembereiről, Fehér László átlátszóan gyámmoltalan, szinte életképtelen gyerektesteiről vagy Bognár Krisztina tűz mellett didergő, ősemberien rózsaszín, puha és sebezhető figuráiról? Fogdosódó, ölelkező, egymást tapperoló vagy méregető férfiak-nők, csoportos kikapcsolódásba feledkezett vagy a tágas közegben elveszett, abba beleolvadni próbáló, magányos alakok terepe ez a sokféleképpen széttrancsírozott, megnyúzott, preparált, kigöngyölt, absztrahált, barkácmódszerekkel összetákolt táj. Úgy tűnik, nem mozgunk otthonosan benne, vendégségbe járunk hozzá és nem hazatérünk belé, sikerült elidegenednünk tőle. Mondhatni viszonyunkat a közeledés-távolodás, összetapadás-szétválás ritmikus, végletes dinamikája jellemzi. Az efféle mozgásvariációkat nevezzük egyébként emberyelven táncnak. Öröm, hogy az itt kiállító művészek elfogadták azt a táncra felkérést, amellyel a képek megalkotása járt, öröm, hogy szüntelen sóvárgással újra és újra van erőnk igent mondani a természet táncra hívásának, és egy más ütemű létezéshez hangolni saját bioritmusunkat. Reménykedjünk benne, hogy az ember sosem árul majd végleg petrezselymet a rendelkezésére álló, hatalmas, szabadtéri táncparkett peremén.

Bognár Krisztina: *Pihenő*; 2012; olaj, vászon (Völgyi-Skonda Kortárs Gyűjtemény)

TÓTH ERZSÉBET

anyám tüzet fest

keze alatt ég az erdő
lángol az ecset

letette

most már olyan, mint a jók
a rendesek, a tiszták
az egészségesek, jószagúak
csak éjjelente vívja még
lovagi tornáit a cigarettával
boldogtalan parázsevő

elmenni még

ott, hol a kopár szirteken
nemrég még istenek lépdeltek
fontoskodtak, tanácskoztak, ítékeztek
és lábuknál kergetőztek
rosszalkodtak szurtos istengyerekek
oda szeretnék elmenni egyszer még
hogyan szép emlékem legyen a földről
mielőtt meghalok

bőráttűtetők

ez a csúsós, nyálkás békabőr nem az enyém
valaki megnyúzott és magával vitte az igazi bőrömet
nagy üzlet mostanában a bőráttűtetés

tábori posta

küldök három verset a mezőre
harcosoknak neveltem őket
további sorsukról értesítést várok

hőség

irtózatosan összeérnek a hónapok
reggeltől délig elfonnyad a mályva
homlokomon jégmadarak szorítása
testemen permetfolyosók, fojtogat
reszket a hőség, sötétül szemem
a ragyogáson, nyirkos gyöngyökön
gurul felém a szívelégtelenség

Nagy Kriszta: Pillangókisasszony; 2012; akril, olaj, filter, vászon (Völgyi-Skonda Kortárs Gyűjtemény)

KELEMEN LAJOS

Szállsz te már magad...*

Gyorsan érő, erős költő, verseiben egyre valószínűbb nagyság lélegzik: a lírikusi hogylétet illetően e keserves és kiváltságos állapotot adja meg a pálya eleje Tóth Erzsébetnek. Egyelőre a nap arca irányítja, mint irányít valakit a szerelem, vagy terel a jó étvágy. Az legyünk, akivel mindig történik valami. S akkor a magány és a világ áradása egyaránt a helyükre kerülnek.

„...nem verset írok, ha verset írok: élni szeretnék” – íme, minden az anyagbeszerzéssel kezdődik, a költő a lelki startra vár. Hogy személyiségének viszonyai és peripetiái mégiscsak szellemi jelentést nyerjenek. Természetesen és erőlködés nélkül. Mert a szenvedély, az üde telhetetlenség, egyszerűen az ifjúságától kapott kedvezmény egyelőre hosszúlejáratúnak tetszik. Az életnél semmi sem erősebb, és nincs egy zuga, egy porcikája, amelyben – hol kegyes, hogy kegyetlen céltalattal – ne szunnyadna vers. Írni persze másféle kísértésből is lehet. Tóth Erzsébet imaszerű kérése azonban ezt az ifjonti, élettelen eszméletet éri: „add meg nekem / a mindennapi verset” (*Eksztázis*).

Kötetlen és szabad, mint a versforma, amelyet magáénak választ, s amelyhez egész életműve távlatában hűséges. A magas irodalmi lexikától a szlengig gyarapodó, ám voltaképp következetesen egyjelentésű szimbólumnyelvet használ. Sorairól jószérivel Whitman módjára választja le a poétika szabványait; árad, hömpölyög. Ha viszont a forma úgy igényli, arra is kész, hogy kurta, szikár sorokba illessze szavait. A jól megoldott szabadversből minden egyes alkalommal, mint egy matematikai elem, mint evidencia bomlik ki a szerző szabadságvágya. Amúgy pedig tényleg nem mindennapi, ahogy Tóth Erzsébetnél élet és líra hazaérnek egymásban.

A múlt század hetvenes éveinek közepén járunk, előáll egy lány kivételes verselő készségével, akit a magyar igék nem törni-zúzni akarásra ingerelnek, de akiben becsvágy, hogy a saját életkorához igazítsa költészetét: megfiatalított kultúraként adjon neki új mélységet és komolyságot. Ami a gyakorlatban annyit tesz, hogy hozzá is köti magát a hagyományhoz, de el is oldja magát a hagyománytól.

* Részlet a szerző Tóth Erzsébet költészetéről szóló monográfiájából

S egészen romantikus pályáivet kezd rajzolni neki a sors.

Dunántúli születésű, de csupán kétéves koráig dunántúli, aztán a nyírségi cselédösök tanyasi miliójében nyiladozik (ahogy maga mondja) édeni gyerekkorra. Perkedpuszta a tanya neve, ahol növeget. Természeti lét és egy szemhatárnyi szabadság. Mit szív itt magába, mennyi és miféle futó s gyökeres impresszió éri, azt a majdani költő becsüli meg vagy ejti el.

Egy táj, egy vidék: külön szín, külön nyelv, külön indulatok, sajátos melankólia, egy kicsit a fölébe vont ég is onnan-eredően ver visszfényeket a szellemenben. S minthogy a fantázia kérésének a tájlemlek nem elhanyagolható része, sőt nevelője, ugyanúgy iskola e fantázia számára az, hogy minálunk még az időjárás is mintha területenkénti autonómiával bírna. Ha e pici ország egyik felét vihar tépi, biztos, hogy a másik fele fényben derül. Ahány környék, annyi szabály: ahogy a természetben, azonmód a lélekben is. Meglehet, a nyírségi költő lány előbb ámul el a délibáb misztériumán, mint a latin-kék Dunántúl hajlatain és völgyein. Ennek a tájba ágyazott, innen is hazai, onnan is hazai sajátosságnak, az ideátiak és az odaátiak által is büszkén hordott ösztönszínnek, mely persze átvegyül egymás temperamentumán, vajon van-e köze Tóth Erzsébet jellegzetesen darabos versfűzéséhez? Keleti lélek ő? A selymes homok fölött érő látomásokhoz igazodik? Ösztönösen is átéli, és új kombinációkban hordja az ősiségből továbbplántálódott kelet-ember beidegzettségét? Vagy emellett a józannak vélt latin érzék, a komplexentáris nyugat-élmény szintén az övé?

Óhatatlanul is törzstörédek sokaságát rakosgatja benne a természet és környezet.

Ha a kicsiny magyar glóbusz lírai sokszínűségének, a változatosságában szélesen elnyújtózó magyar költészet végleteinek nevet akarunk, Vörösmarty pompás és megrázó látomásossága, a határtáj másik felén pedig a Petőfi nevű tükör telivér realizmusa: örök ősminták. Szembesülések ők, és azonnal találkozások is. Egyenrangú különbségek, a rész kiteljesedései. Azé a részvilágé, amely az egészben vágyakozik a maga bizonyosságára.

Tagadhatná-e Tóth Erzsébet, hogy a jelleme hányadává vált táji, természeti, történelmi kultúrát elvárosiasodásának legforróbb akarása sem olvasztotta szét? Mindenesetre aligha beszorított évek várnak rá: általános iskolásként immár városi, nyíregyházi kislány, ám még csak harmadikos, amikor már

Budapesten él a szüleivel, és a pestújhelyi általános iskolából a Teleki Blanka Általános Gimnáziumba kerül. S hogy az egyetemig meg sem álló irodalmárok tanulási trendjén görbítsen egyet, érettségi után, az iskolázottság szinte szokásos útját kerülve, bölcsészet helyett közgazdának tanul. Valamennyire ugyan odaadhatja magát a számoknak, a könyvelésnek, a kalkulációknak, az ökonomista tanoknak, de igazából már az írás áldozata és áldottja. (Egyébiránt a Tóth család a korabeli *Film Színház Muzsika* rendszeres olvasója; vagyis ez apró adat sejtelmes jelentősége annyiban tűnik érdekesnek, hogy évtizedek múlva Erzsébet az összegyűjtött és új verseit egy kultuszfilm címét kölcsönözve kereszteli.)

A versszerető apa példája, a gimnáziumban egy Váci Mihályról írott dolgozatért kijáró ötös érdemjegy (később majd versben is visszatér Váci Mihályhoz), a habzsolva olvasás – mindezekkel együtt nyilván valami belsőbb, magyarázhatatlanabb életfejlemény ösztökéli, hogy megpróbáljon szívverést ültetni szavaiba. Ha a hetvenes évek táján (pontosan 1976 februárjában) olyan kegyben részesül valaki, mint amilyenben az éppen felnőtté vált Tóth Erzsébet részesült – rögtön a lap elején öt versét közli a *Mozgó Világ* –, az szinte visszavonhatatlan sorskimenetel; merthogy ezek szerint mások, az irodalom égi és földi gondozói és gazdái is úgy látják: tényleg költővé kell lennie annak, aki költőnek született. S nem is akármilyen költőnek!

„Koponya leszek egy Hamlet-ország kezében.” Tessék belegondolni: nem ezekben mérhető métermázsákkal játszik-e itt egy elsőkötetes költő? Azaz nincs többé kimenő. A nagyság húzza a sorsvonalat.

S nem kevés, amit adóban követel. Az írás ott kezdődik, hogy az ember legyőzi magát, miközben lelki szabadsága jegyében konokul hű marad egy mély meggyőződéshez. Az íróféle kicsit olyan a munkaidejében, mint az uniszexuális futógyík: ennek a sikeres nemzés, amannak az alkotás végett a formulák mélyéig kell jutnia.

De megmondani, mi a nagy költészet, annyi, mint hinni az asszociációk igazában.

Minden nagy költészet széptani poligámia: az egynek és a tömérdeknek olyan eredeti és kiváltságos megszólaltatása, amelyhez éppúgy hozzátartozik a fogalmazás küzdelméből kifortt fölbonthatatlan szószor, mint az a feltételezés, hogy a tehetség, ha kell, eleve képes az igényei szerinti ruganyossággal kezelni a frazeológiát.

A betű köti meg, de az élményből eredően forró és eleven: ez a nagy költészet. Ösztön és akarat érdeke. Megvilágosodás és titokzatosság. Az alaktalan és passzív anyag ébred föl benne s a szív életerejé.

Izgatón újszerű kihangzás, noha hasonlóan a jó borhoz, rétegzettségében az ősiségnek és az aktuális évszaknak egy bizonyos elegyedett fluidumát is magában hordja. Benne van a napfény, az eső, a föld íze. Százféle lételem. A tartósság vágyától kínlódo szellem és tisztánlátás követeli benne létezését. S mivel nem csupán önmaga célja, a körülményeiről is számot ad; ismeri a szerelmet és a gyűlöletet, ismeri a templomot, de a piacon is járatos.

A nagy költészet megdöbbsent. Néha mintha szembekerülne az emberrel, holott igazán minőségi üzemanyaga a lélek hajtóerőinek. („Kimegyek az utcára versnek” – írja Tóth Erzsébet egy pompás képben, s nyilván senkinek sincs kétsége afelől, hogy mit jelent ez: jogot ad az utcának, hogy bejöhessen a versbe.)

Láthatjuk, minél mélyebbre igyekszünk markolni, hogy megragadjunk a nagy líra lényegénél, annál inkább elpalástolunk egy evidenciát: meghátrálás nélkül csak a költészet képes egészen átérezni és kimeríteni a költészet lényegét. S még ez is micsoda tarka kórus, mennyi egymásra tromfoló hang. („Sas a költés”; „En voltam Úr, a Vers csak cifra szolgál”; „a dal szüli énekesét”; „Költő vagyok – mit érdekelne / engem a költészet maga?” Tanulságosabb, ha a rajzolatot tekintjük, az iránta tanúsított hűség más kérdés.)

Ha olvasó vagy, s megérted, hogy ez részben cselekedet is és vonzalom is, megérted, mi az értelmezői erőfeszítésben a mámor és a heroizmus, s honnan e csökönyösség esztétikuma: mégis valami lejárás találni a műbe.

A körülírás, az értelmezés jelentősége egyébként alighanem éppen a műben rejlik, a magyarázat a magunk gyönyöre is: vonzalom, kíváncsiság, a lehetlennel átellenes dac. S mindezeket csakis a tárgy iránti alázat hitelesíti. „az akácok remekművek / zümmögnek szigorúan az ablak előtt (...) honnan tudják ezek az édes, nehéz illatú fürtök / a sötét bölcsességeket?” (*Békeidő*). Hát ez az, hogy honnan tudják?! *Mint egy kitörni készülő vulkán*, mondja Tóth Erzsébet, éppen egy szerelem múltán. Talán itt a titok, a kitörni vágyásban? A művészet és az irodalom szembenállás a hallgatással, s visszhangra vár. Önlényegéről mondana le az ember, ha belevágna, hogy megfaragja a némaság művét.

De voltaképpen felesleges is e téren érvekkel és cáfolatokkal bajlódni, ha hiszünk még a régi értelmezésben, miszerint a költészetnek nincs eleje, nincs vége. Noha nem egyirányú, ide-oda hullámzó végtelenségében viszont mindig található egy pontot, ahol (a szerzők álma szerint) a költészet mégiscsak újrameződik. Alighanem a legcsiszoltabb definíció is ebből nyeri fényét: a gyarapodás törvényéből.

S hirtelen rémegyszerű a dolog: nagy költészet az, amit nagy költő ír – ennyi: a nagy költészet múltja a nagy költészet jövője. Úgyhogy talán nem is annyira a lényege, a varázsige, a költészetről szóló képzeteket és szabályokat néhány szóba összeszelítítő nyelvi vívmány az érdekes (különben is: ezek szinte korszakonként mást virágoznak), hanem az a tér, amit szépsége és titka határa gyanánt egy-egy konkrét mű kimetsz magának.

A fiatalság pedig rajong a térért, élményhajszolásában persze nincs semmi különös.

Amúgy a szabadságra és a szenvedélyre szoktak hivatkozni, akiket egyfolytában élményszomj gyötör, s arra, hogy minden impresszió egy újabb tanulság, behatolás a titkok világába. Márpedig százszor előbb borul éjbe egy élmény, mintsem hogy faragna vagy finomítana az ember jellemén („azok lettünk-e, akinek álmodott apánk?” – kérdezi a *Tükrök mélyén* című versében Tóth Erzsébet).

Ahhoz, hogy felfigyeljen, és esetleg engedelmessédjén a lélek (s vele a test), az élmény átlényegítésére van szükség. A vers például átlényegített élmény, de ha komolyan veszi magát, nem egyszerűen csak fölszívja, el is pusztítja az élményt: kiviszi a végtelenbe. Minden vers egy darab a végtelen versből. És Tóth Erzsébet mindjárt a végtelen vers közepébe vág.

Ő is a madarak gyanánt felröppentett poéták csapatából való, és szinte bizonyos, hogy a legérettebb abban az antológiában, amely nem egy arctalan, hanem egy félrevezetett nemzedék lírikusi anyakönyvének készül. Szállnak, szálldosnak hát a poéták a vereségeire abszurditásaival licitáló politikai hatalom figyelmétől kísérve. Ereszkedett, közönyös, fakó a háttér. Csak a szigetekként szétszórt külön-lázadások kontúrjai lobbannak hosszabban vagy rövidebben. (Például az *Elérhetetlen föld* költőinek már a léte is visszavonhatatlan tiltakozás a hiábavaló ígéretek és a mézes hazugságok rendje ellen.) Ámbár ez idő tájt a kultúra parancsnokainak titkos álmában bizonyonnyal primán működik még az a kelte-

tógép, amely kikölthetné a korszak ideális dalnokát; összenövesztve mondjuk egy lelkes Byron szellemét egy Iszakovszkij kollektivistá problémátlanságával.

De hiába. A hatalom egyre pudvásabb; lassacskán a hívei is trükközések közepette gyakorolják hűségüket. Keveredik egymással mondás és ellentmondás, és a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján már jószerivel elvi, erőszakmentes stádium, a derekasság fokmérője, hogy ki tud nagyobbat hazudni a másikkal. Csakhogy a zárfalak is repedeznek! S mélézhat az ember, hogy a puha uralom puha szolgaság-e, ám egyre-másra jönnek a hírek; jön például Tóth Erzsébettől a *Távirat*: „ha voltam, ha vagyok, / most kell föltámadni, / most kell hentest és bárdot elkábítani, / ősemberi táncba kezdeni, / minden bort, minden mézet kezemből kiüttni, / fejem fölé minden átkot glóriának összegyűjteni, / most kell a mocsaras szőnyegről letérni”.

A zárfalak repedései még nem világos ablakok, de ahhoz bőven elegendőek, hogy a réseken áthangozhassanak a lehetőségek szólamai.

A képek és fogalmak arányait próbálgatva, az alkotás egyéb konstitutív követelményeivel kísérletezve, Tóth Erzsébet versei mind határozottabban adják tovább egymásnak, mi is az, ami e lírát egységesíti és egységesíteni fogja. Messünk ki az életmű bármely szakából tetszőleges számú művet: s nem azt látjuk-e, hogy a versek mindegyikének végső soron az emberiség a gerince; s a szó mély értelmében csak az számít, hogy az ige igaz legyen. A nyugtalanság, mely a költő stílusában és gondolkodásában vibrál, a mindennapok szenvedélye. De a mindennapokból kiemelkedő szenvedély is. Amelyre mintegy visszahatásként ébred az igazság, a jóakarát szellemisége. Aztán persze az embernek néha megjön az étvágya a kicsapongásra. Nem volna-e végtelen unalmas hivatás csupán együgyűnazon törődésen csüggeni? „Ez most más idő, valami Oblomov-idő, egyszerre / gyerek-idő és vén-idő, játék-idő, minek fölkelni-idő” (*A macska*). Tessék eldönteni, lázadás-e vagy tagadás, ha a pillanat szembeszegül a korszakkal!

Csak a törvény egyértelmű. Ámbár ki tudja? A legenda szerint a norfolki herceg (mint a vonatkozó jogszabály egyik szerzője) arról faggatta egyszer a káplánját, mit szól a papi nőszülés tilalmához. A káplán így válaszolt: – Megtilthatták, hogy a papoknak asszonyuk legyen, de az aligha tiltható, hogy az asszonyoknak papjuk legyen.

Ugyan ki vitathatná: a világosság mindenkor, minden tájban érvényes – és hat. Sőt hódolható. Mint amikor egy levélben nem „fontos már más / csak az hogy kedves // csak az hogy szeretettel”. És csak a szellemnek szóló üdvözlés számít. „fényes vagyok – hangoztatja Tóth Erzsébet – mint egy jelenés” (*Szimultán*).

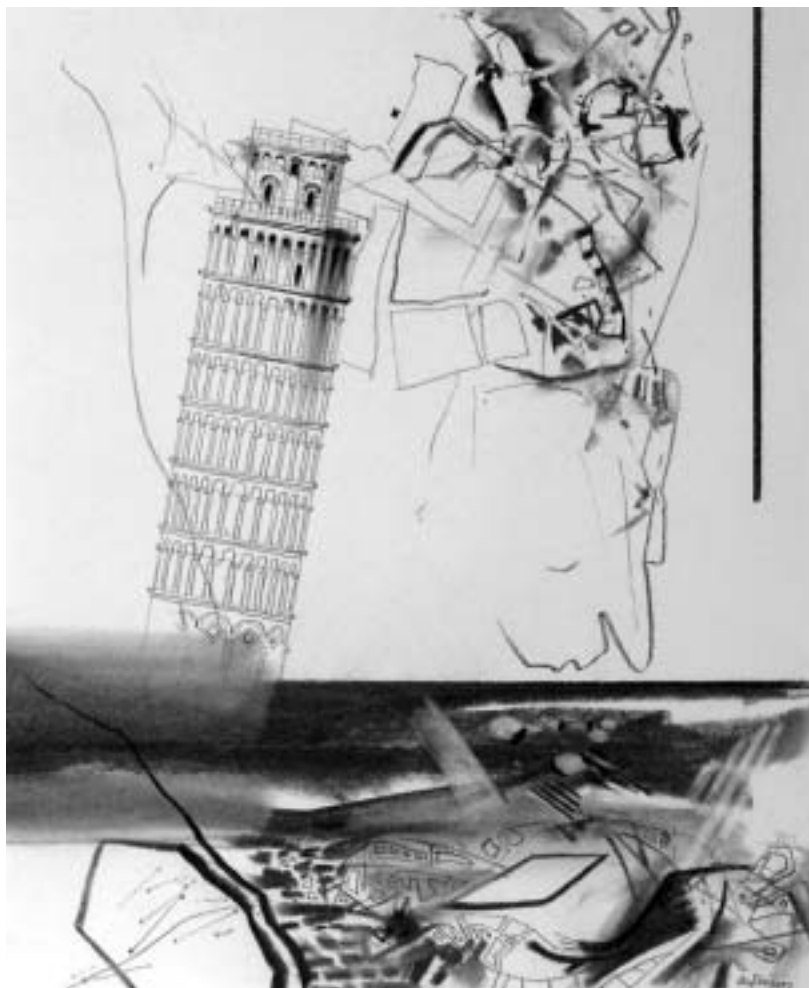
Mármost ami a fogamatot illeti: a magyar költészet százados ingere, a nyugatos buzdítás a nyolcvanas évek elejére több a becsempészett dugárúnál: mint a távoli időkben annyiszor (mint mondjuk Szenczi Molnár vagy Ady idejében), megint itt zeng az ablak alatt. Úgy van: „Eljön ide Jane Fonda és Angela Davis”, s a hosszú kényszerszünetet követően eljön ide – egy-egy önálló kötet vagy antológia révén – a nyugati költői iskolák szellemsége, és a tehetség fölpróbálhat olyan, eddig csak hallomásból ismert formákat, amelyekben, meglehet, egyszeriben jobban érzi magát, mint gondolhatta volna. *A sóragyogású bánat* a nyugatnémet, a *Szédítő táj* a svéd, a *Jelzések az osztrák*, a *Vándorkő* a svájci német, a

Szavak a szélbe az amerikai kortársak lírájából nyújt ízelítőt; s lehetne még sorolni, az angolszász költészettel az élen. Utóvégre Lowell, Thomas, Eliot, Auden önálló kötetből ízelhető. S egészen újfajta hangfestésével és lelke kíméletlen kiforgatásával itt van a bostoni eredetű Sylvia Plath-tól a *Zúzódás* című bő válogatás.

A vállalt s a maga előtt sem mindig tudatosított mesterek mellett ő, Sylvia Plath lesz Tóth Erzsébet tehetsége számára a messziről szóló, de annál buzdítóbb üzenet: nem mint hozzáidomulás, nem mint megoldás, hanem mint az eredetiség bátorítója.

Eredetiség! Akármilyen is a nyitja, eltökélésből, csak úgy, akartan, kedvre aligha megy a csodálatos léptéktől a hivatottak magasságáig nőni. Írna csak valaki előre eltervelten így, hamar belevénhedne a folytonos próbálkozásba! Különben is: „Hamlet-ország” a hamleti kérdéstől visszhangos. És jó, ha egy költő számol ezzel.

Lehet derekasan pengetni a lírát, a monumentalitást azonban bajos kifundálni. De kitérni sincs mód előle.

Árkossy István: *A torony*; 2003; szén, papír (a művész tulajdonában)

ÁRKOSSY ISTVÁN Toszkána koronája

Paolo Uccellónak tulajdonítják azt a quattrocento dereka táján készült – ma a Louvre kincsei között számon tartott – szokatlanul elnyújtott formátumú táblaképet, amelyen öt jelentős reneszánsz személyiség arcása egymás mellett látható. Giotto, a festő; Donatello, a szobrász; Manetti, a matematikus és Brunelleschi, az építész társaságában – immár önmagát is a legjobbak közé sorolva – Uccello saját arcvonásait is megörökítette. Négyük közül egyedül Giottót nem ismerhette személyesen, aki ekkor nem volt már az élők sorában, ám a három másik kiválóság kortársa volt, így meglehet, hogy akár személyes kapcsolatban is állhatott velük, hiszen mindannyian a virágzó kultúrájú Firenze polgárai voltak. Eszerint a nevezetes személyek sorában, a kép jobb oldalára komponált Filippo Brunelleschi éles kontúrba foglalt profilja is minden valószínűség szerint hitelesnek tekinthető. Mindmáig ez a róla készült ábrázolás vált leginkább közismertté. Festőnk biztos vonásokkal rögzítette fatáblára annak a ritka leleménnyel megáldott építőmesternek az arcását, aki a toszkán újjászületés zenitjén a reneszánsz architektúra legszebb monumentumait álmodta kőbe. Igaz, a Louvre festményéről nem derül ki, amit a szóban forgó személy életrajzírói – Manetti és Vasari is – megemlítenek róla, mármint hogy Filippo Brunelleschi bizony alacsony termetű, jellegtelen kinézetű firenzei polgár volt, aki – több népszerű kortársához hasonlóan – gyakran maga is elhanyagolt külsővel tűnt fel az Arno parti város utcáin.

Brunelleschi, mint korának megannyi tehetséges firenzei művésze, ötvösként kezdte pályáját, majd a briliánskezü Donatellohoz fűződő szoros barátságára révén, reményteli szobrászi ambíciók kerítették hatalmukba. Ám miután később mégis úgy látta, hogy „nagyobb szüksége van az embernek az építészetre, semmint a szobrászatra, vagy akár a festészetre”, érdeklődése hamarosan irányt váltott.

Eközben, nem mindennapi matematikai képességeinek köszönhetően (Toscanellitől tanult geometriát), és a feltáratlan titkokra mindenkor fogékony szellemének birtokában, eladdig nem ismert kinetikus szerkezetek fabrikálása, agyafűrt időmérő konstrukciók mechanizmusainak rejtélyei csigázták fel nyughatatlan elméjét. Az újszülött tudománynak minősülő lineáris perspektíva területén elért eredményekhez is elvitathatatlan érde-

mei fűződnek. Feljegyezték, mennyire meggyőző, szemléletes példával – tükröződés és rajz összevetésével – bizonyította a San Giovanni keresztelő kápolna előtti téren kutatásainak egyik lényegi eredményét: a futópontokra épülő helyes képszerkesztés valóságteremtő illúziójának igazságát. S mindeközben, a zseniális alkotók sorsában osztozva, hol megértés, hol elutasítás kísérte teremtő munkával eltöltött napjait. Miután az ősi kápolna bronzkapujának terveire 1401-ben kiírt pályázaton Lorenzo Ghiberti hírneves firenzei ötvössel szemben alulmaradt, csalódását kiheverve, haladéktalanul új célt tűzött maga elé: eldöntötte, Rómába megy, miután úgy érezte, hogy az antik építészet fennmaradt emlékeinek mélyreható tanulmányozása – a friss szellemi áramlatok fényében – egyre érdekfeszítőbbé válik számára. Erre az évekig tartó felfedezőútra, hasonló indíttatással hűséges szellemtársa, a szobrász Donatello is elkísérte. Az ősi romok közti gyötrelmes kutakodásaikat látván, a helybéliek megszállott kincskeresőknek vélték mindkettőjüket; ez voltaképpen igaz is, hisz példátlan értékek birtokába jutottak: feljegyzéseikben, rajzaikban magukkal vitték Toszkánába a pogány kori Róma ajándékaiként egy letűnt idő nagyszerű építészetének és szobrászatának századok óta a föld oltalmában őrzött, vesződéségek árán újra napvilágra hozott üzeneteit. És az igyekezetben való kitartás, a merész álmok megvalósításának szünni nem akaró vágya meghozta Filippo számára is érett gyümölcsseit. Ettől fogva újító szellemének jelenléte korszakos építészeti alkotásaiban válik folyamatosan tetten érhetővé.

Kiváló példa erre az első firenzei lelencház, az *Ospedale degli Innocenti* sajátos ritmusú árkádsorával, amely a frissen szerzett római hatásokkal gazdagodva nyomban a reneszánsz formateremtés valódi iskolapéldája lett; vagy a Pazzi család megbízásából felépített kápolna: ez a tiszta harmónia, a mértékletesség, a hangsúlyozottan centrális elrendezésű térrendszer képével ajándékozta meg a látogatót. A Mediciek által szponzorált és a család temetkezési helyéül is kijelölt – máig befejezetlen homlokzatának megkapó látványával egy időutazás élményét sugalló – *San Lorenzo bazilika*; miként a *Pitti-palota* tömör együttese; vagy a városra letekintő *Santo Spirito templom* – mind ékes bizonyítékai a gazdag Brunelleschi-életműnek. Ám a felsorolt műrecek mellett a mester életművének legimpozánsabb virága a Szűz Máriának szentelt *Santa Maria del Fiore* székesegyház egyedülálló kupolája, ahogy megragadó sziluettjével Toszkána azúrkék egére vetül.

Talán nincs még egy kupola a világon, amely népserűségében, magasztosságában, mértéktartásának lenyűgöző voltában, szerkezetének forradalmi újításában, de akár a hozzá fűződő bő szakirodalmában is vetekedhetne Filippo Brunelleschi alkotásával. Mér-földkő a születő reneszánsz építészet történetében; egymagában Firenze-szimbólum; hat évszázad óta az itáliai művészet ékes koronája, amely a humanista szellemiség valódi emlékműveként idézi fel egy pompás pár száz esztendő ugyan nyomaiban ma még köztünk levő, ámde rég messze tűnt ragyogását. Az ihletett tervezés és kivitelezés szerteágazó folyamatának korát messze meghaladó, egyedülálló remekműve.

A firenzei építkezéshez hasonlóan, szerte a világban, emberöltőkön átívelő kemény munkát feltételezett számos gigantikus építészeti mű megvalósítása. Különösen így történt a gótika korának magasba kúszó katedrálisai esetében, ahol apák ásták az alapozást, fiak indították útjukra a tám- és kőpillérek, unokák és azok ivadékai emelték ég felé a roppant súlyú falakat; míg nem idővel, a boltozat szédületes magasságának geometriai metszéspontjaiban össze nem ölelkezett társ ív a párjával. Generációkat összekötő bizalom, polgári büszkeség, közös álom és a kivitelezés hitének egészséges szimbiózisa nélkül bizonyára ezek a szakaszos csodák nem születhettek volna meg. Mert aki helyére illesztette a verejtékes munkával megformált legelső faragványt, bizonyos volt: a terv életképes; hogy majdan, a még ismeretlen távoli jövőben a magasban ott találkozik kő a kővel, ahol azt a nagyszerű elképzelés megálmodója századokkal előre látta.

Az 1296-ban Arnolfo di Cambio irányításával elkezdett firenzei dóm alapozásai során sem történtek másként az események. Sőt, azt mondhatnánk, még egy, az említettekkel szoros összefüggésben álló különleges mozzanat is tetézi a történeteket, ami a kor szüntelenül gazdagodó építészeti ismereteinek bővületében is igen merész tettek minősíthető: szándékosan oly tekintélyes méretűre tervezték a székesegyház főhajójából kitarulkozó kupola alatti teret, ami példátlan volt; márpedig ekkora, alátámasztás nélküli szabad felület befedéséhez szükséges ismeretekkel (a legnagyobbknak számító Pantheonét és a Hagia Sopihiáét is meghaladta) mindaddig nem rendelkeztek. De még a szokatlanul nagy kihívással járó munkálatokhoz szükséges erőátviteli eszközök megfelelő kelléktárával sem. Ezzel szemben eltökélten hittek a jövőendő nemzedékek tudásának szüntelen gyarapodásában: abban, hogy a

Rendeltetés a maga idejében majd csak elhozza azt a kiválasztott személyt, aki leleményességével végül felcsillantja a rendkívüli feladathoz méltó megoldást. És a Rendeltetés Filippo Brunelleschit jelölte ki a kupolaépítés mégoly nemes feladatának végrehajtására. Történt pedig mindez abban az időben, amikor a statikai feladatok kivitelezése gyakorta még csupán ösztönösségi elvekre épült, amikor az építőmesterek a már kipróbált és bevált módszerek alkalmazásához folyamodtak szívesebben; noha ellenpéldákkal is találkozunk: Pisa igen korán megdőlt tornyának esete valóságos bizonyíték erre.

Az óriáskupola tehát a hatalmasra méretezett épületszerkezet szükségszerű következménye volt, hiszen a gyapjú feldolgozásából egyre gazdagabbá váló Firenze minden áron túl akarta szárnyalni örökös vetélytársai, Pisa és Siena azonos időben épülő katedrálisait. Ezért tűzte ki nemes célul a városvezetés, hogy az alapjaiból kiemelkedő székesegyháznak elkészültekor, méretét és szépségét tekintve Toszkána minden hasonló építményét fölül kell múltnia. Nem csoda ezek után, hogy az akarás lendülete, a nagyívű tervezés összetett folyamata újabb és újabb változtatásokkal járt együtt. Ez részben kerékkötője is lett az áhított előrehaladásnak, nem beszélve az 1347-es pestisjárvány embertizedelő pusztításairól, ami hosszú évekre visszavetett minden ilyen jellegű munkálatot. 1367-ben végre, sok huzavona után Giovanni di Lapo Ghini gótikus jegyeket magán viselő, ágas-bogas „német stílusú” támpilléres tervét elvetve, a városi tanács döntött: Neri di Fioravanti szokatlan elképzelését valósítják meg: ez támpillérek nélkül, a toszkán „új stílus” önhordó szerkezeti elemei útján emeli majd magasba a leendő székesegyházat. Az elképzelt kettős héjazatú, nyolcszögletű alaprajzra épülő kolostorboltozattal ellátott, csúcsívben és laternában végződő kupolát az egész nagyvonalú program méltó díszének szánták. Nem mindennapi látványterv is készült a korszakos mű demonstrálására: egy öt méter magas, tíz méter hosszú makett, amelyet az épülő dóm egyik mellékhajójában évtizedeken át megcsodálhattak a kíváncsiskodó polgárok.

Idővel a példa nélkül álló mű építése jelentősen előrehaladt. Ám a szentélyben, a boltvállak magasságáig felhúzott falak fölött, ésszerű megoldás lehetőségének hiányában negyvennégy méteres feszávval még hosszú esztendőkön át hatalmas úr tátongott, így téve ki az időjárás viszontagságainak a mindaddig odaadó munkával bevégzett traktusokat. 1418-ban aztán közhírré

tették a halasztást nem tűrő, nagyfontosságú pályázatot, amelynek célja a lélegzetelállítóan tágas térség tervezéséről, kupolával történő befedése volt. Ám a végső siker öröme még a reménykedők számára is bizonytalan kimenetelűnek tűnt. Szokatlan voltára utal a feladatnak az is, hogy nemcsak szerte Toszkánából, de az Alpokon túlról, így Burgundiából, Németalföldről, sőt még Angolhonból is szép számmal érkeztek olyan jeles építőmesterek, akik bizonyítani óhajtották: birtokában vannak a szellempróbáló feladat támasztotta szükséges tudásnak. Mindahány közül azonban a legnagyobb problémát az jelentette, hogy a hatalmas feszítáv és a szédítő magasság miatt képtelenség volt szokásos faállványzatot alkalmazni, hiszen az, kusza, Babel tornyát idéző szerkezetével, pusztán már tetemes önsúlya alatt is minden valószínűség szerint összeroskadt volna. Az üdvös megoldást keresve, személyeskedésektől sem mentes viták során olykor elképesztő – már eleve fiasónak beillő – ötletek születtek, mígnem váratlanul Filippo Brunelleschi meghökkentő terve került a tiszteletre méltó *Commune* asztalára. Az elképzelés szellemi atyja – immár mélyreható és szerteágazó római tanulmányai során szerzett ismeretei birtokában – határozottsággal állította: egyedi ötlete mindenkié fölött áll, hisz módszere semmiféle költséges támszerkezet felállítását nem igényli, miután a falakban fellépő félelmetes feszítőerők és a tudatosan alkalmazott ellenerők kölcsönös kioltásának leleményével képes játszani könnyedséggel akár a legméretesebb „lebegő” kupola megépítésére is. S minthogy hagyománybontó elképzeléseinek és legnagyobb részletgazdagsággal kidolgozott terveinek összemérhető vetélytársa a pályázók között nem akadt – a kétkedőket pedig elmés érveivel sorra megcáfolta –, a feladatot megkapta, és mint a teljes építkezés nagytekintélyű capomaestrója, az 1420-as esztendőben egyéni tervei megvalósításához haladéktalanul hozzákezdhetett.

Már a kezdet kezdetén Filippo munkáját egy bosszantó intermezzo zavarta meg, éspedig: Lorenzo Ghibertit, a kiváló ötvöst, hajdani vetélytársát állhatatos fortélykodásai következményeként kineveztek második capomaestrónak, aki ezek után szüntelen irigykedésével nem kevés borsot tört az ötletességben felülmúlhatatlan Filippo orra alá. Ám a Tanács, Lorenzo építészeti tudásának lényegbeli hiányosságai felől hamarosan megbizonyosodván, megvonta tőle a könnyelműen megelőlegezett bizalmat. Ettől a pillanattól fogva Brunelleschi egymaga vehette kézbe minden álmai kupolájának sorsát.

És ez volt az az idő, amikor ténykedései során éjt nappallá téve, egyetlen apró részletet sem tévesztett szem elől, tudván, hogy a legkisebb vétség is az egész gigantikus mű létét alapjaiban rendíthetné meg.

A nyolcszögű kupoladob építése, Brunelleschi vezénylete alatt álló, ugyancsak nyolc, jól képzett építőmester szorgos csapatával történt, akiknek azonos ütem szerint kellett mindenkor haladniuk a rájuk bízott falszakasz munkálatai során. Miközben az arányosan növekvő súlyelosztást folyamatosan ellenőrizték, Filippo árgus szemekkel kísérte a kőfaragók, a téglakészítők, a fakitermelők, a szerszámkészítők, a kovácsok és a többi nélkülözhetetlen mester napi tevékenységét, a hozzáértő munkások kiválasztását is; más szóval: a páratlan fegyelmet megkövetelő cselekvés megszervezésének egész összetett folyamatát. Találékonyságának köszönhetően egyre-másra láttak napvilágot elmésebbnél elmésebb eszközök: például ekkor alakította ki az ívelt hordterű targoncát, amely az épülő kupola kettős héjazatának szűk hajlataiban is akadály nélkül közlekedhetett; vagy olyan munkagépet szerkesztett, amelynek ökör hajtotta egyirányú mozgását egyetlen kar elmozdításával irányváltásra lehetett módosítani; de egyéb, célszerűségében létfontosságú berendezés is született korábbi tapasztalatainak felhasználásával. Sikerei fényében még ellenlábasai részéről sem remélt megbecsülésben részesült, amikor a városi Signoria tagjai közé választotta; ez igencsak ékes bizonyítéka volt Firenze elismerésének.

Eközben a kupola magassága is szemmel láthatóan napról napra növekedett.

Gótikus csúcsíveket imitáló hajlatokkal a boltsüvegek híven követték a Brunelleschi által alkalmazott „quinto acuto”, azaz „négyötödös ív” tetszetős vonulatát, mivel ez volt az a forma – a félgömb alakú kupolák nyomottságával szemben –, amely könnyed látványt kölcsönzött a magasba törő alkotásnak. Jóllehet Távol-Keleten már korábban is használták, Európában igencsak újszerűnek minősült az itt elsőként alkalmazott kettős héjazat is, ezt kőbordák és haránt irányú konzolok rácshoz hasonló rendszere tartotta szorosan egybe. Körkörösen, a hordók abroncsára emlékeztető módon – a rozsdá ellen ólombevonattal védve –, egy vashálóból készült óriási láncgyűrű is beépítésre került. S még mindezeket túl a fa hatékony húzószilárdságát is kihasználták, ahogy hatalmas gerendákkal növelték a testes falak összetartó erejét.

A kettő közül a belső kupolahéj a vastagabb: ez tölti be a teherhordó szerepet; ebben áramlik az irdat-

lan feszítőerő. És itt érhető tetten Filippo egyik igen szellemes fogása is, amely azt a célt szolgálta, hogy az egyre inkább befelé hajló fedélszerkezeten megakadályozza a téglák becsúszását. Leleménnyel ezt a veszélyt úgy hártotta el, hogy a vízszintes téglasorok közé, meghatározott távokon, függőlegesen épített be egyet-egyét, ezek a habarcs megkötése után kiemelkedő részükkel immár szilárdan foghatták közre az ékszerűen közük befektetett újabb téglasort. Brunelleschi ezzel megvalósította azt a „halszálfalazást”, amelyet a későbbiek során más kupolák esetében is sűrűn alkalmaztak. Viszont elérte azt is, hogy a gyűrűsen felfelé szűkülő építmény a munkálatok bármely szakaszában teljességgel önhordó legyen. Most már megvalósulhatott a szédületes mélység fölött lebegő, ám mégis nagy biztonsággal rögzíthető függőállványzatok használata, amelynek alkalmazása kezdetben annyi vitára és hitetlenkedésre adott okot. A külső boltozatnak viszont más volt a rendeltetése: amellet, hogy látványában lényegesen magasította a fedélszerkezetet, hathatós védelmet is nyújtott a belső falnak; a kettő között pedig lépcsősor vezethetett fel, egészen a csúcsig.

Amikor a hosszú múltra visszatekintő művelet sor immár végső szakaszához ért, és a süveg tetejére a Filippo által tervezett – a természetes fény bebocsátására szolgáló –, tíz méter magas, körtemplomhoz hasonlatos laterna felhúzása volt csak hátra, a felszállításra váró tetemes kömennyiség láttán sokan eszementnek vélték a mestert, és a már kész boltozat beomlását is nagy valószínűséggel előrevetítették. Ámde mégsem így történt. Bár a munkálatok befejezését már nem érthette meg, Brunelleschi igaza vált valóra: a legpompásabb kupola, földrengésekkel dacolva, mind a mai napig szilárdan áll egykori fundamentumán.

Donatello, a mélyen tisztelő, hú barát a heroikus építkezés epilógusaként 1461-ben még saját kezűleg helyezte fel az építmény csúcsára azt a maga alkotta hatalmas aranyozott gömböt, amely Európa virágzó humanista szellemiségének koronáját ékesíti idestova bő fél évezrede. Ragyogásában már felcsillanhatott a Gutenberg-galaxis századok homályát oszlató fénye is. És a firenzei dóm – Rómát, Milánót, Londont követve – ma a keresztény világ egyik legnagyobb templomaként (időben mindhármukat megelőzve), a hit és a szépség erejével idézi fel az antik műveltség újjászületésének emlékezetes pillanatait: a földi lét értékeinek primátusát, a harmónia, az egyensúly, a szimmetria, az arányosság, a mértékle-

teség és a rend nélkülözhetetlen voltát. A kupola varázsa pedig abban áll, hogy alatta – ami egyébként a reneszánsz centrális térrendezésének egyik ismerve – létezik egy kiemelt jelentőségű pont, amelyen állva olyasféle érzés fog el, mintha óriási homorú tükör gyújtópontjába kerültünk volna; a fölénk boruló tér körkörös kisugárzásának ereje pedig valósággal átölel és hatalmába kerít.

Az utólagos eseményekhez adalékként még annyit, hogy Brunelleschi végakarata ellenére – mármint hogy a mennyezet minden cicoma nélkül, pusztán egyszerű formai szépségével érvényesüljön – Giorgio Vasari mégiscsak kiharcolta magának a sok irigykedést kiváltó megbízást: a monumentális felületet saját freskóival díszíthette. Ám ma már azt is érezzük, hogy Michelangelo és Raffaello hasonló jellegű munkáit mércének tekintve, nem lett belőle azokkal vetekedő remekmű. Viszont, maga is lelkes firenzei lévén, a kupolaépítő példa nélküli teljesítménye iránti határtalan elfogultsága megmagyarázható. Ezt írja: „*Teljes bizonyossággal elmondhatjuk, hogy az ókori építésszek sohasem emeltek ilyen magas épületet, és sohasé vállalták a mennybélielkel való vetekedés mérhetetlen kockázatát, mert valóban úgy tesz, mintha a kupola a mennybélielkel vetekedne; olyan magasra nyúlik fel, hogy szinte a Firenze körül tornyosuló hegyekhez hasonlít. És alighanem fölkelte a mennybélielkel irigységét, hiszen egész nap egyre-másra belesap a villám...*”

Giovanni Battista Strozzi neves korabeli toszkán költő sorai pedig így állítanak emléket Firenze nagy fiának:

*Téglát téglára rakva
serényen templomfalat állítottam,
s lassan fölmenve rajta
a magasságos égbe feljutottam*

(Zsámboki Zoltán fordításai)

És a kupola, azúr színű mennybolt felé nyújtóva – mint magasba vesző híd emberek és istenek hona között –, lenyűgöző szépségével uralja az Arno-parti várost. Alatta, az alacsony termetű, jellegtelen kinézetű firenzei polgár, Filippo Brunelleschi pihen. Annak az embernek a testét, aki életében kvadrátkövek millióit lelkiismerete, tudása és akarata bámulatos erejével forrasztotta egybe, most a dóm altemplomában, a nemrégiben megtalált ősi Santa Reparata templom romjai közt egyetlen simára csiszolt kőlap takarja.

POLLÁGH PÉTER

Mákonyos csontok

*A bibliás kis lakásokban itt
milliárdok laknak.
Világítás idején mindig eljövök,
nem tudom, mióta, de én is
a Régiségben élek.*

*Esik, a sírbőrön tetovált nevek,
lassan lemosás mind
a vízköpők, elfolyik a sok ékezet.
Megyek, szinte úszom,
minden sír egy új csapás.*

*Fehér a csont, mint a kókusz,
erre gondolok, az illata bódít,
felhők közül a csillagot nem tudom kivenni,
ahogy a jövőt sem. Eláztam, azt hiszem,
mákonyos csontokkal csináltak itt esőt.
Legyen úgy, mint rég volt: ez ugrik be,
édesmindegy, hagyom, hogy rám dobja
a hálót egy kapitányforma figura.
Bilbó a nevem, suttogja, s felhúz
a lékvágyó csónakba. Az utolsó hajóra,
ahogy ő mondja.*

Gyerekváros

*Várlak világítás idején,
legyen nálad gyertyapénz,
dobd be dobozba, csengjen a fém,
vedd a gyertyát, vidd végig
a múlhatatlan úton, lángja ne aludjon,
lássam a fény bokrát és a sok csapást;
szúrd rá a sírra, mondd meg, itt lakik
minden szent, minden apró,
gyertyát itt büntudatból gyúrtak.
És még annyi mindent mondj meg,
amit ostobán nem hittem el neked.*

*A sírok közt temetetlen fény.
Átvilágítja a feliratot:
„Ezek a gyerekek egyetemek.”
Esküszöm, nem fáznak a betűk.*

*Pedig azt is mondtad:
ha hideg van, befagy a menny,
bezár az égbolt,
nem tudok csillagot venni.*

Majd írok egyet.

Árkossy István: Csillagnéző; 2003; szén, papír (a művész tulajdonában)

KELEMEN LAJOS

Szállsz te már magad...*

Gyorsan érő, erős költő, verseiben egyre valószínűbb nagyság lélegzik: a lírikusi hogylétet illetően e keserves és kiváltságos állapotot adja meg a pálya eleje Tóth Erzsébetnek. Egyelőre a nap arca irányítja, mint irányít valakit a szerelem, vagy terel a jó étvágy. Az legyünk, akivel mindig történik valami. S akkor a magány és a világ áradása egyaránt a helyükre kerülnek.

„...nem verset írok, ha verset írok: élni szeretnék” – íme, minden az anyagbeszerzéssel kezdődik, a költő a lelki startra vár. Hogy személyiségének viszonyai és peripetiái mégiscsak szellemi jelentést nyerjenek. Természetesen és erőlködés nélkül. Mert a szenvedély, az üde telhetetlenség, egyszerűen az ifjúságától kapott kedvezmény egyelőre hosszúlejáratúnak tetszik. Az életnél semmi sem erősebb, és nincs egy zuga, egy porcikája, amelyben – hol kegyes, hogy kegyetlen céltalattal – ne szunnyadna vers. Írni persze másféle kísértésből is lehet. Tóth Erzsébet imaszerű kérése azonban ezt az ifjonti, élettelen eszméletet éri: „add meg nekem / a mindennapi verset” (*Eksztázis*).

Kötetlen és szabad, mint a versforma, amelyet magáénak választ, s amelyhez egész életműve távlatában hűséges. A magas irodalmi lexikától a szlengig gyarapodó, ám voltaképp következetesen egyjelentésű szimbólumnyelvet használ. Sorairól jószereivel Whitman módjára választja le a poétika szabványait; árad, hömpölyög. Ha viszont a forma úgy igényli, arra is kész, hogy kurta, szikár sorokba illessze szavait. A jól megoldott szabadversből minden egyes alkalommal, mint egy matematikai elem, mint evidencia bomlik ki a szerző szabadságvágya. Amúgy pedig tényleg nem mindennapi, ahogy Tóth Erzsébetnél élet és líra hazaérnek egymásban.

A múlt század hetvenes éveinek közepén járunk, előáll egy lány kivételes verselő készségével, akit a magyar igék nem törni-zúzni akarásra ingerelnek, de akiben becsvágy, hogy a saját életkorához igazítsa költészetét: megfiatalított kultúraként adjon neki új mélységet és komolyságot. Ami a gyakorlatban annyit tesz, hogy hozzá is köti magát a hagyományhoz, de el is oldja magát a hagyománytól.

* Részlet a szerző Tóth Erzsébet költészetéről szóló monográfiájából

S egészen romantikus pályáívet kezd rajzolni neki a sors.

Dunántúli születésű, de csupán kétéves koráig dunántúli, aztán a nyírségi cselédösök tanyasi miliójében nyiladozik (ahogy maga mondja) édeni gyerekkorra. Perkedpuszta a tanya neve, ahol növeget. Természeti lét és egy szemhatárnyi szabadság. Mit szív itt magába, mennyi és miféle futó s gyökeres impresszió éri, azt a majdani költő becsüli meg vagy ejti el.

Egy táj, egy vidék: külön szín, külön nyelv, külön indulatok, sajátos melankólia, egy kicsit a fölébe vont ég is onnan-eredően ver visszfényeket a szellemenben. S minthogy a fantázia kérésének a tájlemlek nem elhanyagolható része, sőt nevelője, ugyanúgy iskola e fantázia számára az, hogy minálunk még az időjárás is mintha területenkénti autonómiával bírna. Ha e pici ország egyik felét vihar tépi, biztos, hogy a másik fele fényben derül. Ahány környék, annyi szabály: ahogy a természetben, azonmód a lélekben is. Meglehet, a nyírségi költő lány előbb ámul el a délibáb misztériumán, mint a latin-kék Dunántúl hajlatain és völgyein. Ennek a tájba ágyazott, innen is hazai, onnan is hazai sajátosságnak, az ideátiak és az odaátiak által is büszkén hordott ösztönszínnek, mely persze átvegyül egymás temperamentumán, vajon van-e köze Tóth Erzsébet jellegzetesen darabos versfűzéséhez? Keleti lélek ő? A selymes homok fölött érő látomásokhoz igazodik? Ösztönösen is átéli, és új kombinációkban hordja az ősiségből továbbplántálódott kelet-ember beidegzettségét? Vagy emellett a józannak vélt latin érzék, a komplexentáris nyugat-élmény szintén az övé?

Óhatatlanul is törzstörédek sokaságát rakosgatja benne a természet és környezet.

Ha a kicsiny magyar glóbusz lírai sokszínűségének, a változatosságában szélesen elnyújtózó magyar költészet végleteinek nevet akarunk, Vörösmarty pompás és megrázó látomásossága, a határtáj másik felén pedig a Petőfi nevű tükör telivér realizmusa: örök ősminták. Szembesülések ők, és azonnal találkozások is. Egyenrangú különbségek, a rész kiteljesedései. Azé a részvilágé, amely az egészben vágyakozik a maga bizonyosságára.

Tagadhatná-e Tóth Erzsébet, hogy a jelleme hányadává vált táji, természeti, történelmi kultúrát elvárosiasodásának legforróbb akarása sem olvasztotta szét? Mindenesetre aligha beszorított évek várnak rá: általános iskolásként immár városi, nyíregyházi kislány, ám még csak harmadikos, amikor már

Budapesten él a szüleivel, és a pestújhelyi általános iskolából a Teleki Blanka Általános Gimnáziumba kerül. S hogy az egyetemig meg sem álló irodalmárok tanulási trendjén görbítsen egyet, érettségi után, az iskolázottság szinte szokásos útját kerülve, bölcsészet helyett közgazdának tanul. Valamennyire ugyan odaadhatja magát a számoknak, a könyvelésnek, a kalkulációknak, az ökonomista tanoknak, de igazából már az írás áldozata és áldottja. (Egyébiránt a Tóth család a korabeli *Film Színház Muzsika* rendszeres olvasója; vagyis ez apró adat sejtelmes jelentősége annyiban tűnik érdekesnek, hogy évtizedek múlva Erzsébet az összegyűjtött és új verseit egy kultuszfilm címét kölcsönözve kereszteli.)

A versszerető apa példája, a gimnáziumban egy Váci Mihályról írott dolgozatért kijáró ötös érdemjegy (később majd versben is visszatér Váci Mihályhoz), a habzsolva olvasás – mindezekkel együtt nyilván valami belsőbb, magyarázhatatlanabb életfejlemény ösztökéli, hogy megpróbáljon szívverést ültetni szavaiba. Ha a hetvenes évek táján (pontosan 1976 februárjában) olyan kegyben részesül valaki, mint amilyenben az éppen felnőtté vált Tóth Erzsébet részesült – rögtön a lap elején öt versét közli a *Mozgó Világ* –, az szinte visszavonhatatlan sorskimenetel; merthogy ezek szerint mások, az irodalom égi és földi gondozói és gazdái is úgy látják: tényleg költővé kell lennie annak, aki költőnek született. S nem is akármilyen költőnek!

„Koponya leszek egy Hamlet-ország kezében.” Tessék belegondolni: nem ezekben mérhető métermázsákkal játszik-e itt egy elsőkötetes költő? Azaz nincs többé kimenő. A nagyság húzza a sorsvonalat.

S nem kevés, amit adóban követel. Az írás ott kezdődik, hogy az ember legyőzi magát, miközben lelki szabadsága jegyében konokul hű marad egy mély meggyőződéshez. Az íróféle kicsit olyan a munkaidejében, mint az uniszexuális futógyík: ennek a sikeres nemzés, amannak az alkotás végett a formulák mélyéig kell jutnia.

De megmondani, mi a nagy költészet, annyi, mint hinni az asszociációk igazában.

Minden nagy költészet széptani poligámia: az egynek és a tömérdeknek olyan eredeti és kiváltságos megszólaltatása, amelyhez éppúgy hozzátartozik a fogalmazás küzdelméből kifortt fölbonthatatlan szószor, mint az a feltételezés, hogy a tehetség, ha kell, eleve képes az igényei szerinti ruganyossággal kezelni a frazeológiát.

A betű köti meg, de az élményből eredően forró és eleven: ez a nagy költészet. Ösztön és akarat érdeke. Megvilágosodás és titokzatosság. Az alaktalan és passzív anyag ébred föl benne s a szív életerejé.

Izgatóan újszerű kihangzás, noha hasonlóan a jó borhoz, rétegzettségében az ősiségnek és az aktuális évszaknak egy bizonyos elegyedett fluidumát is magában hordja. Benne van a napfény, az eső, a föld íze. Százféle lételem. A tartósság vágyától kínlódo szellem és tisztánlátás követeli benne létezését. S mivel nem csupán önmaga célja, a körülményeiről is számot ad; ismeri a szerelmet és a gyűlöletet, ismeri a templomot, de a piacon is járatos.

A nagy költészet megdöbbsent. Néha mintha szembekerülne az emberrel, holott igazán minőségi üzemanyaga a lélek hajtóerőinek. („Kimegyek az utcára versnek” – írja Tóth Erzsébet egy pompás képben, s nyilván senkinek sincs kétsége afelől, hogy mit jelent ez: jogot ad az utcának, hogy bejöhessen a versbe.)

Láthatjuk, minél mélyebbre igyekszünk markolni, hogy megragadjunk a nagy líra lényegénél, annál inkább elpalástolunk egy evidenciát: meghátrálás nélkül csak a költészet képes egészen átérezni és kimeríteni a költészet lényegét. S még ez is micsoda tarka kórus, mennyi egymásra tromfoló hang. („Sas a költés”; „En voltam Úr, a Vers csak cifra szolgál”; „a dal szüli énekesét”; „Költő vagyok – mit érdekelne / engem a költészet maga?” Tanulságosabb, ha a rajzolatot tekintjük, az iránta tanúsított hűség más kérdés.)

Ha olvasó vagy, s megérted, hogy ez részben cselekedet is és vonzalom is, megérted, mi az értelmezői erőfeszítésben a mámor és a heroizmus, s honnan e csökönyösség esztétikuma: mégis valami lejárás találni a műbe.

A körülírás, az értelmezés jelentősége egyébként alighanem éppen a műben rejlik, a magyarázat a magunk gyönyöre is: vonzalom, kíváncsiság, a lehetlennel átellenes dac. S mindezeket csakis a tárgy iránti alázat hitelesíti. „az akácok remekművek / zümmögnek szigorúan az ablak előtt (...) honnan tudják ezek az édes, nehéz illatú fürtök / a sötét bölcsességeket?” (*Békeidő*). Hát ez az, hogy honnan tudják?! *Mint egy kitörni készülő vulkán*, mondja Tóth Erzsébet, éppen egy szerelem múltán. Talán itt a titok, a kitörni vágyásban? A művészet és az irodalom szembenállás a hallgatással, s visszhangra vár. Önlényegéről mondana le az ember, ha belevágna, hogy megfaragja a némaság művét.

De voltaképpen felesleges is e téren érvekkel és cáfolatokkal bajlódni, ha hiszünk még a régi értelmezésben, miszerint a költészetnek nincs eleje, nincs vége. Noha nem egyirányú, ide-oda hullámzó végtelenségében viszont mindig található egy pontot, ahol (a szerzők álma szerint) a költészet mégiscsak újrameződik. Alighanem a legcsiszoltabb definíció is ebből nyeri fényét: a gyarapodás törvényéből.

S hirtelen rémegyszerű a dolog: nagy költészet az, amit nagy költő ír – ennyi: a nagy költészet múltja a nagy költészet jövője. Úgyhogy talán nem is annyira a lényege, a varázsige, a költészetről szóló képzeteket és szabályokat néhány szóba összeszelítítő nyelvi vívmány az érdekes (különben is: ezek szinte korszakonként mást virágoznak), hanem az a tér, amit szépsége és titka határa gyanánt egy-egy konkrét mű kimetsz magának.

A fiatalság pedig rajong a térért, élményhajszolásában persze nincs semmi különös.

Amúgy a szabadságra és a szenvedélyre szoktak hivatkozni, akiket egyfolytában élményszomj gyötör, s arra, hogy minden impresszió egy újabb tanulság, behatolás a titkok világába. Márpedig százszor előbb borul éjbe egy élmény, mintsem hogy faragna vagy finomítana az ember jellemén („azok lettünk-e, akinek álmodott apánk?” – kérdezi a *Tükrök mélyén* című versében Tóth Erzsébet).

Ahhoz, hogy felfigyeljen, és esetleg engedelmességen a lélek (s vele a test), az élmény átlényegítésére van szükség. A vers például átlényegített élmény, de ha komolyan veszi magát, nem egyszerűen csak fölszívja, el is pusztítja az élményt: kiviszi a végtelenbe. Minden vers egy darab a végtelen versből. És Tóth Erzsébet mindjárt a végtelen vers közepébe vág.

Ő is a madarak gyanánt felröppentett poéták csapatából való, és szinte bizonyos, hogy a legérettebb abban az antológiában, amely nem egy arctalan, hanem egy félrevezetett nemzedék lírikusi anyakönyvének készül. Szállnak, szálldosnak hát a poéták a vereségeire abszurditásaival licitáló politikai hatalom figyelmétől kísérve. Ereszkedett, közönyös, fakó a háttér. Csak a szigetekként szétszórt külön-lázadások kontúrjai lobbannak hosszabban vagy rövidebben. (Például az *Elérhetetlen föld* költőinek már a léte is visszavonhatatlan tiltakozás a hiábavaló ígéretek és a mézes hazugságok rendje ellen.) Ámbár ez idő tájt a kultúra parancsnokainak titkos álmában bizonyonnyal primán működik még az a kelte-

tógép, amely kikölthetné a korszak ideális dalnokát; összenövesztve mondjuk egy lelkes Byron szellemét egy Iszakovszkij kollektivistá problémátlanságával.

De hiába. A hatalom egyre pudvásabb; lassacskán a hívei is trükközések közepette gyakorolják hűségüket. Keveredik egymással mondás és ellentmondás, és a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján már jószerivel elvi, erőszakmentes stádium, a derekasság fokmérője, hogy ki tud nagyobbat hazudni a másikkal. Csakhogy a zárfalak is repedeznek! S mélázhat az ember, hogy a puha uralom puha szolgaság-e, ám egyre-másra jönnek a hírek; jön például Tóth Erzsébettől a *Távirat*: „ha voltam, ha vagyok, / most kell föltámadni, / most kell hentest és bárdot elkábítani, / ősemberi táncba kezdeni, / minden bort, minden mézet kezemből kiüttni, / fejem fölé minden átkot glóriának összegyűjteni, / most kell a mocsaras szőnyegről letérni”.

A zárfalak repedései még nem világos ablakok, de ahhoz bőven elegendőek, hogy a réseken áthangozhassanak a lehetőségek szólamai.

A képek és fogalmak arányait próbálgatva, az alkotás egyéb konstitutív követelményeivel kísérletezve, Tóth Erzsébet versei mind határozottabban adják tovább egymásnak, mi is az, ami e lírát egységesíti és egységesíteni fogja. Messünk ki az életmű bármely szakából tetszőleges számú művet: s nem azt látjuk-e, hogy a versek mindegyikének végső soron az emberiség a gerince; s a szó mély értelmében csak az számít, hogy az ige igaz legyen. A nyugtalanság, mely a költő stílusában és gondolkodásában vibrál, a mindennapok szenvedélye. De a mindennapokból kiemelkedő szenvedély is. Amelyre mintegy visszahatásként ébred az igazság, a jóakarát szellemisége. Aztán persze az embernek néha megjön az étvágya a kicsapongásra. Nem volna-e végtelen unalmas hivatás csupán együgyűnazon törődésen csüggeni? „Ez most más idő, valami Oblomov-idő, egyszerre / gyerek-idő és vén-idő, játék-idő, minek fölkelni-idő” (*A macska*). Tessék eldönteni, lázadás-e vagy tagadás, ha a pillanat szembeszegül a korszakkal!

Csak a törvény egyértelmű. Ámbár ki tudja? A legenda szerint a norfolki herceg (mint a vonatkozó jogszabály egyik szerzője) arról faggatta egyszer a káplánját, mit szól a papi nőszülés tilalmához. A káplán így válaszolt: – Megtilthatták, hogy a papoknak asszonyuk legyen, de az aligha tiltható, hogy az asszonyoknak papjuk legyen.

Ugyan ki vitathatná: a világosság mindenkor, minden tájban érvényes – és hat. Sőt hódolható. Mint amikor egy levélben nem „fontos már más / csak az hogy kedves // csak az hogy szeretettel”. És csak a szellemnek szóló üdvözlés számít. „fényes vagyok – hangoztatja Tóth Erzsébet – mint egy jelenés” (*Szimultán*).

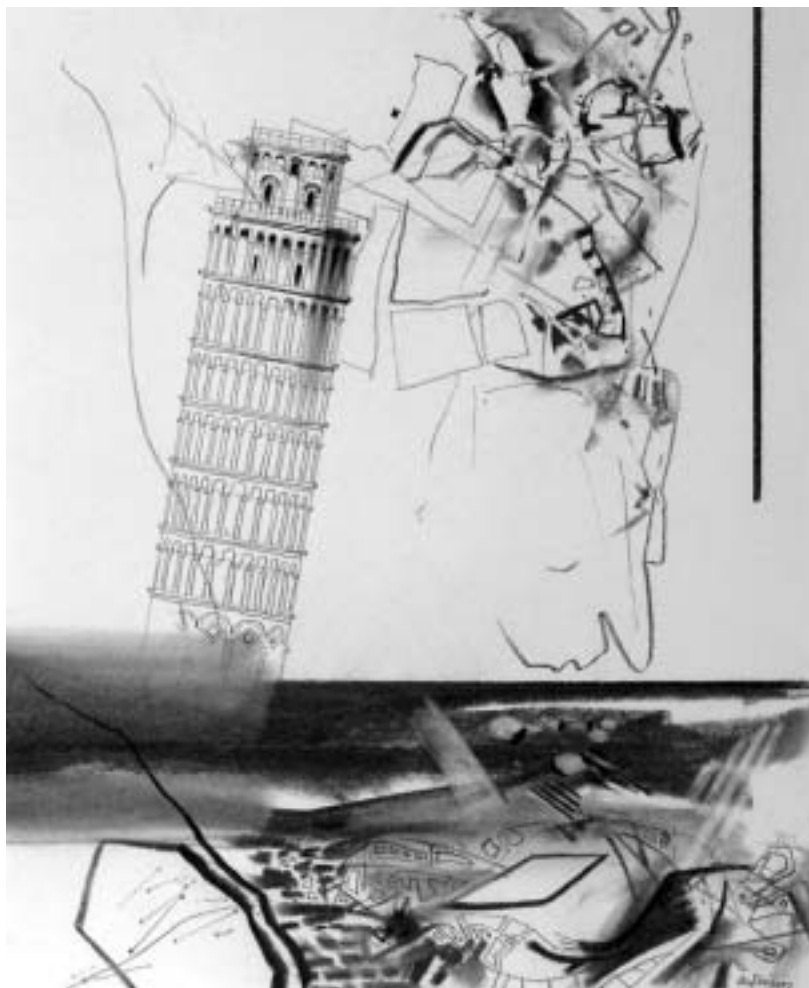
Mármint ami a fogatot illeti: a magyar költészet százados ingere, a nyugatos buzdítás a nyolcvanas évek elejére több a becsempészett dugárúnál: mint a távoli időkben annyiszor (mint mondjuk Szenczi Molnár vagy Ady idejében), megint itt zeng az ablak alatt. Úgy van: „Eljön ide Jane Fonda és Angela Davis”, s a hosszú kényszerszünetet követően eljön ide – egy-egy önálló kötet vagy antológia révén – a nyugati költői iskolák szellemsége, és a tehetség fölpróbálhat olyan, eddig csak hallomásból ismert formákat, amelyekben, meglehet, egyszeriben jobban érzi magát, mint gondolhatta volna. *A sóragyogású bánat* a nyugatnémet, a *Szédítő táj* a svéd, a *Jelzések az osztrák*, a *Vándorkő* a svájci német, a

Szavak a szélbe az amerikai kortársak lírájából nyújt ízelítőt; s lehetne még sorolni, az angolszász költészettel az élen. Utóvégre Lowell, Thomas, Eliot, Auden önálló kötetből ízelhető. S egészen újfajta hangfestésével és lelke kíméletlen kiforgatásával itt van a bostoni eredetű Sylvia Plath-tól a *Zúzódás* című bő válogatás.

A vállalt s a maga előtt sem mindig tudatosított mesterek mellett ő, Sylvia Plath lesz Tóth Erzsébet tehetsége számára a messziről szóló, de annál buzdítóbb üzenet: nem mint hozzáidomulás, nem mint megoldás, hanem mint az eredetiség bátorítója.

Eredetiség! Akármilyen is a nyitja, eltökélésből, csak úgy, akartan, kedvre aligha megy a csodálatos léptéktől a hivatottak magasságáig nőni. Írna csak valaki előre eltervelten így, hamar belevénhedne a folytonos próbálkozásba! Különben is: „Hamlet-ország” a hamleti kérdéstől visszhangos. És jó, ha egy költő számol ezzel.

Lehet derekasan pengetni a lírát, a monumentalitást azonban bajos kifundálni. De kitérni sincs mód előle.

Árkossy István: *A torony*; 2003; szén, papír (a művész tulajdonában)

ÁRKOSSY ISTVÁN Toszkána koronája

Paolo Uccellónak tulajdonítják azt a quattrocento dereka táján készült – ma a Louvre kincsei között számon tartott – szokatlanul elnyújtott formátumú táblaképet, amelyen öt jelentős reneszánsz személyiség arcása egymás mellett látható. Giotto, a festő; Donatello, a szobrász; Manetti, a matematikus és Brunelleschi, az építész társaságában – immár önmagát is a legjobbak közé sorolva – Uccello saját arcvonásait is megörökítette. Négyük közül egyedül Giottót nem ismerhette személyesen, aki ekkor nem volt már az élők sorában, ám a három másik kiválóság kortársa volt, így meglehet, hogy akár személyes kapcsolatban is állhatott velük, hiszen mindannyian a virágzó kultúrájú Firenze polgárai voltak. Eszerint a nevezetes személyek sorában, a kép jobb oldalára komponált Filippo Brunelleschi éles kontúrba foglalt profilja is minden valószerűség szerint hitelesnek tekinthető. Mindmáig ez a róla készült ábrázolás vált leginkább közismertté. Festőnk biztos vonásokkal rögzítette fatáblára annak a ritka leleménnyel megáldott építőmesternek az arcását, aki a toszkán újjászületés zenitjén a reneszánsz architektúra legszebb monumentumait álmodta kőbe. Igaz, a Louvre festményéről nem derül ki, amit a szóban forgó személy életrajzírói – Manetti és Vasari is – megemlítenek róla, mármint hogy Filippo Brunelleschi bizony alacsony termetű, jellegtelen kinézetű firenzei polgár volt, aki – több népszerű kortársához hasonlóan – gyakran maga is elhanyagolt külsővel tűnt fel az Arno parti város utcáin.

Brunelleschi, mint korának megannyi tehetséges firenzei művésze, ötvösként kezdte pályáját, majd a briliánskezü Donatellohoz fűződő szoros barátságára révén, reménytelen szobrászi ambíciók kerítették hatalmukba. Ám miután később mégis úgy látta, hogy „nagyobb szüksége van az embernek az építészetre, semmint a szobrászatra, vagy akár a festészetre”, érdeklődése hamarosan irányt váltott.

Eközben, nem mindennapi matematikai képességeinek köszönhetően (Toscanellitől tanult geometriát), és a feltáratlan titkokra mindenkor fogékony szellemének birtokában, eladdig nem ismert kinetikus szerkezetek fabrikálása, agyafűrt időmérő konstrukciók mechanizmusainak rejtélyei csigázták fel nyughatatlan elméjét. Az újszülött tudománynak minősülő lineáris perspektíva területén elért eredményekhez is elvitathatatlan érde-

mei fűződnek. Feljegyezték, mennyire meggyőző, szemléletes példával – tükröződés és rajz összevetésével – bizonyította a San Giovanni keresztelő kápolna előtti téren kutatásainak egyik lényegi eredményét: a futópontokra épülő helyes képszerkesztés valóságteremtő illúziójának igazságát. S mindeközben, a zseniális alkotók sorsában osztozva, hol megértés, hol elutasítás kísérte teremtő munkával eltöltött napjait. Miután az ősi kápolna bronzkapujának terveire 1401-ben kiírt pályázaton Lorenzo Ghiberti hírneves firenzei ötvössel szemben alulmaradt, csalódását kiheverve, haladéktalanul új célt tűzött maga elé: eldöntötte, Rómába megy, miután úgy érezte, hogy az antik építészet fennmaradt emlékeinek mélyreható tanulmányozása – a friss szellemi áramlatok fényében – egyre érdekfeszítőbbé válik számára. Erre az évekig tartó felfedezőútra, hasonló indíttatással hűséges szellemtársa, a szobrász Donatello is elkísérte. Az ősi romok közti gyötrelmes kutakodásikat látván, a helybéliek megszállott kincskeresőknek vélték mindkettőjüket; ez voltaképpen igaz is, hisz példátlan értékek birtokába jutottak: feljegyzéseikben, rajzaikban magukkal vitték Toszkánába a pogány kori Róma ajándékaiként egy letűnt idő nagyszerű építészetének és szobrászatának századok óta a föld oltalmában őrzött, vesződéségek árán újra napvilágra hozott üzeneteit. És az igyekezetben való kitartás, a merész álmok megvalósításának szünni nem akaró vágya meghozta Filippo számára is érett gyümölcsseit. Ettől fogva újító szellemének jelenléte korszakos építészeti alkotásaiban válik folyamatosan tetten érhetővé.

Kiváló példa erre az első firenzei lelencház, az *Ospedale degli Innocenti* sajátos ritmusú árkádsorával, amely a frissen szerzett római hatásokkal gazdagodva nyomban a reneszánsz formateremtés valódi iskolapéldája lett; vagy a Pazzi család megbízásából felépített kápolna: ez a tiszta harmónia, a mértékletesség, a hangsúlyozottan centrális elrendezésű térrendszer képével ajándékozta meg a látogatót. A Mediciek által szponzorált és a család temetkezési helyéül is kijelölt – máig befejezetlen homlokzatának megkapó látványával egy időutazás élményét sugalló – *San Lorenzo bazilika*; miként a *Pitti-palota* tömör együttese; vagy a városra letekintő *Santo Spirito templom* – mind ékes bizonyítékai a gazdag Brunelleschi-életműnek. Ám a felsorolt műrecek mellett a mester életművének legimpozánsabb virága a Szűz Máriának szentelt *Santa Maria del Fiore* székesegyház egyedülálló kupolája, ahogy megragadó sziluettjével Toszkána azúrkék egére vetül.

Talán nincs még egy kupola a világon, amely népserűségében, magasztosságában, mértéktartásának lenyűgöző voltában, szerkezetének forradalmi újításában, de akár a hozzá fűződő bő szakirodalmában is vetekedhetne Filippo Brunelleschi alkotásával. Mér-földkő a születő reneszánsz építészet történetében; egymagában Firenze-szimbólum; hat évszázad óta az itáliai művészet ékes koronája, amely a humanista szellemiség valódi emlékműveként idézi fel egy pompás pár száz esztendő ugyan nyomaiban ma még köztünk levő, ámde rég messze tűnt ragyogását. Az ihletett tervezés és kivitelezés szerteágazó folyamatának korát messze meghaladó, egyedülálló remekműve.

A firenzei építkezéshez hasonlóan, szerte a világban, emberöltőkön átívelő kemény munkát feltételezett számos gigantikus építészeti mű megvalósítása. Különösen így történt a gótika korának magasba kúszó katedrálisai esetében, ahol apák ásták az alapozást, fiak indították útjukra a tám- és kőpilléreket, unokák és azok ivadékai emelték ég felé a roppant súlyú falakat; míg nem idővel, a boltozat szédületes magasságának geometriai metszéspontjaiban össze nem ölelkezett társ ív a párjával. Generációkat összekötő bizalom, polgári büszkeség, közös álom és a kivitelezés hitének egészséges szimbiózisa nélkül bizonyára ezek a szakaszos csodák nem születhettek volna meg. Mert aki helyére illesztette a verejtékes munkával megformált legelső faragványt, bizonyos volt: a terv életképes; hogy majdan, a még ismeretlen távoli jövőben a magasban ott találkozik kő a kővel, ahol azt a nagyszerű elképzelés megálmodója századokkal előre látta.

Az 1296-ban Arnolfo di Cambio irányításával elkezdett firenzei dóm alapozásai során sem történtek másként az események. Sőt, azt mondhatnánk, még egy, az említettekkel szoros összefüggésben álló különleges mozzanat is tetézi a történeteket, ami a kor szüntelenül gazdagodó építészeti ismereteinek bővületében is igen merész tettek minősíthető: szándékosan oly tekintélyes méretűre tervezték a székesegyház főhajójából kitarulkozó kupola alatti teret, ami példátlan volt; márpedig ekkora, alátámasztás nélküli szabad felület befedéséhez szükséges ismeretekkel (a legnagyobbknak számító Pantheonét és a Hagia Sopihiáét is meghaladta) mindaddig nem rendelkeztek. De még a szokatlanul nagy kihívással járó munkálatokhoz szükséges erőátviteli eszközök megfelelő kelléktárával sem. Ezzel szemben eltökélten hittek a jövőendő nemzedékek tudásának szüntelen gyarapodásában: abban, hogy a

Rendeltetés a maga idejében majd csak elhozza azt a kiválasztott személyt, aki leleményességével végül felcsillantja a rendkívüli feladathoz méltó megoldást. És a Rendeltetés Filippo Brunelleschit jelölte ki a kupolaépítés mégoly nemes feladatának végrehajtására. Történt pedig mindez abban az időben, amikor a statikai feladatok kivitelezése gyakorta még csupán ösztönösségi elvekre épült, amikor az építőmesterek a már kipróbált és bevált módszerek alkalmazásához folyamodtak szívesebben; noha ellenpéldákkal is találkozunk: Pisa igen korán megdőlt tornyának esete valóságos bizonyíték erre.

Az óriáskupola tehát a hatalmasra méretezett épületszerkezet szükségszerű következménye volt, hiszen a gyapjú feldolgozásából egyre gazdagabbá váló Firenze minden áron túl akarta szárnyalni örökös vetélytársai, Pisa és Siena azonos időben épülő katedrálisait. Ezért tűzte ki nemes célul a városvezetés, hogy az alapjaiból kiemelkedő székesegyháznak elkészültekor, méretét és szépségét tekintve Toszkána minden hasonló építményét fölül kell múltnia. Nem csoda ezek után, hogy az akarás lendülete, a nagyívű tervezés összetett folyamata újabb és újabb változtatásokkal járt együtt. Ez részben kerékkötője is lett az áhított előrehaladásnak, nem beszélve az 1347-es pestisjárvány embertizedelő pusztításairól, ami hosszú évekre visszavetett minden ilyen jellegű munkálatot. 1367-ben végre, sok huzavona után Giovanni di Lapo Ghini gótikus jegyeket magán viselő, ágas-bogas „német stílusú” támpilléres tervét elvetve, a városi tanács döntött: Neri di Fioravanti szokatlan elképzelését valósítják meg: ez támpillérek nélkül, a toszkán „új stílus” önhordó szerkezeti elemei útján emeli majd magasba a leendő székesegyházat. Az elképzelt kettős héjazatú, nyolcszögletű alaprajzra épülő kolostorboltozattal ellátott, csúcsívben és laternában végződő kupolát az egész nagyvonalú program méltó díszének szánták. Nem mindennapi látványterv is készült a korszakos mű demonstrálására: egy öt méter magas, tíz méter hosszú makett, amelyet az épülő dóm egyik mellékhajójában évtizedeken át megcsodálhattak a kíváncsiskodó polgárok.

Idővel a példa nélkül álló mű építése jelentősen előrehaladt. Ám a szentélyben, a boltvállak magasságáig felhúzott falak fölött, ésszerű megoldás lehetőségének hiányában negyvennégy méteres fesztávval még hosszú esztendőkön át hatalmas úr tátongott, így téve ki az időjárás viszontagságainak a mindaddig odaadó munkával bevégzett traktusokat. 1418-ban aztán közhírré

tették a halasztást nem tűrő, nagyfontosságú pályázatot, amelynek célja a lélegzetelállítóan tágas térség tervezéséről, kupolával történő befedése volt. Ám a végső siker öröme még a reménykedők számára is bizonytalan kimenetelűnek tűnt. Szokatlan voltára utal a feladatnak az is, hogy nemcsak szerte Toszkánából, de az Alpokon túlról, így Burgundiából, Németalföldről, sőt még Angolhonból is szép számmal érkeztek olyan jeles építőmesterek, akik bizonyítani óhajtották: birtokában vannak a szellempróbáló feladat támasztotta szükséges tudásnak. Mindahány közül azonban a legnagyobb problémát az jelentette, hogy a hatalmas feszítáv és a szédítő magasság miatt képtelenség volt szokásos faállványzatot alkalmazni, hiszen az, kusza, Babel tornyát idéző szerkezetével, pusztán már tetemes önsúlya alatt is minden valószínűség szerint összeroskadt volna. Az üdvös megoldást keresve, személyeskedésektől sem mentes viták során olykor elképesztő – már eleve fiasónak beillő – ötletek születtek, mígnem váratlanul Filippo Brunelleschi meghökkentő terve került a tiszteletre méltó *Commune* asztalára. Az elképzelés szellemi atyja – immár mélyreható és szerteágazó római tanulmányai során szerzett ismeretei birtokában – határozottsággal állította: egyedi ötlete mindenkié fölött áll, hisz módszere semmiféle költséges támszerkezet felállítását nem igényli, miután a falakban fellépő félelmetes feszítőerők és a tudatosan alkalmazott ellenerők kölcsönös kioltásának leleményével képes játszani könnyedséggel akár a legméretesebb „lebegő” kupola megépítésére is. S minthogy hagyománybontó elképzeléseinek és legnagyobb részletgazdagsággal kidolgozott terveinek összemérhető vetélytársa a pályázók között nem akadt – a kétkedőket pedig elmés érveivel sorra megcáfolta –, a feladatot megkapta, és mint a teljes építkezés nagytekintélyű capomaestrója, az 1420-as esztendőben egyéni tervei megvalósításához haladéktalanul hozzákezdhetett.

Már a kezdet kezdetén Filippo munkáját egy bosszantó intermezzo zavarta meg, éspedig: Lorenzo Ghibertit, a kiváló ötvöst, hajdani vetélytársát állhatatos fortélykodásai következményeként kinevezték második capomaestrónak, aki ezek után szüntelen irigykedésével nem kevés borsot tört az ötletességben felülmúlhatatlan Filippo orra alá. Ám a Tanács, Lorenzo építészeti tudásának lényegbeli hiányosságai felől hamarosan megbizonyosodván, megvonta tőle a könnyelműen megelőlegezett bizalmat. Ettől a pillanattól fogva Brunelleschi egymaga vehette kézbe minden álmai kupolájának sorsát.

És ez volt az az idő, amikor ténykedései során éjt nappallá téve, egyetlen apró részletet sem tévesztett szem elől, tudván, hogy a legkisebb vétség is az egész gigantikus mű létét alapjaiban rendíthetné meg.

A nyolcszögű kupoladob építése, Brunelleschi vezénylete alatt álló, ugyancsak nyolc, jól képzett építőmester szorgos csapatával történt, akiknek azonos ütem szerint kellett mindenkor haladniuk a rájuk bízott falszakasz munkálatai során. Miközben az arányosan növekvő súlyelosztást folyamatosan ellenőrizték, Filippo árgus szemekkel kísérte a kőfaragók, a téglakészítők, a fakitermelők, a szerszámkészítők, a kovácsok és a többi nélkülözhetetlen mester napi tevékenységét, a hozzáértő munkások kiválasztását is; más szóval: a páratlan fegyelmet megkövetelő cselekvés megszervezésének egész összetett folyamatát. Találékonyságának köszönhetően egyre-másra láttak napvilágot elmésebbnél elmésebb eszközök: például ekkor alakította ki az ívelt hordterű targoncát, amely az épülő kupola kettős héjazatának szűk hajlataiban is akadály nélkül közlekedhetett; vagy olyan munkagépet szerkesztett, amelynek ökör hajtotta egyirányú mozgását egyetlen kar elmozdításával irányváltásra lehetett módosítani; de egyéb, célszerűségében létfontosságú berendezés is született korábbi tapasztalatainak felhasználásával. Sikerei fényében még ellenlábasai részéről sem remélt megbecsülésben részesült, amikor a városi Signoria tagjai közé választotta; ez igencsak ékes bizonyítéka volt Firenze elismerésének.

Eközben a kupola magassága is szemmel láthatóan napról napra növekedett.

Gótikus csúcsíveket imitáló hajlatokkal a boltsüvegek híven követték a Brunelleschi által alkalmazott „quinto acuto”, azaz „négyötödös ív” tetszetős vonulatát, mivel ez volt az a forma – a félgömb alakú kupolák nyomottságával szemben –, amely könnyed látványt kölcsönzött a magasba törő alkotásnak. Jóllehet Távol-Keleten már korábban is használták, Európában igencsak újszerűnek minősült az itt elsőként alkalmazott kettős héjazat is, ezt kőbordák és haránt irányú konzolok rácshoz hasonló rendszere tartotta szorosan egybe. Körkörösen, a hordók abroncsára emlékeztető módon – a rozsdá ellen ólombevonattal védve –, egy vashálóból készült óriási láncgyűrű is beépítésre került. S még mindezeket túl a fa hatékony húzószilárdságát is kihasználták, ahogy hatalmas gerendákkal növelték a testes falak összetartó erejét.

A kettő közül a belső kupolahéj a vastagabb: ez tölti be a teherhordó szerepet; ebben áramlik az irdat-

lan feszítőerő. És itt érhető tetten Filippo egyik igen szellemes fogása is, amely azt a célt szolgálta, hogy az egyre inkább befelé hajló fedélszerkezeten megakadályozza a téglák becsúszását. Leleménnyel ezt a veszélyt úgy hártotta el, hogy a vízszintes téglasorok közé, meghatározott távokon, függőlegesen épített be egyet-egyét, ezek a habarcs megkötése után kiemelkedő részükkel immár szilárdan foghatták közre az ékszerűen közük befektetett újabb téglasort. Brunelleschi ezzel megvalósította azt a „halszálfalazást”, amelyet a későbbiek során más kupolák esetében is sűrűn alkalmaztak. Viszont elérte azt is, hogy a gyűrűsen felfelé szűkülő építmény a munkálatok bármely szakaszában teljességgel önhordó legyen. Most már megvalósulhatott a szédületes mélység fölött lebegő, ám mégis nagy biztonsággal rögzíthető függőállványzatok használata, amelynek alkalmazása kezdetben annyi vitára és hitetlenkedésre adott okot. A külső boltozatnak viszont más volt a rendeltetése: amellet, hogy látványában lényegesen magasította a fedélszerkezetet, hathatós védelmet is nyújtott a belső falnak; a kettő között pedig lépcsősor vezethetett fel, egészen a csúcsig.

Amikor a hosszú múltra visszatekintő művelet sor immár végső szakaszához ért, és a süveg tetejére a Filippo által tervezett – a természetes fény bebocsátására szolgáló –, tíz méter magas, körtemplomhoz hasonlatos laterna felhúzása volt csak hátra, a felszállításra váró tetemes kömennyiség láttán sokan eszementnek vélték a mestert, és a már kész boltozat beomlását is nagy valószínűséggel előrevetítették. Ámde mégsem így történt. Bár a munkálatok befejezését már nem érthette meg, Brunelleschi igaza vált valóra: a legpompásabb kupola, földrengésekkel dacolva, mind a mai napig szilárdan áll egykori fundamentumán.

Donatello, a mélyen tisztelő, hú barát a heroikus építkezés epilógusaként 1461-ben még saját kezűleg helyezte fel az építmény csúcsára azt a maga alkotta hatalmas aranyozott gömböt, amely Európa virágzó humanista szellemiségének koronáját ékesíti idestova bő fél évezrede. Ragyogásában már felcsillanhatott a Gutenberg-galaxis századok homályát oszlató fénye is. És a firenzei dóm – Rómát, Milánót, Londont követve – ma a keresztény világ egyik legnagyobb templomaként (időben mindhármukat megelőzve), a hit és a szépség erejével idézi fel az antik műveltség újjászületésének emlékezetes pillanatait: a földi lét értékeinek primátusát, a harmónia, az egyensúly, a szimmetria, az arányosság, a mértékle-

tesség és a rend nélkülözhetetlen voltát. A kupola varázsa pedig abban áll, hogy alatta – ami egyébként a reneszánsz centrális térrendezésének egyik ismerve – létezik egy kiemelt jelentőségű pont, amelyen állva olyasféle érzés fog el, mintha óriási homorú tükör gyújtópontjába kerültünk volna; a fölénk boruló tér körkörös kisugárzásának ereje pedig valósággal átölel és hatalmába kerít.

Az utólagos eseményekhez adalékként még annyit, hogy Brunelleschi végakarata ellenére – mármint hogy a mennyezet minden cicoma nélkül, pusztán egyszerű formai szépségével érvényesüljön – Giorgio Vasari mégiscsak kiharcolta magának a sok irigykedést kiváltó megbízást: a monumentális felületet saját freskóival díszíthette. Ám ma már azt is érezzük, hogy Michelangelo és Raffaello hasonló jellegű munkáit mércének tekintve, nem lett belőle azokkal vetekedő remekmű. Viszont, maga is lelkes firenzei lévén, a kupolaépítő példa nélküli teljesítménye iránti határtalan elfogultsága megmagyarázható. Ezt írja: „*Teljes bizonyossággal elmondhatjuk, hogy az ókori építésszek sohasem emeltek ilyen magas épületet, és sohasé vállalták a mennybélielkel való vetélkedés mérhetetlen kockázatát, mert valóban úgy tesz, mintha a kupola a mennybélielkel vetélkedne; olyan magasra nyúlik fel, hogy szinte a Firenze körül tornyosuló hegyekhez hasonlít. És alighanem fölkelte a mennybélielkel irigységét, hiszen egész nap egyre-másra belesap a villám...*”

Giovanni Battista Strozzi neves korabeli toszkán költő sorai pedig így állítanak emléket Firenze nagy fiának:

*Téglát téglára rakva
serényen templomfalat állítottam,
s lassan fölmenve rajta
a magasságos égbe feljutottam*

(Zsámboki Zoltán fordításai)

És a kupola, azúr színű mennybolt felé nyújtóva – mint magasba vesző híd emberek és istenek hona között –, lenyűgöző szépségével uralja az Arno-parti várost. Alatta, az alacsony termetű, jellegtelen kinézetű firenzei polgár, Filippo Brunelleschi pihen. Annak az embernek a testét, aki életében kvadrátkövek millióit lelkiismerete, tudása és akarata bámulatos erejével forrasztotta egybe, most a dóm altemplomában, a nemrégiben megtalált ősi Santa Reparata templom romjai közt egyetlen simára csiszolt kőlap takarja.

POLLÁGH PÉTER

Mákonyos csontok

*A bibliás kis lakásokban itt
milliárdok laknak.
Világítás idején mindig eljövök,
nem tudom, mióta, de én is
a Régiségben élek.*

*Esik, a sírbőrön tetovált nevek,
lassan lemosás mind
a vízköpők, elfolyik a sok ékezet.
Megyek, szinte úszom,
minden sír egy új csapás.*

*Fehér a csont, mint a kókusz,
erre gondolok, az illata bódít,
felhők közül a csillagot nem tudom kivenni,
ahogy a jövőt sem. Eláztam, azt hiszem,
mákonyos csontokkal csináltak itt esőt.
Legyen úgy, mint rég volt: ez ugrik be,
édesmindegy, hagyom, hogy rám dobja
a hálót egy kapitányforma figura.
Bilbó a nevem, suttogja, s felhúz
a lékvágyó csónakba. Az utolsó hajóra,
ahogy ő mondja.*

Gyerekváros

*Várlak világítás idején,
legyen nálad gyertyapénz,
dobd be dobozba, csengjen a fém,
vedd a gyertyát, vidd végig
a múlhatatlan úton, lángja ne aludjon,
lássam a fény bokrát és a sok csapást;
szúrd rá a sírra, mondd meg, itt lakik
minden szent, minden apró,
gyertyát itt büntudatból gyúrtak.
És még annyi mindent mondj meg,
amit ostobán nem hittem el neked.*

*A sírok közt temetetlen fény.
Átvilágítja a feliratot:
„Ezek a gyerekek egyetemek.”
Esküszöm, nem fáznak a betűk.*

*Pedig azt is mondtad:
ha hideg van, befagy a menny,
bezár az égbolt,
nem tudok csillagot venni.*

Majd írok egyet.

Árkossy István: Csillagnéző; 2003; szén, papír (a művész tulajdonában)

KOVÁCS ISTVÁN
Szell Jenő emlékezete

1959 szeptemberének első hetében mi, a budapesti II. Rákóczi Ferenc Állami Gimnázium I. c. osztályos tanulói pár mondatban bemutatkoztunk orosz tanárnak, Mádi Zoltánnak. Azt, hogy a „Téged meg melyik iskolából szalajtottak ide?” rituális kérdést mindegyikünknek fölteszi a tanár úr, már az évnnyitón megtudtuk a felsősöktől. Mielőtt az ABC sorrendjében – Balázs, Balogh, Barna, Bácsatyai... – szóhoz jutottunk volna, Mádi tanár úr programbeszédet tartott: azért vagyunk itt, hogy megtanuljunk oroszul, nem pedig azért, hogy ellógjuk az időnket, mint az általános iskolában, ahol az orosz tanárok semmittevésért vették fel a fizetésüket – mondta. Barna János, aki – mint kiderült – családjával éppen akkor került a fővárosba Pécsről, nem éppen tömören előadott életrajzában „a forradalomkor” fordulatot használt a hatóságilag előírt „ellenforradalom” helyett. Mádi tanár úr arcán helyeslő mosoly suhant át. Ezt akár jeladásnak vagy biztatásnak is vehettük: az 1956-os forradalom emlékezete a félszavakat követő csend végtelenből érkezett visszhangjaként még áthatotta az osztályközösség nagy részét. Fogalmunk sem volt arról, hogy egy társunk, Szell Péter a maga jelenvalóságában nap mint nap élő emlékezete mindannak, ami velünk egyszerre megtörtént 1956 őszén. Évek múlva tudtuk meg, hogy apja, Szell Jenő börtönben ült, később azt is, hogy miért: tagja volt egy Kádárt bíráló baráti társaságnak. Péter természetesen a Mádi tanár úrnak tett bemutatkozásakor nem mondta, hogy apját a Mérei Ferenc–Fekete Sándor és társai perében 1959. április 1-jén öt évi börtönre ítélték...

A sors úgy hozta, hogy az 1980-as évek végén a szigligeti alkotóházban találkozhattam és beszélgethettem Jenő bácsival és feleségével, Erika nénival. Megemlítettem nekik: ha tudjuk, hogy Jenő bácsi börtönben ül, Pétert tejben-vajban fürösztöttük volna, mert mi is szemben álltunk a rezsimmel, amelynek bornírtságát számunkra a mezőgazdasági politechnikai oktatás testesítette meg. Egyik héten a gimnázium kertjének jobb feléből áttalicskáltunk egy halom földet a bal felébe, hogy a következő héten visszatalicskázhassuk azt előbbi helyére. S ez így ment két vagy három éven át. Lázadtunk ember-voltunk, vagyis a munka hetente visszatérő megalázása ellen. Persze a

trágya ide-odatologatását a kommunizmus jelképes építésének is vehettük volna...

Szigligeti beszélgetésünk során kétszeri bebörtönzésének körülményeire is kitért összevetve az ítéletet: „Te, én tényleg meg akartam dönteni a Horthy-rendszert... Csoportos ifjúkommunista szervezkedésben vettem részt vezetőként, s az érvényben lévő statárium idején kaptam érte másfél évet... 1958 és 1959 fordulóján lakásban, társasági beszélgetés szintjén, a forrófejűeket is csillapítgatva mondtam kritikát Kádárról és garnitúrájáról, s a nyakamba sóztak érte öt évet. De ha a koncepció úgy kívánja, fel is akasztottak volna...” – mondta.

Negyedszázad múltán ugyanez az összevetés köszönt rám a sajátos interjúkötetből. Szell Jenő 1981 márciusa és augusztusa között vallott életútjáról Hegedűs B. Andrásnak és Kozák Gyulának, akik, miután egyik napról a másikra politikai okokból munkanélküliek lettek, interjút készítettek a forradalomban jelentős szerepet játszó személyiségekkel. A munkába később Szabóné Dér Ilona is bekapcsolódott. Az életinterjú nyomtatott változata Szell Péter törekvésének eredményeként jelent meg édesapja születésének századik évfordulóján.

A szövegfolyam különös memoár. Csak annyira megszerkesztett, hogy őrizze a tények és szereplők, valamint az olykor hozzájuk fűzött filozófiai, politikai eszmefuttatások, nemegyszer humoros jellemzések által sodróan izgalmassá „fűszerezett” élőbeszéd hitelességét. Szell Jenő hagyományosan a család bemutatásával kezdi történetét, s ennek háttérében rajzolódik ki az eseményeknek megágyazó korszak. Az elődök származásának ismertetését annyiban tartja fontosnak, amennyiben a kiegyezéstől a trianoni békéig és némileg azon túl ívelő korszak magyar polgári társadalmát bemutatathatja, s alkalmasint az előítéletet pellengérré állíthatja. Az „atyai ág” polgárisult nemes. A nagyapa, a Hódmezővásárhelyről elszármazott Szell Mihály gyógyszerész. A család egyik bohémnak mondható képviselője Szell Jenő édesapja volt, „az első fiatalember, aki Mezőtúron cilinderben ment végig az utcán”. A gyerekek csapattal loholtak utána, „mint egy kerek-sátras afrikai településnek a néger gyerekei, amikor az első fehér embert meglátják...” Szell Jenő már a baloldaliság kordivatából sem tulajdonított különösebb jelentőséget nemesi származásának, de a háború alatti igazoltatásoknál nem egy esetben segített rajta az előnév: „Dukai és Szentgyörgyvölgyi”.

Az anyai ág legismertebb képviselője a köznapi terminológia szerint „sváb” Ábel Jenő, „a legnagyobb magyar klasszika-filológus”, a Corvinák törökországi felfedezője, akinek emlékét utca őrzi a XI. kerületben. Ábel Jenő felesége, Bossányi Emma „a korai pesti vagy pest-budai zsidó polgárságot” képviselte. Az ő bátyja, idősebb Bossányi Endre az 1920-as években „ébredő magyar” volt, a mozgalom legszélsőségebb ideológiáját vallva. Fiát, ifjabb Bossányi Andor „európai hírvű kutatót és gyermekorvost”, a Kisgazdapárt tagját 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték, s noha már 1954-ben kiderült ártatlansága, s ezt az akkori igazságügy-miniszter, Molnár Erik is igazolta, nem engedték ki a börtönből: „a Gyűjtőfogházban pusztult el” prosztatarákban. (Egy mai antiszemita reflexszerű előítéletét némileg megzavarná a „zsidó” ébredő magyar vagy kisgazda mártír.)

Amit nekem Széll Jenő Szigligeten elmondott, azt az interjúkötetben is megfogalmazza 1959-es elítélésére utalva.

Ez az összevetés persze csak Kádár rezsimjével szembesítve tünteti fel kedvezőbb színben az 1930-as évek Horthy-rendszerét. Emiatt Széll Jenő nem kérdőjelezi meg ifjúkori ideáinak helyénvalóságát, amelytől vezéreltetve végül is a kommunista diákszövetség élén találja magát 1932-ben. Az indítékot ahhoz, hogy az odavezető útra lépjen, egyrészt a Sallai Imre és Fürst Sándor kivégzése miatti fölháborodás, másrészt a magyarság trianoni béke utáni kilátástalan helyzete, a szomszédos országok sovíniszta falánkságának kiszolgáltatott, kisebbségi létbe taszított magyar közösségek számára remélt megoldási lehetőség diktálta. Úgy vélte, a nemzetiségi kérdés megoldására a marxizmus-leninizmus idevágó broszúrai, Lenin irányelvei szolgálnak a Szovjetunióban gyakorlatban is megvalósított útmutatóul. (Semmit sem tudott arról, hogy valójában mi folyik a kommunista példakép-államban.) Vagyis a gazdasági válsággal sújtott országban uralkodó szegénység, diáknymor, szociális igazságtalanság mellett a külhoni magyarság miatti aggodalom is szerepet játszott abban, hogy csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, hátat fordítva az egyetemi előadásoknak és szemináriumoknak, s a Bárczy Géza nyelvészprofesszor által felvázolt jövőképek, amely kemény munka révén tehetséges tanítványa számára valóság lehetett volna. Mivel Bárczy professzor a bolsevizmust és a kultúrát, az európai humanizmus eszméjét

összeegyeztethetetlennek tartotta, kedvenc tanítványának 1945 után sem tudta megbocsátani a negatív pálfordulást. (Karinthy Frigyes Taraszov-Rogyionov *Csokoládé* című regényének elolvasása után jutott el a Bárczyéval egyező végkövetkeztetésre. Ebben az ártatlanul megvádolt és halálra ítélt egykori vasesztergályost, későbbi Cseka-vezetőt, Alekszej Ivanovics Zuggyint győzködi a vizsgálóbizottság elnöke, Tkacsov: ne azon lovagoljon, hogy az ítélet személy szerint igazságtalan, s halála után az emlékét is meggyalázzák, hanem inkább érezze áldozati szerepét megtiszteltetésnek, mert a proletáriátusnak szüksége van a halálára. Zuggyin magyarra fordítva lehetne Rajk, Tkacsov pedig Kádár.)

Az ifjúkommunisták akciózásait – a *Népszava* előfizetési díjának behajtása, az Internacionálé elnéklése és a Kommunista Magyarországi Pártja éltetése a több kijáráttal rendelkező bérházak udvarán, vörös zászlókkal való rohangászás a külvárosi alkonyatban, amelyekről aztán jelentés megy Moszkvába – évtizedek távolából Széll Jenő megmosolyognivalónak találja. Azt is, hogy a KMP és a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségének taglétszáma nem haladta meg a háromszáz-négyszáz főt. Ezen mi már persze nem mosolygunk, hiszen az 1930-as években marginálisnak mondható párt adta az 1945-től új társadalmi rend építését irányító politikai elitet Apró Antaltól Kállai Gyulán át Olt Károlyig, akkor is, ha Sztálin meghosszabbított kezeként egykettőre a Szovjetunióból hazatért moszkoviták kezdtek dirigálni. Ráadásul a Horthy-korszak illegális kommunista mozgalomát frakciók szabdalják, gyengítették. (Maga a Demény-frakció népesebb, befolyásosabb volt, mint az egész KMP.) Ennek kapcsán jegyzi meg Széll Jenő: „A frakciók elég rossz benyomást tettek rám: Ezek rendszerint ilyen talajtalan, a mai nyugati anarchista mozgalomra emlékeztető (...), Cohn Bendit-típusú figurák voltak.” A küllem kapcsán még hozzátézi: „A vihar-kabát hozzátartozott akkor az öltözködésünkhöz. (...) Ez nagyon fontos, jellemző dolog. Az egész öltözködésünk úgy demonstrálta a polgári társadalommal való szembenállást, hogy az a két-három hekus, aki rendszeresen rótt a Rákóczi utat és a Körutat, ötven lépésről megismerte, hogy azok esetleg kommunisták.”

1933 februárjában letartóztatták, majd másfél évi börtönre ítélték. Büntetésének letöltése után Párizsba távozott (minden további nélkül megkapta

az útlevelet: a hatalom örült, hogy megszabadul tőle), ahol hátat fordítva a bölcsészalmoknak, textil-technikusi képesítést akart szerezni. (Ezt az 1938-tól megélhetést biztosító diplomát végül a franciaországi utat követő egy évben, bécsi tanulmányaival szerzi meg. De nem csak szakképesítési dokumentumot hoz Bécsből, hanem feleséget is: Erikát. Pontosabban nem hoz, hanem megkötött házassága révén szerzett konzuli útlevelemmel menekít ki a már Hitler által bekebelezett Ausztriából.) Párizs csodálattal tölti el, de szabadidejét itt is a magyar emigránsok kommunista mozgalmának szenteli. A Hitler hatalomra jutása után a moszkvai Komintern által egy ideig támogatott Népfrent-mozgalom párizsi népgyűlésein Széll Jenő is részt vett, és lelkesen hallgatta a Francia Kommunista Párt titkára, Jacques Duclos és Maurice Thorez kommunista országgyűlési képviselő beszédeit. „Mai szemmel visszatekintve persze, hogy sztálinisták voltak...” – jegyzi meg róluk, akik a legkritikusabb időben nem vállalták a szociáldemokratákkal a kormánykoalíciót, s ezzel áttételesen a francia jobboldalt erősítették. Széll Jenő fontosnak tartja aláhúzni, hogy Thorez és Duclos kitűntek eleganciájukkal, rokonszenves fellépésükkel, ami a magyar kommunista vezérekről nem mondható el. „Láttam, hogy micsoda tehertétel volt Rákosi (...) gorilla-megjelenése. Meg hogy Rákosi bukása után nem találtak jobbat, mint Gerő. Vannak bizonyos kritériumai annak, hogy miféle ember lehet egy országban vezető...”

Ettől az évtizedekkel később született megjegyzéstől függetlenül a kommunista rendszer hatalmi szerkezetébe felső középvezetői poszton beilleszkedő Széll Jenő 1945 után közel nyolc éven át odaadó híve Rákosinak. „Abban az időben Rákosi előttem abszolút tekintély, nem, nem abszolút tekintély, hanem szentség volt” – mondja még bukaresti magyar nagykövetségként 1949 táján, hozzáfűzve, hogy szocializmushoz, a proletár internacionalizmushoz fűzött reményeire az mérte az első nagy csapást, hogy „lépésről lépésre azt kellett észrevenni, hogy a magyarkérdésben, a kisebbségi kérdésben egy marxista-leninista spanyolfal mögött dühöng a román nacionalizmus”. Ennek bizonyítékául több személyes élményébe beavat: „Hivatalos tárgyalásokon a két kormány között, amikor részletkérdésekről volt szó, a román delegáció vezetője kijelentette, hogy ne beszéljenek itt romániai meg erdélyi magyarokról, ilyen nincs, legfeljebb magyarul beszélő románokról

lehet szó. (...) Egy Vaszile Vajd nevű fiatal, akkor földművelésügyi miniszter (később eltűnt) mondta, hogy »értsék meg az elvtársak, hogy itt nincs vitára ok, mert a szocializmus megköveteli, hogy azok, akik ma Erdélyben magyarul beszélnek, azok 30 év múlva már nem fognak magyarul beszélni, az természetes dolog.«”

Mindamellet meg kell jegyezni, hogy 1950 előtt Rákosiék a marxizmus-leninizmus normáira hivatkozva nem egy esetben határozottan felvetették a magyar kisebbség sérelmeit, ellentétben Kádárékkal, akik 1956-ot követően a román kommunista-soviszta hatalom mellett hosszú éveken át csendestársként vettek részt az erdélyi magyar közösségek és intézményeik felszámolásában. A fentebbiekre adalék, hogy miközben Rákosi a diplomáciai küldetésre felkészülő Széll Jenőnek azt tanácsolta 1948 elején, „hogy maga csak vigyázzon, és mindig a szovjet nagykövettel összhangban lépjen fel”, Révai a következő utasítást adta neki: „»Széll, maga csak mászkáljon ott, abban az Erdélyben, mutassa magát! Mutogassa magát a magyarlakta területen!« Hát nekem több se kellett! Mutattam magam.”

Széll Jenőnek alkalmá volt az 1948-tól mindinkább támadott Magyar Népi Szövetség vezetőivel is megismerkedni. Az 1960-as évekre is érvényes jellemrajzot ad Balogh Edgárról, akinek alapelve volt a magyarországiakkal kapcsolatban a „Hagyjatok minket békén!” parancsa. Ennek magyarázatául kifejtette: „A mi jövőnk azon múlik, hogy a magyar nemzetiség mennyire tud integrálódni az új román viszonyokhoz. (...) Ez most nem az Antonescu-féle Románia. Ez most a szocializmus megvalósulásának Romániája. A legnagyobb baj a magyar nemzeti kisebbség számára, ha Budapestre orientálódik és onnan várja a megváltást. Mi konzekvensebben vagyunk internacionalisták. Mi konzekvensebben vagyunk kommunisták, mint a magyarországi magyarok. Hagyjatok minket megerősödni, ne akarjatok tudományos könyvszállítmányokkal segíteni, ne akarjatok *Szabad Néppel* és nem tudom milyen irodalommal, mai magyar irodalommal rajtunk segíteni, mert a mai magyar irodalom sokkal elmaradottabb, mint a román irodalom. Hagyjatok minket a magunk portáján teljesen önállóvá válni...”

Balogh Edgárt és a Magyar Népi Szövetség vezetőinek egy részét 1949 őszén letartóztatták, és ítélet nélkül börtönbe vetették. A halálra szánt Rajk elleni per hangulatában Széll Jenőre is rossz fényt vetett,

hogy „ilyenekkel” tartott kapcsolatot. Idő előtti visszahívásának így éppen az Erdélyben való utazgatás az egyik legfőbb indoka, megtoldva azzal, hogy nem építette odaadón a román–magyar barátságot, hanem helyette imperialista diplomatákkal teniszezett.

Széll Jenőnek nem maradt ideje arra, hogy a bírósági eljárás törvényességében, Rajknak a tárgyaláson tett vallomásaiban kételkedjék. Amikor Budapestre érkezett, Rákosi maga elé rendelte, és azt mondta: „No, Széll elvtárs, mutatok magának valamit, ami magát érdekelni fogja. Benyúlt az íróasztalának a jobb alsó fiókjába, kivette a Rajk nyomozati jegyzőkönyvének azt az oldalát kinyitva, ahol Rajk elmondja ugyanazokkal a szavakkal, mint a tárgyaláson, hogy 1932 vagy 1931 óta a rendőrség szolgálatában állt, és ő volt az, aki Széll Jenőt, Birki Ágneszt és társait rendőrkézre juttatta.” Kádár kiszabadulása után azt közölte Szélllel, hogy „teljes hittel és buzgalommal végigcsinálta a Rajk-ügyet”. Ehhez Széll Jenő hozzáfűzi: „Azt tudjuk, hogy ő volt Farkas Mihállyal az egyik tag, aki bement az Andrássy út 60-ba és ott rábírták Rajkot, (...) vállalja a konstrukciót.” Hogy végül elvállalta, ahhoz persze az ezredesi, tábornoki rangban szolgáló, Sztálinnal közvetlen kapcsolatot tartó szovjet tanácsadók beavatkozására, meggyőző erejére és „jobb belátásra bíró” eszközeire is szükség volt.

Kádár János működésére több ízben kitér Széll Jenő, megemlítve, hogy karrierjére 1945 tavaszán, noha Budapest helyettes rendőrfőnöke volt, kis híján pontot tett egy szovjet katonára: „Kiszállt (...) valahova a Duna-partra, és egy ruszki valami tutajt ácsolt ott, és szólt neki, hogy »Davaj, davaj, malenkij robot«, és minthogy Kádár nem tudott oroszul, a ruszki meg nem tudott magyarul, elvitték, és valahonnan Gödöllőről szedték vissza...” Jól jellemzi a Rajk és Kádár közötti különbséget a Magyar Dolgozók Pártja egy Központi Vezetőségi ülésének leírása, amelyen Széll Jenő is részt vett: a tagok „a ringen belüli győztes figurák könnyed mozgásával ülték körül a tárgyalóasztalt, nem nélkülözve gyakori humoros megjegyzéseket és várva, beállítva arra, hogy Rákosi a legkomolyabb kérdéseket is sokszor nagyon találó és nagyon szellemes tréfával intézze el.

Mindezek alatt Rajk az asztaltól székét kissé távolabb tolva, keresztbe vetett lábbal maga elé, fölfelé nézve, ahogyan a német mondja, abwesend, szóval nem egészen ott volt. Valahol másutt kalandoztak a gondolatai. Valahogy kívül volt azon a társaságon,

amelynek első számú hangadója Rákosi, másodszámu hangadói Gerő, Farkas, Révai, és teljesen egyenrangú és ebbe a garnitúrába beleolvadt figura volt Kádár. (...) Azt tudom elképzelni magamnak, hogy valami olyasmi berzenkedett benne (Rajkban – K. I.), hogy anyám, én nem ilyen lovat akartam.”

Kádár mellé kívánkozik 1956 utáni egyik legbizalmasabb munkatársa, barátja, Aczél György jellemrajza is, aki az interjú készítése idején irányítója volt a magyar kultúrpolitikának. Széll Jenő egy csaknem harmincöt évvel korábbi jelenet, egy 1947-es Központi Vezetőségi ülés közelképét hívja elő, amelyen az MKP Zemplén megyei titkára, a fiatal Aczél látható, ahogyan politikai ripacsként egy rövid felvonásban főszerepet játszik: „Volt Szikszó környékén valamelyik faluban egy nagyon népszerű plébános. Ezt a nagyon népszerű plébánost egy szép napon egyenruhások körülfogták, a fekete autóhoz cipelték és elvitték. A falu felzúdult és az elvitelt követő második napon deputációba mentek a megyei titkárhoz, s elmondták, hogy mennyire szerették az ő papjukat, s hogy az ilyen meg olyan rendes ember. Amire a megyei titkár megkérdezte, hogy az Isten színe előtt is vállalják-e ezt az igazságot, nem akarják őt becsapni? Nem egy reakciós pap? Nem, ők megesküsznek a gyerekeik életére. Jól van – mondja Aczél –, jöjjenek velem. Átment az alispáni hivatalba, levette a táblán függő nagy kulcsot, lement a pincébe, kinyitotta a zárkaajtót, és azt mondta az ott lévő papnak: »Uram, Ön szabad...«. Nagyon megdicsérték a KV-ben, azt mondták, így kell dolgozni. (...) Mindenesetre mutatja, hogy Aczél Gyurka találékonyság dolgában nem ment a szomszédba. Akkor sem.”

Nem sokkal később, még a bukaresti kiküldetés előtt, 1948 elején egy Központi Vezetőségi ülésen Széll Jenő és utódja kétszer is önkritikát gyakoroltak, de csak suttogva, önmaguk előtt – előbb Nagy Imre, majd Gerő és Rákosi felszólalása után. Nagy Imre „elővett kézzel sűrűn teleírt papírlapokat, amelyeket meglehetősen monoton hangon felolvasott. Ebben arról volt szó, hogy a párt lényegében a gazdasági élet minden lenini értelemben vett csúcspozícióját a kezében tartja. Kezében tartja a felvásárlást, az adózást, felsorolta, hogy mi az, amivel a mezőgazdaság termelését befolyásolni és irányítani lehet. Ilyen körülmények között ma már nem beszélhetünk arról, hogy a parasztság polarizálódik. (...) Számokkal bizonyította, hogy nem polarizálódik, ellenkezőleg, a földosztás óta az alapvető típus a magyar

mezőgazdaságban az 5–10 holdas önálló kisgazdaság lett. Nincs olyan adat, amely a törpebirtokosok számszerű növekedésére, gyarapodására mutatna, nincs olyan adat, hogy bizonyos kezekben 30–40 holdnál nagyobb, tehát kuláknak tekinthető földbirtokok halmozódna fel. Ilyen körülmények között semmi szükség a szövetkezés erőltetésére, semmi szükség a szocializmus hajszolására.” „Nem győztük egymásnak suttoggni, hogy te, ez milyen okos, (...) ennek milyen igaza van, óriási, hogy erre nem is gondoltunk...” – emlékezik vissza Széll Jenő, majd így folytatja: „Egy kicsit később Gerőre került sor, és Gerő ízzé-porrá zúzta Imre bácsi felszólalását. Hogy mit mondott, azt nem tudom. Jellemző, hogy Imre bácsi gondolatmenetére ennyi év után is vissza tudok emlékezni, de hogy Gerő mivel zúzta ízzé-porrá, abból egyetlen gondolatra sem tudok visszaemlékezni. (...) Aztán az összefoglalóban Rákosi már csak úgy, egy könnyed mozdulattal lesöpörte az asztalról Nagy Imre felszólalásának az esetleg még megmaradt törmelékeit.” A kezdetben Nagy Imre hatása alá került Széll Jenőt és társát Nagy Imre felszólalása után egy-két órával mind Gerőnek, mind Rákosinak sikerült meggyőznie: „Mondogattuk egymásnak (...), hogy hiába, sokat kell még tanulnunk, az elméleti képzettségünk gyenge...” Ezt követően még buzgóbban készül a bukaresti misszióra.

Diplomáciai küldetését formálisan egy vizsgálóbizottsági feljelentés pecsételte meg, amelynek tartalmánál, vádpontjainál csak a helyére kinevezett nagykövet volt primitívebb: „Kalló Iván a győri vagon- és gépgyár dolgozója volt, munkáskáder, nagyon kedves, derék bácsi, és nagyon örült annak, hogy követ lesz, gondtalan élet és egyáltalán... (...) Semmi göze nem volt arról, hogy itt miről van szó...” Ekkortól kezdve a Külügyminisztériumban megbocsáthatatlan bűnnek számított a kulturáltság és az idegen nyelvek ismerete. Nem véletlenül. Az elbocsájtott, felkészült külügyi tisztviselők helyét ÁVH-s tisztek foglalták el, akik két helyről kaptak fizetést.

Széll Jenőnek nem volt szerencséje külügyminiszter főnökeivel. Rajk, mintha előre érezte volna sorsát, szétszórt volt, bukaresti beosztottjának sem elképzeléseit, sem panaszait nem hallgatta meg. Kállai Gyula egész életében reprezentált, külügyminisztersége is ebben merült ki. A tisztet valójában helyettese, Rákosi testvére, Berei Andor töltötte be. Amikor Széll Jenő bukaresti nagykövetként arra hivatkozva, hogy nyugaton élő anyósa haldoklik, a

feleségével együtt szolgálati útlevelért folyamodott, Berei a kérést a fotel karfáját csapkodva ezekkel a szavakkal utasította el: „Eltársnő, nem kell olyan szentimentálisnak lenni. Az én apám úgy halt meg, hogy tizenöt évig nem láttam.” „Gonosz ember volt” – szögezi le Széll Jenő.

Az éveken át bálványként tisztelt Rákosiról lassabban változott meg a véleménye. A Berei által történt elutasítástól (vagy rendreutasítástól?) még öt évnek kellett eltelnie, hogy kijelentse róla: „Ez egy nyomorult tömeggyilkos...” Akkor már az is megfogalmazódott a tudata mélyén, hogy Rákosiék pár év alatt több kommunistával végeztek, mint Horthyék az 1920-at követő két évtizedben.

A sajátos megvilágosodás 1954. május végén, a Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusán történt. Ekkor már három éve a Népművészeti Intézet igazgatója. Akik ide kinevezték, úgy vélték, hogy az egy éven át a pártközpont agitációs és propaganda osztályán „pepecselő” Széll Jenőt „lefelé” buktatták. Holott az 1951 és 1955 közötti idő élete legboldogabb, felszabadultan tevékeny, eredményekben legsikeresebb korszaka. Ha korlátozottan is, de hatalmas volt ahhoz, hogy a felosztott NÉKOSZ művelődéssel kapcsolatos elveire, elképzeléseire, gyakorlatára támaszkodva a magyar kultúrát kifosztó, tönkretevő zsdanovista martalócokkal szembeszálljon: embereket, műveket, értékeket mentsen. Volt mit menteni: a könyvtárakból kivonták és zúzdába küldték Thomas Mann összes műveit, Victor Hugót, de még a *Kalevalát* is, a köztudatból évtizedekre kiiktatták Márai Sándort, s ki akarták iktatni Bartókot, miközben a világ ünnepelte. A Bartókkal szembeni aljas támadások leállítása, művei többségének műsorra tűzése az ő kockázatvállaló fellépésének köszönhető. (A zenei életet a Szovjetunióból hazatért NKVD-ügynök, Szabó Ferenc felügyelte, akitől még Révai is félt.) Persze Széll Jenő és az általa vezetett intézmény sem maradhatott ki Rákosi hatvanadik születésnapjának 1952-es megünnepléséből, de ezt – még pislákoló meggyőződése mellett – azzal az indokkal is tehetette, hogy a pártvezért dicsőítő, általa rendezett kiállítással és közzétett kiadványokkal megerősíti a befolyásos helyekről állandóan fenyegetett Népművészeti Intézet pozícióját. (A népművelési miniszterhelyettes, Nonn György például azzal támadta, miért az öt éve elhallgattatott „fasiszta Tamási Áron” *Bor és víz* című művének kiadásával kezdi a színjátszók könyvtárát?)

Nagy Imre hatalomra jutása Széll Jenő életében is változást hozott. Nyakába vette a vidéket. Bejárta Északkelet-Magyarországot, ahol a kolhozosítás pusztításaival szembesült. Bátran közvetítette a szabolcsi Tiborcok panaszait: „Akkor jártam tulajdonképpen úgy, mint az a bizonyos Buddha-legenda. Buddháról van az a jóslat, hogy nem szabad, hogy öreget, beteget és halottat lásson, és amikor először lát öreget, beteget, majd halottat, akkor világosodik meg az elméje. Én ezzel a Szabolcs megyei úttal voltam így. Nekem ez volt a nagy felvilágosodás. Hatnyolc oldalas papírokat írtam én erről az utamról Hegedűs Andrásnak, a földművelési miniszternek, Apró Antalnak... (...) De már a szájam íze egyre keserűbb lett.” Közben táncegyütteseket, népszínköroket, kórusokat szervezett (újjá), művelődési házakat töltött meg értelmes programokkal, partvonalon túl vegetáló írókat, költőket, művészeket bízott meg munkával. Nem véletlen, hogy Nagy Imre leváltása és Rákosi hatalmának megerősödése után 1955 decemberében őt is eltávolították posztjáról. Széll Jenő azzal búcsúzott el Andics Erzsébettől, az MDP KV kulturális osztályának vezetőjétől (Berei Andor feleségétől), hogy „legyen nyugodt, leszek én még a Népművészeti Intézet igazgatója...” Egy év sem telt el, és politikai tartalmú jövőndöleése teljesült.

Széll Jenő ekkor már Nagy Imre köréhez tartozott, ha nem is a legbizalmasabbhoz. Úgy vélte, hogy az 1952-ben koncepció perben bebörtönzött, majd Nagy Imrének köszönhetően két évvel később szabadlábra helyezett Kádár is megnyerhető a kibontakozni remélt reformpolitikának. 1956 nyarán azért kereste fel, hogy figyelmeztesse: a Rajkkal folytatott beszélgetését rögzítő magnetofonszalag, amelyen ráveszi belügyminiszter elődjét, hogy a koncepció perben rá kiosztott szerepet eljåtssza, Rákosi birtokában van. Evvel Rákosi Rajk kivégzéséért alkalmasint Kádárt tüntetheti föl legfőbb felelősként. Ha Kádár határozottan lép, most e fegyvert Rákosi ellen lehet fordítani. Kádár azonban úgy vélte, hogy Rákosi már belebukott a Rajk-ügybe, de mindenáron meg kell őt tartani a hatalomban, mert ő az, „aki azonnal tud cselekedni és azonnal teljes erővel tud odaütni, amikor erre szükség van”. Vagyis Rákosi a garancia arra, hogy ne következzenek be az addigi rendszer lényegét fenyegető radikális változások. „Ez a forradalmár karakter Kádárnak hallatlanul imponált – fűzi hozzá Széll Jenő. – Ezt a feltétlen tekintély igénylést láttam megnyilvánulni akkor is,

amikor 1956 nehéz napjaiban tényleg összeomlott, egészen az idegösszeroppanásig. El tudom képzelni, hogy amikor csörgött a telefon, s azt mondták, hogy »itt a szovjet nagykövetség«, s közölték velem, hogy azonnal autót küldenek érte, akkor mázsás kő esett le róla, mert a feltétlen tekintély, a Szovjetunió, majd megszabja, hogy mit kell tennie, és azt ő a legjobb tudása szerint végrehajtja. (...) Ő egy olyan ember, aki brácsásnak született, és – részint kényszerűségből, részint saját karriervágyból – primást kell játszania.”

A fentebbiekből következően igazat kell adnunk Széll Jenőnek, aki a szovjet szuronyokra támaszkodó és az országot kegyetlen megtorlások sorozatával konszolidáló Kádár uralmát a Rákosi-korszak 1956 utáni folytatásának tartja. Legfőbb támasza – néhány, már a szovjetek által sem vállalt vezéralak kivételével – a Rákosit mindenben kiszolgáló politikai garnitúra volt. Módszerein csak az új gazdasági mechanizmus bevezetése változtatott valamelyest, de a diktatúra lényegét ez nem érintette.

A Kádár nevével fémjelzett konszolidációban az 1956 októberében Szilágyi Józseffel együtt Nagy Imre mellett titkárságot szervező és működtető, majd pár napon át a Szabad Kossuth Rádió kormánybiztosi tiszttét betöltő Széll Jenő, aki elrendelte a déli harangszót, már nem vett részt, és a Magyar Szocialista Munkáspártba nem lépett be. Nemcsak az 1956-os forradalom ideái iránti hűsége miatt, hanem undorból sem: egy gyékényen kellett volna (hazát) árulnia a Rajk temetésén tett fogadkozások ellenére újra gyilkoló politika lakójainak – találoan tömörített névsoruk: Kádár, Apró, Dögei – siserehadával. (Mennyivel jobban érzi majd magát a börtönben Bibó István, Rácz Sándor, Virág Endre társaságában.) Természetesnek tartotta, hogy ezért a Népművészeti Intézet éléről leváltják. Hogy a személye ellen irányuló bosszú ezzel nem ért véget, arra csak az idő múlásával döbbsent rá, de lehet, hogy a kezdetektől fogva sejtette.

Amikor mondvacsinált ürüggyel 1959 februárjában letartóztatják, majd a koncepció perekben és a halálos ítéletek meghozatalában gyakorlott bírók, népi ülnökök öt év börtönre ítélik, megkönnyebbülten felsóhajt: „Megszabadultam a büntől!” Ehhez még hozzáfűzi: „Az a tény, hogy alkalmasnak találunk arra, hogy egy többé-kevésbé látványos perben pengellégre állítsanak, mint ellenséget, az bizonyos elégtételt jelentett. (...) Ha nem maradt volna ott

szegény Erika a három kisgyerekekkel, s nem lett volna velem az a tudat, hogy ő viszi ennek az egész balhénak a sokkal nagyobb terhét...”

Széll Jenő vallomásfolyama rendkívül izgalmas és hasznos bemutatása a gazdasági világválság kirobbanását követő fél évszázad magyarországi változásainak. Ezeket az eseményeket előbb a világ-megváltónak hitt ideáktól vezérelve hatalomra jutni vágyók, egy idő múltán a hatalmon lévők, később a

hatalomgyakorlást belülről bírálók, majd a hatalomból kutasztítottak, meghurcoltak és megtűrték látószögéből nézi, „közvetíti”. Tanulságosan mutatja meg, hogy a történelemnek a nemzeti szocialista és a kommunista ideológiák sínpárján robogó s így vakvágányra futó szellemvonatában hogyan őrizheti meg tisztességét, jellemét, s hogyan szerezheti vissza tisztánlátását, cselekvőképességét, önbecsülését az ember.

SZEBÉNYI ILDIKÓ

A sárga mezőn

*A föld szaga,
párolgó gőze
bőrömbé ivódott.*

*Úgy tartozik hozzám,
ahogy én tartozom
őseimhez, akiből lettem,
akiknek gyökeréből kihajtottam,
mint eltévedt pipacs a sárga mezőn –*

Örökbe fogad

*Nem rokonom,
nem is ellenségem a Halál.*

Idegen.

*Egyszer el fog jönni értem,
örökbe fogad majd,
mint egy kórházban hagyott csecsemőt –*

Nem irodalom

(Tornai Józsefnek)

*Azt mondtad,
a költészet
nem irodalom:
szenvedés...*

*Biztos igazad van,
mert a kavics se az,
aminek látszik –*

LÁSZLÓFFY CSABA
Zivataros krónika

*Kúszik a felleg, csúz a beszéd;
 kormos üvegre kormoz az ég,
 bűzlehelet száll, görcsös a lét.*

*Édeni kerttel íz s a bogár
 árba hanyatlik (dől a dagály) –
 tükröd a szennyvíz; szem sava sár.*

*Csordul az édes fürtön a fény,
 bárha esengsz még, muslica-lény,
 mustzavarosba fül a remény.*

*Szűk alagútban – tört, meszes ér –:
 serceg a vízcsap, sípol a vér;
 zöldarany-álmom sápad, alél.*

*Hús fedezéke: smink csak a bőr;
 gaz s derű füstje ég fele tör –
 izzik az alkony; zárul a kör.*

Mint sebzett tárgy

*Elszakadván az ógörög mezőktől, hinni
 abban, ami még megtart, ha igaz –
 fák visszfénye a voltidők felől mindig
 más arcot mutató a vízen, a nyelv vigasz-
 hullámainak érzékenysége, amint révbe érnek
 az örök ritmust utánzó óceáncsendbe.
 Titkolt bűn, gondolat- és térbitorló érdek;
 a líra logikával soha meg nem fejthető rendje
 (egy kenuorr sebességével sikló hasonlatba
 sűrített morál, vagy lepkeszárnynál merészebb
 s törekenyebb vágyak és szerelem, ha
 visszaszívna magába a természet).*

*Akárha a bethlenszentmiklósi kastély árkádjai,
 erkélye: omladozóféiben.
 Mint hókristályok fehérlenek a középkori
 virágénekek ilyenkor tél elején a térben.
 A széttört egyensúly, a szertefoszló virágkehely.
 Egy sebzett, fölöslegesnek ítélt tárgy, amely
 időnként megvillantja néhai
 legbizalmasabb magját: valahol (akárhohol)
 ez jelenti – ha nem is nyelvtani
 értelemben – még a terápiát.
 Valaki az enyhet hazudó szélben a haját
 szárítja és behunyt szemével a távolból
 mindent elöntő érzelemfolyamba lát.*

MIKLYA ZSOLT
Kaméleonnak

*Kaméleonnak mondanak, úgy lehet,
arcokba rejtéd vélt magad, és öled
litániája mélybe vonzó
nyomtalan út, sosem érne véget.*

*Színváltozásaid, pirulásaid,
a helyzet, alkalom követelte arc,
a hangulatközlés szívárvány-
hangjai, színrezonációja.*

*Szemforgató is vagy, tudod, és a tér
zsákmányleső hüllőszemeidre vár,
mit optikád pásztáz körül két
nyomkövető kamerával olykor.*

*Beszédesebb, és nyelvtani képletek
követni sem tudnák jelenéseit.
A nyelv hegyére vett bogár se
képes ily képszerűen mesélni.*

*A képtelen kaméleon-álmait
vetíti hüllőbőr-felületre, s ott,
lám, felmutatja színeit, mint
szent jegyeket szaporító színész.*

Szőlőtaposó szelíd ének

„A szőlőtaposók” kezdetű ének dallamára

84. zsoltár

*Mint a szelíd nyáj, kecske talán,
Gileád magasáról, úgy zúdul alá,
úgy fut a verszuhatag, nincstelenül,
mégis kincsének örülve, hogy futhat,
még futhat a völgybe, még gravitál.
Így fut alá kertedben is a szőlő,
érleli televényeden újra magát.
Önbeteljesítő kód vezérli,
szőlőtaposók éneke fakad borra
fürtjeiből, boldog az az ember,
akinek te vagy az ereje, siralom
völgye is források völgyévé lesz
lába nyomán, mert nap és pajzs vagy te,
őszi eső, tavaszi eső, nyári eső,
nem vonod meg javaidat sosem,
legfeljebb átkonvertálsz, áldás nem
vész el, csak átalakul, nedvesedik tőle
az ajkam, íze, mint legjobb boré: fanyar.*

CS. KOVÁCS MÁRTA
Négy tétel

Ólomüveg

Úgy hétéves koromig laktunk a „másfélszoba-összkomfortos” Duna-parti lakásban, ahol annyiszor néztem az erkélyről a margitszigeti szökőkút esti színváltozásait. Nem volt túl fantáziadús kivilágítás, a vízre irányított reflektorok színei váltották egymást azonos időközönként és azonos sorrendben. Órákig tudtam volna nézegetni, de a szüleim nem engedték, mindig korán vittek aludni.

Háromkon kívül a dédnagymamám lakott még velünk, a létező „leganyaibb”, vagyis anyám anyjának anyja, akinek Rozália volt a neve, de svábul Szálinak hívták. Nekem nagymama volt – így is szólítottam –, mert igazi nagyanyáim a születésemkor már nem éltek. Ketten aludtunk a kisszobában, ami az úgynevezett „lakásleválasztás” nekünk akkor nagyon is áldásosnak tűnő következményeként jött létre, az eredeti polgári lakás előszobájából. Épp csak befértek az ágyak és egy szék. Bár nem foglalt helyet, a leghangúlyosabb bútordarab a hajdani bejárati ajtó volt, amely a két ágy közötti falat kitöltve uralta a szobát, farkaszemet nézve a belépővel. Ólomüveg betétei mintha némi iróniával idézték volna a letűnt fénykort, már csak azért is, mert kizárólag rajtuk keresztül juthatott be egy kevés világosság az amúgy ablaktalan helyiségbe. Egy darabig nézegettük, próbáltunk megbarátkozni vele, végül apám bepolicozta, hogy ne látsszon annyira. Különben is, kellett a rakodóhely.

Pedig ha nem a mi szobánkban lett volna, igazán szépek találtam volna azt az ajtót, akárcsak a házat: a homlokzatot, a kapualjat, a cirádás korlátokat, a sárga mozaikkal igényesen kövezett függőfolyosókat. A faberakásos, csiszolt üveges, tükrös, díszes tetejű liftről, amely míves kovácsolt vas kalitkában várta, hogy valaki végre kinyissa az ajtaját – akkor „maguktól” felgyulladtak a benti fények –, mindig Csipkerózsika jutott az eszembe. Igaz, a szürkére fakult ház-mesterné, aki a csengetésre nagy kulcsörgetéssel előcsoszogott, nemigen emlékeztetett a királyfira, de ez az ellentmondás akkoriban még nem tűnt föl. A negyedikén laktunk, ott fönt már szépen besütött a nap a folyosóra, de lent az udvar mélye, ahová a lift is tartozott, állandó félsötétségben szunyókált.

A mi lakásunk bejárata egyenesen a konyhába nyílt, és csak azon átkelve ért be az ember az úgynevezett előszobába, ahol kalapot-kabátot lerakhatott. Akkor még hordtak kalapot a férfiak – bár apám néha fellázadt –, kesztyűt a nők, és senkinek nem jutott eszébe levetetni a cipőt a vendéggel.

Amit előszobának hívtunk, tulajdonképpen egy egészen kicsi közlekedő volt a lakás közepén. A foga-son kívül volt benne egy hatalmas beépített szekrény, amely meglehetősen fontos szereplő volt az életünkben. Azon túl, hogy minden ruhát elnyelt, a legfontosabb tulajdonsága a fényes-fehére mázolt ajtaja volt, amit vetítívászon helyett használtunk. Néha mesefilmet néztünk az én tekerős gyerekvetítőmmel, de leggyakrabban igazi, úgynevezett „színes diákat”, apám ugyanis lelkes amatőr fotós volt. Ez komoly előkészületeket igényelt, mert nem volt könnyű négyen bezúfolódni a kicsi helyiségbe a méretes vetítővel együtt, úgy, hogy még a távolság is megfelelő legyen. Tízpercenként szünetet kellett tartani, hogy lehűljön a gép. A nagymama soha nem hagyta ki a vetítést, pedig lett volna rá oka, hiszen a képeket már ezerszer látta és a beszélgetésünkből egy szót sem hallott. Majdnem teljesen megsüketült pár hónap leforgása alatt, miután közel hetvenévesen, még a születésem előtt Budapestre kellett költöznie a falujából. Attól kezdve nem ment ki a lakásból, kivéve, mikor anyám – úgy évente egyszer – elkísérte a szomszéd bérház alagsori helyiségében meghúzódó kápolnába. Kiabálva azért szót lehetett érteni vele.

A képeken persze én voltam a főszereplő. Kisgyerek hátizsákkal Tihanyban – „emlékszel, följött a maga lábán, pedig még csak kétéves volt” –, macsóval a Margitszigeten, hintán, masnival, kezén katicabogárral, soha nem untuk meg. Anyámról is sok fotó készült. Csinos, törekeny, elegáns nő, szükderekű, repülő szoknya, fehér csipkeblúz, piros körömcipő, „retikül”, frissen fodrászolt frizura. Ugyancsak ő a Balaton-parton, fürdőruhában, hatalmas szalmakalappal, ellenfényben, háttal a naplementének.

Apám egy gyors döntést követő nagyvonalú mozdulattal ebből a szekrényből emelte ki a valószínűleg kevésbé kedvelt, ám igen drága pénzért vásárolt drapp szövet „felöltőjét” (vagyis tavaszi kabátját) életünk emlékezetem szerint első, kettesben kivitelezett akciójának során, amikor egy házaló cigányasszonytól kacsát vettünk, csak azért, hogy anyámnak örömet okozzunk. A kacsá gyönyörű sárga volt, apám – még gyerekkorából – úgy emlékezett, éppen ilyennek kell lennie egy

igazi házi baromfinak. A cigányasszony férfiruhát kért érte. A felöltőt még könnyedén adta apám, de amikor az asszony kevesellte, már csak némi fejbakarást hozta elő velem a szekrényből a majdnem új barna félcipőt, ráadásnak. Az üzlet ily módon megkötött. Anyám először aznap este borult ki, másodszor a következő nap délután, amikor szombat lévén a nagymamával – aki köztudottan kacsaspecialista volt, de valamilyen, számomra ismeretlen okból apám őt nem vonta be az előző napi üzleti tárgyalásba – nekiálltak kacsát sütni. A hatalmas állat sehogy nem akart megsülni, és telespiccelte a gázsütőt, csupa füst lett a konyha. Ma is emlékszem, milyen rémisztően durrogott. Apám utóbb – évekkel később, amikor a kedélyek lenyugodtak annyira, hogy az eset a tabutémák közül végre átkerülhetett a szabadon mesélhető családi történetek közé – tényként állította, hogy a durrogás a padlóviasz miatt volt, amivel bekenték a kacsát, másról nem lehetett volna olyan sárga.

A nagymama ágya hihetetlenül hívogató volt, főleg az enyémmel képest, melyen csak egy paplan és egy kispárna árvalkodott laposan. Az övén hatalmasra töltött dunyha és kisebb-nagyobb pehelypárnák fújták föl magukat az éjig, magasabbra, mint az akkori „fejem búbja”. Az ágyneműjét a nagymama – amint a szüleim mondták – „elhozta otthonról”, a személyes tárgyain kívül ez volt az egyetlen, amihez a régi házból ragaszkodott. Apám, ha ő fürdetett, miután rám adta a pizsamát, jókedvében néha felkapott és belehajított a nagymama kibontott ágyába, a puha, jó illatú vánkosok közé – az maga volt a hetedik mennyország.

Az erkélytől nehezen váltam meg, amikor elköltöztünk. A szökőkútnézésen és Duna-bámuláson kívül nem utolsósorban a szappanbuborék-fújás miatt. Alkalmas fűvókához leggyakrabban a tejívóban jutottam, ahol halmoztam az élvezetet. Egyrészt felnőtt módra, a pultra könyökölve ülhettem a „magasszéken”. Másrészt pacsnit kaptam, amit nagyon szerettem, és hozzá azt a bizonyos (ma már tudom, vizes) kakaót, aminek különlegesen jó íze volt, és amit anyám, szegény, annyiszor próbált, de sohasem tudott otthon pontosan ugyanolyan finomra megfőzni. És mindezek tetejébe elhozhattam a szívósálat – ami akkor szalmából készült –, az otthoni szappanbuborék-eregetés legfontosabb eszközét. Hazaérve pedig következhetett a világ legjobb szórakozása, ami egyébként nem volt könnyű művelet. A szalmaszál könnyen tört, néha hasadt is, a szappa-

nos víz töménységét sem volt egyszerű eltalálni, továbbá minden egyes gömbnél külön mérlegelni kellett, szabad-e nagyobbra fújni (legalább még egy kicsit), kibírja-e a hosszú utat a negyedik emeletről, vagy elpukkan, ha alákap a szél? Miután egy buborékot újtára bocsátottam, szemmel követtem, amíg csak lehetett. Az igazi az volt, amikor úgy tűnt el – hol a Duna fölé lebegve, szemmagasságban, hol a föld felé táncolva, valahol az első emelet táján –, hogy nem láttam szétpattanni. Akkor nyugodtan gondolhattam, hogy célba ér.

A következő lakásban Száli nagymama és én már külön laktunk. Az egybenyíló, tágas szobák közül az enyém lett a legvilágosabb, de kissé hűvös sarokszoba, a nagymama pedig a konyhából nyíló kicsi, meleg, udvari „cselédszobát” kapta. Még évekig hátrajártam hozzá „mesélni”, annak ellenére, hogy nagyon korán megtanultam olvasni.

A mesélés abból állt, hogy megjelentem nála, hónom alatt – legtöbbször – a *Világszép nádszálkissasszony* című Benedek Elek könyvvel, mire ő szinte biztosan letette a kezéből, amit éppen csinált. Mindig el volt foglalva valamivel, nem bírta a tétlenséget. Leült a vágott lábú székre – olyan kicsi volt, hogy a rendes székről a lába nem ért le a földre, ezért vágta le apám a méretére –, én mellé, és elkezdte, bárhol, ahol kinyitottam a könyvet. Soha, egyetlenegyszer sem mesélt magától, és különösen nem magáról – a falujáról, az életéről –, mint apám szokta. Csakis mesekönyvből olvasott, és valahogy úgy, mint ahogyan a felhúzó játékszirkém szedegette a földről a képzeletbeli magokat: eleinte tempósan, aztán egyre lassabban, végül egy mozdulat kellős közepén leállt. Száli nagymama is frissen kezdte, már ha alkalmazható egyáltalán ez a szó arra a monoton darálásra, ahogyan a hangsúlyozás tökéletes mellőzésével pergette egyik mondatot a másik után, mindaddig, amíg az álom meg nem környékezte – ami törvényszerűen bekövetkezett, talán azért, mert ő maga nem hallotta a saját hangját. Egyre lassabban ejtette a szavakat, már alig artikulált, végül csak motyogott. Amikor eljött az a stádium, hogy már nem értettem, mit mond, kíméletlenül meg-rángattam a kötényét és a fülébe kiabáltam, hogy „Nagymama, ne aludj!” Akkor kicsit magához tért, úgy tett, mintha csak a kendő csomóját igazgatná az álla alatt, rám mosolygott és folytatta, de előbb-utóbb megint lassulni kezdett. Egy alkalom két-három ilyen szakaszból állt. Mikor hiába bökdöstem, már a szája széle sem mozgott, tudtam, hogy a mesének vége.

Hófehér

Apai nagyapám, akit anyám apjától megkülönböztendő Halász nagypapának hívtunk, egy messzi szigetközi faluban élt, közel kétszáz kilométerre Budapesttől. Évente két, menetrendszerűen ismétlődő esemény folytán mégis valóságos szereplője volt a mi liftes-függőfolyosós nagyvárosi életünknek.

Kellően hideg időben valamivel karácsony előtt, ha nem, januárban jött az ismerős barna csomagolópapírba burkolt, jó tízkilós, cukorspárgával sokszorosán átkötött, erősen illatozó csomag. A vastag papírdobozon átütöttek a zsírfoltok, mire a disznótoros „kóstoló” megtette a hosszú utat a nyugati határszéltől Budapest belvárosáig, azzal a határozott – a nagypapa által szóban többször is megerősített – szándékkal, hogy apámnak legalább néhány kiadós falatozás erejéig megidézzék a „hazai ízeket”.

Látatlanban tudtuk, hogy a csomagban gondosan összekészítve disznósajt, töpörtyű, abált és füstölt szalonna, kolbász, húsféle, és apám mindenekfölötti kedvence: a zsemelével lazítva és ilyen módon fűszerezve csakis az ő vidékükön honos májas hurka érkezett. Apám – hiszen a csomagbontás magától értetődően az ő előjoga volt – mindig a kitépett füzetlapra írt „tintaceruzás” levelet olvasta föl először, amely, mint a nagypapa minden levele, így kezdődött: „Kedves fiam, Gabi, és kedves családot!” Következő lépésben apám a hurkát csigavonalban (hogy minél több elférjen) behajtogatta a házasságába néhai „legénykorából” átmentett, és emiatt nagy becsben tartott két tárgy egyikébe, egy nehéz, zománcos sütőedénybe, amelyet egy mozdulattal azonnal a sütőbe lökött. (A hozomány másik darabja egy kétkötetes Petőfi-összes volt, arannyal díszített barna vászonkötésben.) A levél általában a nagypapám által hizlalt disznót becsmélő megjegyzésekkel indult – „sovánka” volt az idén, kár is volt levágni –, azután, ha már apám otthonmaradt testvéreiről és családjaik egészségéről is elfogyott a mondandó, átfordult a szó a helyi hírekre. Általában a mezőgazdasági kilátásokról és a téesz ügyes-bajos dolgairól tudósított nagyapám, ahol éjjeliórként dolgozott élete végéig, mert kevés szolgálati ideje miatt igen alacsony nyugdíját valahogyan ki kellett egészíteni. Nem bánta ezt a munkát, mert csak a műszak végére kellett bemennie, és öt perc alatt mindent megtudott, ami érdekelt. Azután kiürült a telep, és már nem abajgatta senki, olvashatott nyugodtan. Időnként elő-

fordultak csavargók, fatolvajok, de valahogyan leszerelte azokat is mindig. Hajnalonta kapott az asszonyoktól egy liter frissen fejt tejet, ott helyben megitta, azzal megvolt a reggeli. Apám szerint a tejtől volt olyan makkegészséges még öreg korában is, egészen egy ártalmatlannak induló influenza szövődménye folytán nyolcvanhárom éves korában bekövetkezett haláláig.

Kora tavasszal minden évben eljött hozzánk személyesen is a nagypapa, négy-öt napra – szigorúan úgy időzítve, hogy a kerti munkák már otthon találják. Irdatlanul, elviselhetetlenül, rettenetesen horkolt. Anyám mindig az én szobámban helyezte el – az volt a szülői hálótól a legtávolabb, én ilyenkor velük aludtam –, de a két bezárt szárnyas ajtó által közrefogott nappali sem volt elég, hogy útját állja a drámai hangzuhatagnak. A nagypapa által előadott éjjeli koncertet ugyanis nem lehet egyszerűen horkolásnak nevezni. A zenei alapot a fűrészelés adta: egyenletes, hosszú be- és kilégzések reszelős torokhangon. Ezt szakította meg kiszámíthatatlan időközönként egy-egy rövid horkantás, amely mintha fönnakadt volna a semmiben, azután síri csend következett. Úgy fél perc múlva, ami már-már elég lett volna a holtfáradt hallgatóságnak, hogy álomba zuhanjon, feltartóztathatatlanul szakadt a gát, és a hangok hárit-hatatlan erővel – mondhatni „zúgva-bögve”- törtek át, hogy azután fokozatosan elhalkulva beleolvadjanak a most már szinte csendesnek tűnő alapfűrészelés monotóniájába. Néha egy-egy kiabálás – mintha rövid vezényszavak lettek volna –, és minden éjjel többször hosszas, keserves jajgatás. Mintha egy sokat próbált vén vezérfarkas aludt volna az ágyamban, és élte volna újra éjszakáról éjszakára a falka változó kimenetelű csatáit. Nem emlékszem, hogy haragudtam volna rá az éjszakai virrasztásokért – anyámék biztosan nehezebben viselték –, de nem állítom, hogy nem irigyeltem néha egy kicsit Száli nagymamát, aki süketsége és a puha dunyha oltalma alatt békésen átaludta az éjszakákat.

Halász nagypapa budapesti napjai szigorú rendszerességgel teltek, nagyjából minden évben egyformán, a maga által kitűzött program szerint. Fél ötkor kelt, egyedül és csendben megreggelizett, majd másfél órát sétált a Duna-parton – szerencsénkre (ilyenkor pótolhattunk valamit a kimaradt alvásból). Délelőttöként a múzeumokat járta, mindig ugyanazokat: a Nemzeti Galériát – ott leginkább a XIX. századi magyar történelmi képeket nézegette –, a

Szép művészetit, a Hadtörténeti Múzeumot. Két óra tájban ért haza, ebéd, délutáni alvás, olvasás vacsoráig. Főként nagy orosz történelmi regények: *Háború és béke*, *Csendes Don*, ki tudja, melyik hányadszor. Egy délelőttöt mindig könyvtárra is szánt, oda apám kísérte, mert az ő nevére kölcsönzött, és a könyveket hazavitte magával. Mindig hajszálpontosan, határidőre küldte vissza őket.

A háborúból kijutott neki is, mint minden nemzedéktársának, nyilván azért érdekelte annyira. Nem volt még húszéves, mikor az első világháború legvégén orosz hadifogságba esett. Az ő életéből az a pár év mintha nem elvitt volna, hanem – a fizikai szenvedéstől eltekintve – inkább hozott. Kalandortermészete, vállalkozó kedve és időnként a konokság határát súroló tudásszomja az Oroszországban eltöltött évek alatt szabadult ki a palackból. Ez később sok gondot okozott nagyanyámnak, ugyanakkor talán éppen emiatt ment hozzá, és tartott ki mellette hűségesen minden vállalkozásában. Összetartozásuk nagyapám részéről is életre szólt – beleértve a nagyanyám halála után következő özvegység huszonöt évét is – egy balul sikerült házassági kísérlet ellenére. „Neked megmondom, vénségemre sem bírom asszony nélkül” – mondta a nagypapa nála szokatlan nyíltsággal, amikor döntését, hogy tíz év özvegység után, közel hetvenévesen új asszonyt hoz a házhoz, közölte apámmal. De nem sikerült összeszokniuk. Pár hónap múlva az asszony – ahogy jött – szépen el is ment. „Elküldtem, menjen békével, nem tehet róla szegény.”

A fogolytáborban egy orosz ortodox pap figyelt föl a nagyapámra, és kérte ki háziszolgának. A családnál igen hamar kiemelt státuszba került, apám szerint – aki ezt a véleményét a nagypapa bizonyos, már a nagymama halála után elejtett, szűkszavú megjegyzéseire alapozta – nem kis mértékben az uránál jóval fiatalabb papné szimpátiájának köszönhetően. Hogy ez pontosan milyen előnyökkel járt, soha nem tudtuk meg, de az bizonyos, hogy a nagypapa bebocsátást nyert a pap ottani viszonyok között igazi csodának számító könyvtárába. Így nemcsak oroszul tanult meg (ez pár évtizeddel később megmentette a katonáktól nagyanyámat és apám nővérét), de megfertőződött irodalommal is, továbbá határozott, ráadásul nem veszélytelen, mert a húszas évek fordulójának Don-vidékén megélt saját tapasztalataim nyugvó, így a változó ideológiákkal szemben ellenálló, független világlátással is. No meg azzal a „segíts magadon” típusú életszemlélettel, amely egy földnélküli paraszt

úgyszólván egyetlen esélye lehetett a két világháború közötti Magyarországon. Amikor a papék – mint a mesében – 1922 őszén sűrű könnyhullatások között hazaengedték hosszúra nyúlt kalandozásaiból a legkisebb fiút, a családba fogadott ellenséget, „a magyart”, akinek még pénzt is adtak az útra, Halász nagypapa árkon-bokron át, megállás és kitérő nélkül, vonaton, kocsin, szekéren és gyalog hazament a falujába – ami szerencséjére még mindig Magyarországon volt –, és viharos gyorsasággal családot alapított. Az első lánygyerek 1924-ben született, négy év múlva jött apám, azután még egy lány és két fiú. A legkisebbet – a falu szájának örömeire és apám kamasz-szégyenére – negyvenöt évesen szülte nagyanyám, éppen 1945-ben.

Mindkét szülőm falun nőtt föl. Talán ezért döntöttek úgy – valamikor alsó tagozatos koromban, az egyik téli szünet menetrendjén gondolkodva –, hogy ideje testközelből megismernem a vidéki életet. Mivel anyám szülőfalujában a családjának akkorra már nyoma sem maradt, vendéglátóként csakis Halász nagypapa jöhetett szóba. Ő akkor már régen megözvegyült, de a régi házban lakott, mindössze egy szobát tartva meg magának. A többi átengedte apám legfiatalabb öccsének, Gyulának, akit mindenki pátyolgattott az anyja betegsége majd halála óta, amikor apám – tizenhét évvel idősebb lévén – magához is vette egy időre. Mire én vendéggyerekként odaérkeztem, Gyula nagybátyám pár évig tartó budapesti élete már régen a messzi múlt része, ő maga házasesember és egy hároméves kisfiú édesapja volt. Feleségét nem ismertük. Apám az édesanyja halála után hazajárni, Gyula levelet írni, Halász nagypapa „pletykálkodni” nem szeretett, így aztán közös életükről nem sokat tudtunk. Anyám aggódott is emiatt, de kétségeit azzal próbálta csillapítani, hogy mégiscsak van egy kisgyerekes anyja a háznál. Úgy beszéltek meg, náluk alszom, a nagynéném viseli gondomat, napközben pedig a nagyapámmal leszek.

Igazi tél volt, nagy hó, és megkönnyebbülésemre nagybátyámék láthatóan örültek nekem. Vittek magukkal mindenfelé, legtöbbször „Óvárara”, apám hűgáékhoz, mert ott – úgymond – volt kivel játszani, bár a gyerekek jóval fiatalabbak voltak nálam, emiatt nehezen tudtam velük mit kezdeni. Éppen tízéves voltam. Erre azért emlékszem tisztán, mert Szilvi nevű unokatestvéremmel folytatott örökös veszekedéseink mindig azzal végződtek, hogy – bár ő már régen keresztülvitte az akaratát – én még min-

dig hajtogattam a teljesen hatástalannak bizonyult végső érvemet, hogy kétszer annyi idős vagyok, mint ő, aki alig ötéves taknyos, és még iskolába sem jár. A sorozatos vereség nem viselt meg különösebben, mert volt egy hasonlóan erőszakos unokatestvérem Budapesten is, igaz, ő csak egy évvel volt fiatalabb, és az anyai ágat képviselte.

Halász nagypapát alig láttam. Csak néha, ha kint dolgozott a gondosan rendben tartott, keményre taposott hóösvényekkel szabdalts udvaron. Minden más volt itt, mint Budapesten. A hó fehérebb, nagypapám sokkal nagyobb, hallgatagabb és megszólíthatatlanabb. Pedig alig vártam, hogy hozzászegődhessek beszélgetni, segíteni bevinni a kosarat, amibe a morzsolni való kukoricacsöveket rakta, de a nagynénem – akit egyszer sem láttam az udvaron sertepertélni – azonnal kitalált nekem valami benti elfoglaltságot, ha észrevette, hogy a nagypapa körül ténfergek. Mondogatta is: „Hagyd a vénembert” – csodálkoztam, mi a háta mögött sem hívtuk így soha a nagypapát –, „úgy él, mint egy medve, biztosan térdig ér a kosz a barlangjában.” Ettől végképp az inamba szállt a bátorságom. Csak néztem a nagypapát messziről, és köszöntem nagyokat. Fogadta, néha biztatóan rám hunyorított, de nem hívott magával, én meg nem mertem közelíteni. Biztonságosabbnak tűnt maradni a nagynénem szoknyája körül.

Már nem emlékszem, honnan vettem a bátorságot, hogy sok nap után végül mi lökött oda az ajtaja elé, de a pillanatra igen, amikor kopogok. Ő ajtót nyit, belépek. Amit nagynénem barlangnak nevezett, ma úgy jön elő, mint egy mesebeli látomás – ki tudja, hány rétegen szűrte át azóta az emlékezet. A téli nap arany ragyogásából, az ablakszemek és a hó tükreiből, a hófehér falon vibráló fénymintákból tűnik elő lassan a szoba. Tágas és tiszta helyiség. Sikált padló, sparhelt, szögletes bútorok. A fa és a vas meleg barnája, a parázs vörös-feketéje. Asztal, tálaló, polcok, ruhásszekrény. Levetett ruha, mosatlan tányér sehol. Az ágy bevetve, letakarva, az ágyterítő fehérségén piros a hímzés.

Leültem a tűz mellé, ahová a nagypapa mutatta. Az ő széke is ott állt, előtte a kosár a félig morzsolts kukoricával. Egész délután beszélgettünk, jócskán ránk sötétedett. Megvacsoráztunk. Kicsit féltem, mit szól majd a nagynénem, de nem keresett, és később sem mondott semmit. Másnap, amint lehetett, futottam vissza a nagypapához, mindjárt reggeli után. Tettünk-vettünk az udvaron, gyógyítottuk a kutyát,

akinek megfagyott a mancsa, segítettem a disznó körül, ebédet főztünk a sparhelten – nem emlékszem, mit, de nagyon jót –, aludtunk is, és üldögéltünk a tűzillatú melegben. Ez az egy napunk volt. Estére megérkeztek a szüleim, és másnap hazavittek.

Nem sokkal később levelet írtam a nagypapának. Tudattam vele, hogy jól utaztam, és szerencsésen hazaértem. Megkérdeztem, gyógyul-e a Legény kutya lába. Megírtam, hogy lenne még sok mesélnivalóm, de az iskola miatt legközelebb sajnos, csak a tavaszi szünetben mehetek hozzá. A levelet megmutattam apámnak, mert előre sejtettem, nem fog neki tetszeni, hogy tegeztem a nagypapát, akit mindenki magázott. Persze én is – ha beszélgettünk. De most, a levélben leírva sehogyan sem boldogultam a szokatlan szófordulatokkal. Úgy néztek rám a mondatok, mintha nem is tőlem jöttek volna. Ezért próbáltam meg a magam módján, tegeződve. „Furcsának fogja találni” – mondta apám, így a levelet nem küldtem el.

Körvonalak

Sosem-ismert nagyanyáim helye üres, hiába próbálom életre kelteni őket a fotográfiákon rögzült tompa fényű tekintetekből. Képzeletemben egymás mellett áll a két alak, akik sohasem találkoztak. Veronika, anyai nagyanyám 1912. április 1-jén született, Julianna, apám anyja 1900. május 1-jén. Egyik a mai délkeleti, másik az északnyugati határszélen. Én a nagyanyáimat nem ismertem – anyám az édesanyja arcát sem látta meg soha.

Veronika Száli dédnagyanyám egyetlen gyermeke volt. Még alig kezdett járni, amikor az apját, dédapát elvitték az első világháborúba, ahonnan úgy került haza, hogy elfogytak a végtagjai. Nem született több gyerek, a családi boldogság álma is elenyészett. Ágyban vegetált még vagy huszonöt évig, lassan romló állapotban. Már a következő háború is a vége felé járt, mire sikerült megszabadulnia az ételtől, vele az állandó fájdalomtól és a be nem gyógyuló sebek okozta örökös rothadással járó szegényérzettől, melyeket felesége csak kezelni tudott, enyhíteni nem.

Száli nagymamától együttélésünk húsz éve alatt – a kézimunka-tudományán kívül – mindössze annyit tudtam meg lányáról, Veronikáról, hogy ő volt messze földön a legszebb és a legjobb nevelésben részesült hajadon, akit mindezen fölül névadó szentjéhez

méltóan irgalmas, segítőkész és szeretetreméltó természettel áldott meg a Jóisten. Ennek köszönhetette azt a megtiszteltetést is, hogy megkérte a kezét a falu leggazdagabb, legelegánsabb férfiembere, Reisz nagyapám, aki igencsak kedvelte a vagyon adta kiváltságokat: a társaságot, utazást, öltözködést, hintókat, lovakat és az „úri” életvitel összes velejáróját. Ugyanakkor a családja éppen őt választotta ki arra, hogy mezőgazdasági főiskolán taníttassák annak fejében, hogy majdan nemcsak saját, hanem három testvére egyesített birtokain is hozzáértéssel és felelősséggel gazdálkodjon. Reisz nagyapám eleget tett a rábízott feladatnak, és a szigorú sváb mérce szerint is szorgalmas, mindig csak a maga által kijelölt határon belül, ésszel, bár a saját kedvteléseire bőkezűen költekező ember volt. Számomra csak a kárpótlási hercehurca után derült ki, hogy szépségén és a „leg”-eken kívül Veronika hozománya sem volt elhanyagolható, így talán megkockáztatható a feltevés, hogy Reisz nagyapám döntésében – ha nem is kizárólagosan – ez a körülmény is közrejátszhatott.

Veronikát a tehetősv sváb parasztcsaládban „úrlánynak” nevelték. Maradjon fehér a bőre, tanuljon zenét és tudjon hímezni, nemcsak kézzel, de géppel is. A varrógépe alól csodák kerültek ki. Anyám ma is használja a Singert, semmi baja, csak az intarziaberakásos gépasztal ment tönkre. Kár érte, mert az asztalszéli minta egyben milliméter pontosságú mérőszalag is volt, amely jól jött varrás közben. Lassan elkopott az idők során, akárcsak Veronika kelengyéje, melyet maga szabott-varrt, hímzett, aszúrozott és slingelt. Csodaszép ágynemű huzataink és terítőink voltak, mert anyámnak ez jutott az osztozkodáskor. Emlegetett egy briliánsgyűrűt is, amely nagyon tetszett neki gyerekként, és később szeretne volna megkapni az édesanyja hagyatékából, de hiába kérte. Az ékszereket Reisz nagyapám – meglehetősen pragmatikus hozzáállásról tanúságot téve – Veronika halála után egyszerűen továbbadta második feleségének. Miután ő is meghalt, az összes ékszer a már bevált módon a harmadik asszonyhoz vándorolt, és gondolom, végül az ő két lányánál állapodott meg, mivel utolsó felesége sikeresen túlélte nagyapámat.

Nehéz lehetett Száli dédnagymamának odaadni Veronikát – a széltől is óvott, tizenhat éves, szőke, kék szemű, légies virágszálat – a köztudottan vérmes férfiembernek. De hamarosan kiderült, fölösleges volt az aggodalom, az ifjú férj tenyerén hordozta a feleségét.

Élvezték az életet, társaságba jártak, még a megyeszékhelyre is elmentek néha bálba, színházba. Hamarosan megszületett az első gyermek, Reisz nagyapám világraszóló büszkeségére egy fiú. A második lány lett. Mikor már a harmadik is útban volt, a torokgyík elvitte a kisfiút. Az apa nem sok híján belerokkant a gyászba. Úgy tartotta magában a lelket, hogy éjjelnappal imádkozott, Isten adjon másik fiút ahelyett, akit elvett. Csakhogy lányt adott – anyámat. Kicsi volt és csenevész, mint a legtöbb újszülött. Már három napja a világon volt, mire az apja először ránézett. Akkor sem órá volt kíváncsi. Nem önszántából jött, hanem hogy elbúcsúzzon a feleségétől, Veronikától, aki belehalt a szülésnél segédkező félrészeg orvos okozta vérmérgezésbe. Huszonnégy éves volt. A kisbaba bűnlajstromára – azonkívül, hogy lánynak született – most már az anyja halála is felkerült. Reisz nagyapám, ha már ott volt, elrendezte a jövőt. Az újszülötet ott hagyta Száli dédnagymamánál, kezdjen vele valamit, hiszen az unokája. Mit csinálna egy özvegyember két kisgyerekekkel?

Sokszor eszembe jut, vajon kit láthatott a lánya, Veronika halálának napján az én csendes, mesélős Száli dédnagymamám, amikor anyámra – az anyatejért bömbölő, vörös fejű csecsemőre – nézett? Valószínűleg egyszerre szerette, gyűlölte és sajnálta a kis emberkezdeményt, aki imádott lányától – betegápolásba fulladt, férfi nélküli, de férfeladatoktól korántsem mentes életének egyetlen reménységétől – fosztotta meg. A meglévő mellé újabb gondok, aggodás, és lázas gyerekéjszakák fölötti virrasztások ígérétét hozta, ha a többi baj nem lenne elég. Úgy látszik, nem is volt, mert pár hét múlva anyám hároméves nővére – akit Reisz nagyapám először a saját anyjának gondozásába adott – ótvart kapott. A gazdag, önmagára oly büszke háznál senki nem akadt, aki a kisgyerek hosszas és alattomos, akkoriban nagyon nehezen gyógyítható betegségét kikezelje. Így a második unoka is Száli dédnagymamám szárnyai alá került, majd végleg ott maradt. Nem panaszkodhattak, Reisz nagyapám nem feledkezett meg teljesen a gyerekeiről. Pénzt küldött, ha eszébe jutott, nem is keveset, és később, miután újra házasodott, néha elvitte magához pár napra a két lányt. Második feleségének pedig hamarosan fia született.

Julianna nagyanyám – akit mindenki Julisnak hívott – magas, egyenes, erős tekintetű asszony volt, sötét hajában negyvenéves kora körül megjelenő ősz sáv, pontosan ott, a homloka jobb oldalán, ahol

nekem is van. Ötvenkilenc évet élt, és majdnem felnevelte mind az öt gyermekét – Gyulát, a legkisebbet nem egészen, mert ő még csak tizenkét éves volt, amikor Julis nagyanyám 1957 tavaszán agyvérzést kapott és megbénult. Azután még két éven át próbálta kormányozni ágyhoz kötve azt, ami a családjából megmaradt. Legidősebb lányát férjestül és gyerekes-tül elsodorta a forradalom. Mint később kiderült, egészen Kanadáig. A kicsit, Gyula nagybátyámat apám vette magához, aki múltábal ugyan, de úgyahogy talpra állt, miután katonaként túlélte egy robbanást 1953-ban, az elaknásított jugoszláv határsámban. Bal lába elvesztése, huszonkét műtét és kellő erősségű fájdalomcsillapító híján rengeteg morfium segítségével – amelyről külön rehabilitáció keretében kellett leszoktatni – több év alatt foltozták össze annyira, hogy új életet kezdhesen. Ezt osztotta meg legfiatalabb testvérével, majd hamarosan anyámmal.

Így is maradt még otthon Julis nagyanyámnak két gyerek – a lány szerencsére elég idős volt ahhoz, hogy ellássa az öccsét és Halász nagypapát –, de a fészekalja nagyobbik része fájdalmasan hiányzott. Az egymondatos hír, hogy a távolba szakadtak élnek; és apám, a valaha a katonai díszszázad első sorába válogatott legidősebb fiú – mostanra rokkantnyugdíjas – születendő gyermekének reménye nem táplálták kellő erővel nagyanyám élniakarását. Apám utolsó ottjártakor már egy szót sem szólt, és körülbelül egy hónappal a születésem előtt meghalt.

„Édesanyám kenyere két hét után is jobb volt, mint ez, pedig még csak háromnapos” – mondogatta apám szalonnázás közben, míg csikorgott a kés a szikkadt bolti barna kenyérben. Olyan láttatóan tudott beszélni az anyja konyhájáról, hogy éreztem a „teljes tejjel” dagasztott kalács illatát, láttam, hogyan „csapja össze” nagyanyám a maradék tésztából a „lángost”, amit a kemencéből kikapva, azon forrón téphettek a gyerekek. Én életemben egyszer ittam frissen fejt tejet, nem ismerem a kemencében sült kelt tészta ízét. Nem tettem le levest olyan asztalra, amely körül öt gyerek ül, és csődöt mondanék, ha egy hónapon át el kellene látnom egy aratóbandát. Nagyanyám mindezt tudta, és neki köszönhető, hogy apám egész életében megingathatatlanul és harcosan – férfitársaságban is vállaltan – tisztelte a nőket, akikre nemcsak elvileg, hanem a valóságban is úgy tekintett, mint az életet megtartó erő fő forrására. Igaz, hogy már egészen fiatalon hol szívet melengető, hol riasztó, hol zsigerbe vágó tapasztalatokat

szerezett a női nemről az aratók között. Az akkori legnehezebb mezőgazdasági munkára szervezett csapatban bő egy hónapig dolgozott együtt százhusz ember, éjjel-nappal összezárva és egymásra utalva. Az íratlan szabályok szerint apám – aki vízhordó volt – tizenkét éves létére még gyerekeknek minősült, így a nők között volt a helye.

A bandaszervezés Halász nagyapám sikeresen kivitelezett vállalkozása volt, ez biztosította a család megélhetését a háború alatt, egészen addig, míg a legvégén – negyvenhat évesen – őt is behívták katonának. Az ötlet lényege az volt, hogy együtt a teljes aratási munkára, viszonylag nagy területekre tudtak elszerződni uradalmakhoz, melyek egyenként sokkal rosszabbul fizették volna az idénymunkásokat. Ennyi embert összegyűjteni, ellátni és értük felelősséget vállalni nem volt egyszerű, de a kezdeti bizalmatlanság után szívesen jöttek a környékbeliek nagyapám csapatába, a második évben pedig már válogathatott is. Julis nagyanyám és apám nővére „vitték a konyhát” – villany, folyó víz nélkül főztek hatalmas üstökben, szabad tűzön. Apám egymaga hordta a rúdra akasztott vödörökben az ivóvizet, amiből soha nem volt elég. Látható lelkiismeret-furdalással mesélte, hogyan állt meg néha pár percre pihenni, miközben az emberek várták a vizet, és ha végre megérkezett, szidták, hogy elkódorgott. A női munka a marokszedés volt – mezít-láb kapkodták az asszonyok a kalászt a kaszások után a tűző napon. A törek a hajukba, bőrükbe ette magát, szúrt minden mozdulat. A háború miatt megszapordtak a nők az aratók között. Eleinte még viszonylag sok – később, ahogy fogytak a férfiak, egyre kevesebb – várandós asszony és szoptatós anya is. A babákat lerakták az árnyékban, és felváltva vigyáztak rájuk. Ha valamelyik nagyon nyivákol, szóltak az anyjának, aki odaszaladt, megszoptatta és ment vissza dolgozni. Szállás jobb híján szalmán, egymás hegyén-hátán, magtárban, hodályban – egyik évben az ácsi cukorgyár raktárában, ahol patkányok hemzsegték. Apám úgy mondta: „megrendítő” volt az erőfeszítés – hiszen a kemény munka után amúgy is rövid éjszakákból vették el a mosakodásra, mosásra fordított időt –, amelylyel a viszonylagos tisztaságot és vele a női méltóság maradványát próbálták őrizni a rettenetes körülmények közé kényszerült parasztlányok és -asszonyok.

Julis nagyanyám volt az egyetlen lény a világon, akire Halász nagyapám – amennyire tőle telt – hallgatott, de az esti olvasásról még az ő kedvéért sem mondott le. Pedig mennyit morgott miatta szegény,

főként mikor már alig akadt petróleum. Halász nagypapa sem tehetett róla, hogy nappal nem jutott idő az újságolvasásra. Föl sem nézett a hírekből – semmi nem érdekelte jobban, mint hogy kikövetkeztesse, mi fog történni a háború után –, csak legyintett az asszonyi zsörtölődésre, mintha legyet hajtana. De azért mégis elgondolkodhatott, mert hamarosan szerzett egy dinamót és egy biciklilámpát valamilyen üzleti tranzakció révén, amelyhez apámtól kért magas csereértékkel bíró pénzhelyettesítő eszközt, ez esetben egy töltényhüvelyből készített, cifrára vésett fém golyóstollat. Apám, aki már gyerekkortól találékony és jó kezű ezermester hírében állt, bővében volt ilyesmiknek, mert a sebtében elvonuló katonák által hátrahagyott felszerelés és egy közelben lezuhant repülőgép roncsai között a kézigránától az éles lőszeren át a fémrugóig és törött szemüveglencséig sok minden akadt, ami a veszéllyel még a szemük láttára bekövetkezett szörnyű balesetek ellenére sem törődő kamaszok fantáziáját inspirálta. Miután megvolt a dinamó, nagyapám kiszerezte a család egyetlen biciklijének kerekét. Ezután apám lelkes közreműködésével összeeszkábált a szoba sarkában egy alig, de valamennyire azért mégis világító „olvasólámpát”. A szerkezet jellegzetes zúgó hang kíséretében működött úgy, hogy Halász nagyapám (vagy valamelyik gyerek, akit nagyanyám jelentőségteljes oldalpillantásainak hatására a nagypapa csak korlátozott időre mert igénybe venni) folyamatosan és megfelelő sebességgel hajtotta kézzel a biciklikereket, amelyet az olvasás befejezése után vissza kellett helyezni eredeti funkciójába – vagyis a biciklire. Ez tovább nehezítette nagyapám helyzetét, ugyanakkor kétségbevonhatatlan bizonyíték arra, hogy felmenőim közül nem apám volt az egyetlen, aki olykor komoly áldozatok árán, de véghezvitte azt, amit nagyon akart.

Nem így a kocsmában, ahol a teljhatalom nagyanyámé volt. Halász nagypapa, ha ivott, nem ismert mértéket. Egy darabig csendesen és jókedvűen iddógált, azután átbillent egy ponton, és egyik percről a másikra kötekedővé vált. Bárkivel összeveszett, sőt összeverekedett, aki az útjába került. Tudta ezt magáról, és került az italozást, de évente egyszer-kétszer, ha férfiasan akart ünnepelni, mégiscsak elment a kocsmába. Nagyanyám olyankor nem tartóztatta, de félóránként – helyzetfelmérés céljából – utanaszalajtott valamelyik nagyobb gyereket. Általában körülbelül két órát tölthetett nagyapám zavartalanul a koc-

mában, mire nagyanyám úgy ítélte, hogy eljött az idő. Akkor kendőt kötött, és maga indult el. A kocsmá elött ácsorgók már messziről látták, ahogy közeledik, szóltak is nagyapámnak, hogy „Itt a Julis néne!”, mire ő hetykén az orra alá morogta, hogy „Nem baj, majd elmegy”. Apám úgy mesélte: „mindenki behúzta fülét-farkát”, amikor nagyanyám megállt a küszöbön. Soha nem lépett be a kocsmába, csak erősen ránézett a férjére, és annyit mondott: „Ferenc, most hazamegyünk”, azután választ nem várva fordult is kifelé. Nagyapám meg összeszedelőzködött, és a kocsmá közönségének akkor még fojtott, később valószínűleg annál hangosabban kitörő derültsége, némi részvét és az afölötti káröröm kíséretében, hogy van ember a földön, akitől még a falu hangadója is tart, csöndesen a felesége után ballagott. Halász nagyszüleim ugyanis fiatalkorukban – csak ők tudták, milyen előzmények után – megállapodtak, hogy kocsmágyben nagyapám mindig szót fogad nagyanyámnak. Apám és a falubeliek a tanúk, hogy adott szavát soha vissza nem vette, nem hóbörgött, és nem kért még egy pohárral. Igaz, Julis nagyanyám is tudta, mikor jött el az utolsó pillanat, amikor még van esélye közbelépni.

Epilógus

Ez lennék én. Egyke és gyerektelen. Apám-anyám családfáján egy ág megszűnik velem. Már gyerekkoromban bántott, hogy nincsen testvérem, de ha nagy-néha föltemtem a kérdést a szüleimnek, mindig ugyanaz volt a válasz: „A mi állapotunkban felelőtlenség lenne még egy gyermeket vállalni, ezt meg kell értened.” Úgy tettem, mintha tudnám, milyen az „ő állapotuk”, de semmit nem „értettem meg”. Később rájöttem, hogy betegségeikre és apám mellőztetésére gondoltak, de ez nem vigasztalt. A harmincas éveim végére már azt is tudtam, hogy örületes hibát követtek el, amikor családunk képzelt jövőjét – melyet legalább két unokával számolva annyiszor föl-vázoltak előttem – egyedül rám alapozták. További pár év elteltével attól is tartottam, hogy nem fog sikerülni megóvni őket az ezzel való szembesüléstől. Máig nem tudom, megtörtént-e. Fogalmam sincs, hogy amikor már nyilvánvalóan tudomásul kellett venni gyermektelenségem tényét – melyre orvosi magyarázat nem volt –, felmerült-e bennük a kétség, hogy talán mégsem kellett volna annyira félniük egy második gyerektől. Soha nem tettek erről említést, viszont apám halála

után anyám többször elpanaszolta – hiszen ki másnak mondhatná, ha nem a lányának –, mennyire nehéz végighallgatnia a kortárs barátnők családi történeteit, melyekben természetesen az unokák a főszereplők. Általában hozzáteszi, hogy szomorú dolog magányosan megöregedni, és valószínűleg apám is tovább – de utolsó éveiben mindenképpen derűsebben – élhetett volna, ha látja, hogy a leszármazók sora folytatódik, amint azt a világ normális rendje megköveteli. Ilyenkor – miközben minden erőmmel a számon kicsúszni készülök „Gondolod, hogy ezt éppen velem kell megbeszélned?” kezdetű gondolatsor szavakká formálódását próbálom megakadályozni – meg nem született gyermekeimre gondolok, akiket a sors az étellel járó egyéb kellemetlenségek mellett a jóhiszemű anyai lamentálás formájában jelentkező lélekszagától is megkímélt.

A gyermekáldás elmaradását persze csak a kama-radráma közvetlen szereplői élték meg súlyos sorscsapásként. A hiány rajtunk kívül senkinek nem tűnt föl – még a tágabb családnak sem. Gyerekkorunkban veszekedős és kissé erőszakos, de az idők során termékeny és gondos családanyákká érett unokatestvéreimnek hála, hozzájárulásom nélkül is tovább terebélyesedett a család. „Az élet él”, és nincs más dolog, mint rendet tenni magam után. Legalábbis nem összezavarni, amit az elődök itt hagytak. Nem kis feladat nekem, akinek hiányos történelmi tanulmányai helyettesítik a tudást arról, hogy a nagy- és dédszülők milyen döntések, megalkuvások, a mindennapokat szegélyező kisebb-nagyobb hibák, hazugságok vagy éppen jótettek és örömök koordinátái közt élték a maguk időben, térben, vonzásokban és választásokban az enyémtől olyan gyökeresen eltérő világának hétköznapijait. Ha többet tudnék erről, talán könnyebben találnék mentséget a magam sűrűn bekövetkező botlásaira is, de megélt élmény hiányában a képzeletem hiába próbál hidat verni a köztünk tátongó szakadék fölé. Csak egy pókfonál vezet vissza hozzájuk. Én azt kérdelem, „miért?”, ők a „hogyan?”-t faggatták. A választ, ha volt egyáltalán, Veronika és Julianna a sírba vitték, Száli nagymama a csöndjébe falazta. Biztosan jól van így. Mire mennek az ő feleleteikkel? Magamra utalva, apám és Halász nagyapám vérbő kalandjaival, Száli nagymama színtelen-szagtalan meséivel vértézve, anyám emlékeknek álcázott Veronika-álmaiban edzve-oldva lett belőlem főállású szökökútnéző, hivatásos szappanbuborék-eregető. Jó lenne hinni, hogy az itt

maradók lelkének bolygórendszerében mégiscsak ott leszek majd valahol, és amíg az emlékezet tart, magam is történetté válva keringek.

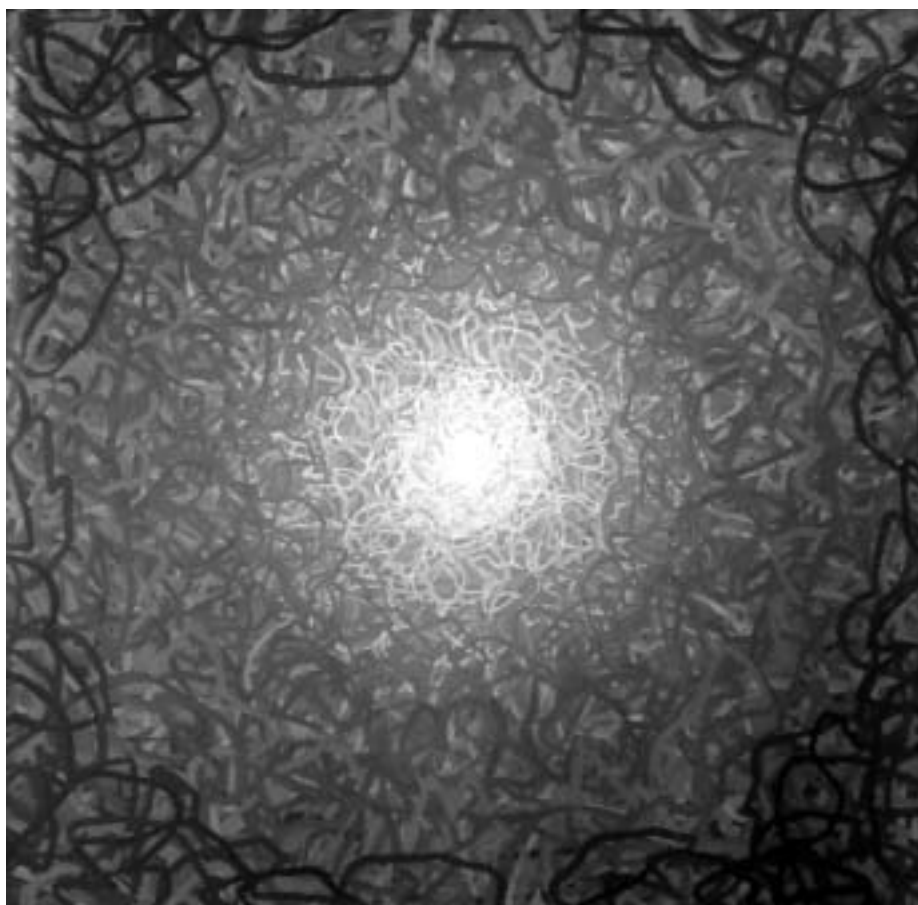
Ötvenen túl már tapasztalat támasztja alá azt a gyerekkori felismerésemet, hogy az ember ugyan eredendően nem képes egyedül lenni, de tud úgy tenni, mintha megtanulta volna. A fortély alapjait az uszodában sajátítottam el, mert ez volt az egyetlen lehetséges menekülési útvonal Csuti bácsi, az edző ordítása („Mit csinálsz, te gnóm?”) és a nálam idősebb úszótársak kaján, vagy éppenséggel dühös röhögése elől, attól függően, hogy a váltóban a miattam-vesztes, vagy a hiányomban-nyerő csapatba kerültek. Körülbelül hat éven át naponta két órát nyomtam a hosszakat a margitszigeti „Sportuszoda” kék medencéiben. Az edző egyszer behívta apámat, mondván, hogy nem boldogul velem, mire azt a tanácsot kapta tőle, hogy próbálja meg egyszer emberi hangon tudatni a mondanóját, és figyelje a hatást. Úgy látszik, a kísérlet sikerült, mert attól kezdve velem csak akkor üvöltött, ha megfeledezett magáról. Nálam fiatalabbak csatlakozásával az úszótársak röhögése is új célpontokat talált. De ez már nem változtatott azon, hogy utáljam az egészszet, és a medencefenék alattam elhaladó csikjainak ritmusában inkább kedves olvasmányaimat éljem újra a hideg és vizes valóság helyett. Ennek eredményeként az úszás egészen jól megtanított „egyedül lenni”, már amennyiben ennek az az ismerve, hogy medencemagányomban soha, egyetlen percig sem unatkoztam.

„Melletted egy percre sem engedheti el magát az ember, nehogy elkezdj unatkozni, mert akkor hamarosan bottal ütheti a nyomodat. Én nyugalmat akarok, és kérlek, ne játssz velem.” A rövid monológ egy kedvelt évfolyamtársamtól származott, a sör és a tatárbifsztek fölött hangzott el, úgy egy héttel az államvizsga előtt, amikor a napi tanulási penzum végét jelentő könyvtárzárás után egy sörözőben kötöttünk ki kettesben. Egyszuszra lökte ki magából, mintha régen készült volna rá. Kétségtelen, hogy én provokáltam a tekintetemmel, amelybe az eddiginél egy árnyalattal mélyebbnek ígérkező barátság lehetőségé keveredett. Talán azért csiklandozott meg a kisördög, mert ijesztően és megmásíthatatlanul közeledett a diákélet – és vele szabadságérzetem – vége. Egyre közelebről fenyegetett az akkor korszerű vívmánynak tartott, és az úgynevezett „rugalmas” munkaidő percnyi pontosságú betartatására kitalált blokkolóórás munkahely réme, amellyel pár

hónap múlva a valóságban is meg kellett kezdenem a reménytelen küzdelmet. (Az első munkanapom után kétségesnek tűnt, vajon a nyugdíjkorhatár elérése előtt láthatom-e még a várost csak úgy, ráérősen sétálgatva egy semmi-különös hétköznap délután.) Most, a sörözőben váratlanul ért a saját viselkedésem, és hátsó szándékaim azonnali, drasztikus leleplezése is zavarba ejtett. A nyílt fegyverletétel azonban elégtétellel töltött el, hiszen ez a srác évek óta kerülgetett, és mostani kijelentése, hogy nyugalmat akar, szemlátomást ingatag lábakon állt. Söröztünk, vacsoráztunk és beszélgettünk tovább. Dehogyan akartam megváltoztatni az elhatározásomat! Semmi nem történt, csak annyi, hogy a kimondott szavak hozzám szegődtek, és útnak indítottak néhány kérdést. Ennyire félreismerhető vagyok? Ennyire nem ismerem saját magam? Ennyire nem tudjuk megérteni magunkat és megérteni egymást mi, emberek?

Bizonyítható – de ettől még messze nem biztos –, hogy nem a gyerekhiány miatt lettem kutyabolond. A bizonyíték az, hogy első kutyám akkor érkezett, amikor kertes házba költöztem, és még csak ezzel egy időben kezdtük el várni, hogy kisbabánk legyen.

Nem sejtettem, hogy ez az állapot nagyon sokáig fog tartani. Teltek az évek, és a bundás, nagymancsú berni pásztor – aki magától tudott mindent, amire egy kutyát általában tanítani szoktak – velem öregedett, igaz, ő még nálam is gyorsabban. Mikor az apám halála és temetése közötti két hétben elpusztult, a várakozás kora is véget ért. Nem akartam többé berni pásztorkutyát. Eszembe jutott Bogács története, és egy ellenállhatatlan, fehér pumikölyköt választottam. Másfél év múlva jött egy hasonló szürke is, ő először csak hétvégére, megőrzésre, azután végleg hozzánk költözött. Következő lépésben a szürkének és a fehérnek hét, ugyancsak ellenállhatatlan kölyke született – én voltam a bába –, és valahogyan megmaradt nálunk a legkisebb. Most hárman randalíroznak a nappali szőnyegén, és már nem is tűnik olyan abszurdnak a férjem megállapítása, mint első hallásra. Szerinte örülhetünk, mert a miénk a világ legnagyobb és legkomfortosabb kutyaháza a szép nevű Dália utcában, ahol virágoznak a vadgesztenyefák, és a házunk előtt az idén anyák napján sem lopták el az íriszeket.

Tari Eszter: Intro XI. B verzió; 2009; akril, vászon (Sri Sultan Hamengku Buwono X. tulajdona)

Zsille Gábor verseit hamarabb ismertem, mint – néhány felületes találkozástól eltekintve – őt magát. Vonzott a személye, mert az ellentétek vonzzák egymást. Krakkói kalandja miatt elsősorban a tékozló fiút irigyeltem benne, aki többet lát és él meg, mint a szabálykövető háziak, akik gyáván otthon maradtak. Persze minden felületes ítélet előítélet. Rendhagyó lényéhez egy székelyföldi irodalmi túra alkalmával jutottam némileg közelebb, amely havas tájak közt, ködben és verőfényben, de valahogy időn kívül zajlott: szívbéli barátokra, rapszodikusán fűtött hálókülkékre és nem létező vonatokra emlékszem. Meg rá, akiben valószínűtlenül társult a jószág és a lassúság. Azt mindig sejtettem, hogy a lassú jó; de azt is tudni véltem, hogy a jó unalmas. Pedig Zsille Gábor nem unalmas. Remélem, ez kiderül ebből a napsütötte dialógusból is.

Munkálkodni a kertben

Beszélgetés mindenféle örökségekről Zsille Gáborral

– Köztudomásúlag szerény vagy, ám ha teheted, mégsem felejtet ki az életrajzodból, hogy egy napon születél Arany Jánossal.

– Igen, március másodikán, csak én 1972-ben.

– Költők egymás közt? Vagy inkább misztikus egybeesések, 1:365 arányú valószínűséggel?

– Igen, de az én esetemben Nagyszalonta helyett Budapest a születési hely. Ez már nem annyira költői. Viszont krakkói tartózkodásom idején más egyezésekre is ráleltem. Arany János a *Daliás időkben*, amely a *Toldi szerelme* előtanulmányának is tekinthető, hőstét a Nagy Kázmér király uralkodása alatt lévő Krakkóba küldi. Itt próbálja elcsábítani őt egy Eszter nevű, híresen szépséges zsidó lány a kéjpalotában: a fürdőmedencés, merész aktszobrokkal telepakolt helyszínen játszódó pornográf jelenet némileg árnyalhatja a szemérmes Aranyról kialakított képünket. Ám ugyanígy lengyel vonatkozásai vannak a Zách

Kláráról szóló költeménynek is, hiszen Zách Klára udvarhölgye volt Piast Erzsébet (Elżbieta Łokietkówna) lengyel királyi hercegnőnek, aki Károly Róbert hitveseként lett Magyarország királynéja. Az más kérdés, hogy a valóságban nem is volt csábítás: Arany az egész szerelmi történetet egy utólag gyártott, XVII. századi olasz udvari pletykából merítette. A kiskirály Zách Felicián valójában nem azért támadt karddal Piast Erzsébetre, mert annak Kázmér öccse elcsábította Klárát, hanem egyszerűen azért, mert nem akart adót fizetni Károly Róbertnek.

– Mielőtt belebonyolódnánk a polonisztikába, legyünk túl gyorsan a kötelező kűrökön! A rendszerváltozás pillanatában érettségiztél az Arany János Gimnázium angol tagozatán, majd hét éven át katolikus teológiai tanulmányokat folytattál az Esztergomi Hittudományi Főiskolán, illetve a Szegedi Hittudományi Egyetemen. Voltál másfél évig a Magyar P.E.N. Club

titkára, majd négy éven át szabadúszó krakkói életművész. Nem lettél pap, viszont egyelőre nem nősültél meg, s évek óta az Új Ember katolikus hetilap szerkesztőjeként keresed a kenyered. Fordítasz lengyelből, s nagyobb szünetekkel versesköteteket adsz ki. Azt mondhatnám erre, mint az adomabéli paraszt bácsi a zsiráfra: ilyen állat márpedig nincs. Van ilyen ember?

– A jelek szerint igen, noha én sem szakasztott így terveztem az életemet. Arany Jánossal szólva: „Gondolta a fene!” Eddigi utam egy-egy meglepő fordulatát kénytelen vagyok az isteni gondviselésnek tulajdonítani. Szívesen idézem Pilinszky János gyönyörűséges mondatát: „A tények mögül száműzött Isten időről időre átvérzi a történelem szövetét.”

– Kezdjük az elején, a családi legendáriummal! Miért érzem úgy, hogy fontos számodra, miféle múltba ágyazódsz?

– A múlt firtatása számomra tudatos cselekvés, a lelki alkatom-

A „lakosságcsere” során kitelepített Zsille és Martiny család a miskolci pályaudvaron.

A kép jobb szélén dédapám, bal szélén, a lépcsőn ülve nagyapám.

ból fakad. Szeretem dokumentálni az eltűnőfélben lévő dolgokat. Tizennyolc éves voltam, amikor édesapám megbízott egy pozsonyi családfakutató céget, hogy derítse ki a Zsillek múltját. Az ezzel kapcsolatos kutakodás, az előkerült anyag böngészése nekem is nagyszerű időtöltést jelentett. Háromszáz éves anyakönyveket rendszereztem, fénymásolatokat készítettem. Ez a kutatás persze azzal is együtt járt, hogy ellátogattam a helyszínekre, ahol a rokonságunk megtelepedett: rengeteget fényképeztem Galántán és másutt.

– Mire jutottál a nyomozómunka során?

– Apai ágon afféle hétszilvafás felvidéki nemesi családból származom: a Zsillek büszke nemzetisége a Nyitrához közeli Nemeskajalon fészkelte. Családfa-kutatásaim szerint két egyenesági ősöm kerekén 1600-ban kapott kutyabőrt a Lipót császárnak tett szolgálatokért – szerencsére arról nem készült feljegyzés, hogy mégis miféle szolgálatokról volt szó. Trianont követően, amikor is a történelmi szlovák–magyar barát-

ság új lendületet kapott és hevesen fellángolt, dédapámékat marhavagonba zárva útnak indították a csonka haza felé. E tréfát a mai napig kedélyesen „lakosságcsere-nek” becézik, mintha a felmenőim legalábbis összebeszélhettek volna egy borsodi szlovák famíliával, hogy „idehallgass, Bohumil, cseréljünk házat!” Dédapámék a „két család, egy vagon” akció keretében utaztak, és a vonat egyenesen Miskolcig vitte őket. A Tiszai pályaudvar peronján mindjárt le is fényképezték őket. A fotó ma is megvan egy széljegyzetekkel ellátott albumban: onnan tudom, hogy a Martiny család oldalán utaztak. Dédszüleim mellett ott a három gyerek, közöttük az akkor tizennégy esztendő Lajos nagyapám, aki fickósan üldögél a vagon lépcsőjén; és mindenki öltönyben-nyakendőben, kosztümben, olyan csinosan, mintha éppen színházba indulnának. És az a legfurcsább, hogy a tekintetük bizakodó, már-már derűs: semmi szenvelgés, semmi tragikus póz a hátrahagyott élet romjai miatt.

– Ez a Felvidékről való lehúzó-dás az én családom számára sem ismeretlen. Voltak idők, hogy nem a politikai terror, hanem a gazdasági kényszer hajtotta délre, a borsodi iparvidékre a családokat.

– Mindenesetre Lajos nagyapám Diósgyőrött cseperedett, s idővel bányamérnök lett: 1933-tól üzemvezető a borsodi szénmedence bányáinál, később a borsodi bányakerület igazgatója. Amikor az évek múlásával túltengett benne a szépirodalmi ambíció, nem szabott gátat az ihletnek, és 1962-ben megalkotta élete főművét. Esszéjét, amelynek a meglehetősen lírai *Telepítéstervezési gyakorlatunk néhány időszerű feladata mélyművelésű szénbányáinkkal kapcsolatban* címet adta, a *Bányászati és Kohászati Lapok* hasábjain tette közkinccsé. Persze előtte még eltöltött két évet az elvtársak valla-tópincéjében és börtönében, azzal a váddal, hogy ő egy áruhás imperialista ügynök, aki főmérnökként szabotálja a dicsőséges öt éves terv túlteljesítését – mivel a pártköz-pontban hasraütéssel megadott százötven százalék helyett a kitermelés mindössze száztíz százalékosra sikeredett. Az ötvenes évek szolgálatkész miskolci sajtója emiatt igencsak cifrákat írt Zsille főmérnökről.

– Ám a bányaművelés és a virtuális ügynökösdi mellett nyilván jutott ideje egyébre is, különben most nem lehetnél itt Zsille költőként, ezzel a kommunisztikusan kompromittált névvel.

– Valóban, a nagyapám a harmincas évek végén, Miskolcon feleségül vette Hibbey Albert uramék Katalin nevű lányát. Ez a Hibbey amúgy egy jó kis csinált név: eredetileg Hosztják volt. Hibbey Albert, az én másik déda-

pám egyébként jeles ember volt: a Liptószentmiklóshoz közeli Hibben született (e falunak a templomában nyugszik vitéz Balassa Bálint), de Selmezbányán folytatott tanulmányai végeztével, 1905-ben a diósgyőri vasgyár barnaszénbányáinál helyezkedett el. Hosszú élete végéig Diósgyőrött is maradt, a vasgyár összes bányájának központi igazgatójaként vonulva nyugdíjba. Közben röpke kitérőként létrehozott egy bányatelepet Múcsonyban, amelyet róla kereszteltek el. Jelenleg is Alberttelepnek nevezik, bár ma már Szuhakálló településrésze. Albert dédapám megúszta a börtönt, de csak azért, mert 1939-ben nyugdíjba ment. Az ő fia, Hibbey Barna viszont éppen kellően ifjú volt ahhoz, hogy lecsukják.

– *Ezek szerint már édesapád sem tiszta lappal jött a világra?*

– Apám, Zsille Lajos Ákos 1943-ban született Miskolcon. Kétéves volt, amikor Diósgyőrt a megyeszékhelyhez csatolták. A Földes Ferenc Gimnáziumban érettségizett, azután Pestre került, az ELTE Természettudományi Karára. Ezt Hibbey nagyanyám járta ki Ortutay Gyulánál, akivel egy évben született, s akit még a szegedi egyetemista időkből ismert. Szükség is volt Ortutay korábbi miniszteri kapcsolataira, mert apám – tekintettel nagyapám börtönviselt múltjára – ikszes származásának minősült. Mire apám megszerezte a geológusi diplomáját, nagyszüleim már a fővárosba költöztek, méghozzá az Aranycsapat jobbfedezete, Bozsik Cucu egykori tágas budai lakásába.

Apám néhány évvel később pesti lányt vett nőül, Kunsági Gabriella Líviát, aki hozományként pesti lakást is kapott. Így lettünk mi az öcsémmel tősgyökeres pestiek.

– *Ha jól tudom, kifejezetten ellenzéki légkörben nevelkedtél.*

– Ez egy ilyen családi háttérrel nem is csoda. Nekem olyan apafigura jutott, aki módszeresen nevelt

Világcsavargó anyai nagyapám szüleinek, az 1920-as évek derekán

az ellenzékiiségre. Otthon magától értetődőnek számított, hogy minden tisztességes ember utálja a kommunistákat, és a Fradinak szurkol. Apám ezt annyira komolyan vette, hogy még megkereszteltetni is elsősorban politikai okokból kereszteltetett meg, s nem vallási meggyőződésből. Tizenhárom-tizennégy évesen már politikai irodalmat olvastam, javarészt szamizdat kiadásban: a román Ion Mihai Pacepa tábornok *Vörös horizontok* című emlékiratait, Arthur Koestler *Sötétség délben* című remekművét és persze Szolzenyicint. Volt azért terhelt viszony is a családban: a nagyanyámtól örökölt antiszemita irányultság. Talán lázadásból lettem kamaszként filozemita; ez olyan remekül sikerült, hogy az első barátnőm zsidó lány volt.

– *Számos történet kering közszájon örökségeidről, s te azok*

közé tartozol, akik – lévén, hogy egészen más fontos nekik az életben – ezt a tematikát nem száműzik a hermetikusan lezárandó intim-szférába. Mi árulható el ezekről?

– Az örökség mulandó, a mulandóság ellenben örök. Örökölni – hogy kizárólag a finansziális tételekről szóljak – huszonegy évesen kezdtem, édesanyám halálával. Ez az örökség meglehetősen titokzatos. Még hat-hét esztendő elteltével is előkerültek a legkülönfélébb bankokba invitáló takarékbetétkönyvek, részvények. Ráadásul az 1985-ben elhunyt anyai nagyanyám hagyatéki eljárása a dédnagyanyám hagyatékát is magába foglalta. Nagyanyám után mindennek előtt egy fél drogéria maradt: márkás francia

parfümök széles skálája, csodafiólákba rekesztett csodailatok, valódi leányalom. Ha ezen múlik, akár én magam is azzá válhattam volna, hiszen nem sok fickó mászkált a kertek alján, aki numero kettes Chanel palackból locsolkodott húsvétkor. Nagyanyám persze könnyen felhalmozhatta e gyűjteményt: a nyolcvanas évek legelejéig a Konsumex üzletkötőjeként dolgozott, és ilyen minőségében rendszeresen megfordult külföldön. Méghozzá repülővel, ami egy akkori gyerek számára hihetetlenül izgalmasan hangzott. Hát még az, hogy minden évben ott lehetett a Lipcsei Nemzetközi Vásáron – hiszen szilárd meggyőződésemm volt, hogy Lipcse valahol Nyugat-Németországban van.

– *És nem ott?*

– Akkor még nem... Ezekről az útjairól aztán hűségesen hazahord-

ta a reprezentációs keretből kapott játékokat, illetve a vámentes üzletekben vásárolt édességeket. Így történhetett, hogy a borús kádári időkben öcsémmel könyékig turkáltunk a legókockák között, a fürdőszoba csempéin olasz matricák díszeltek, és több fehér Milka-csokoládét ettünk, mint a rózsadombi kádergyerekek. Nyugdíjazását követően nagyanyám parfümös gyűjtőszendélye a szűkös magyar valóság korlátai közé szorult, és valamelyest prózaibb tárgyakra fanyalodott. Ezt főként abból sejtem, hogy a konyhakredencében egy teljes fióknyi üres tejes zacskót hagyott ránk, a Budapesti Tejipari Vállalat plasztik remekeit, egyik oldalukon késsel felvágva, gondosan elmosogva és félbehajtva.

– Ezt ismerem: az ügyesebbek lábtörlőt fontak belőle. S mi a helyzet a dédi hagyatékával?

Öcsémmel a zamárdi nyaraló teraszán, 1977-ben

– A dédnagyanyám után, aki még a tizenkilencedik században született és rendkívül hosszú életet élt, természetesen régiségek maradtak. Ez fölöttébb kedvemre való volt, mivel nagyon szeretem a régi dolgokat. A mives ládikába pakolt kincseket unokája, vagyis anyám helyezte el egy széfben, de ez csak évekkel az ő halála után derült ki, amikor a bank értesítést küldött a bérleti idő lejártáról. Jólesően meglepődtem, mennyire hidegen hagytak a ládikóból előkerülő nemesfém ékszerek: hamar túl is adtam a nekem jutott darabokon. Elsőként azon az arany brosson, amelynek közepén egy gyanús alakzat feszült „Éljen Szálasi!” felirattal, családjunk történetének egy kínosabb epizódját felvillantva.

– Ki volt az a familiából, akit magával ragadott a nyilaskeresztes buzgalom?

– Számtalanszor megpróbáltam magam elé képzelni az ékszer örökül hagyóját, dédnagyanyám második férjét, doktor Szép (eredetileg Schön) Imre zsidó származású pesti ügyvédet, ahogy azzal az izével a zakóján feszít – nyilván a szegényes költői képzeletem tehet róla, hogy még egyszer sem sikerült. Annál nagyobb örömmel tartottam meg az ügyvéd úr 1905-ben, Brüsszelben készült, tökéletesen működő Schaffhausen zsebóráját; nemkülönben két, a harmincas évekből való színházi látcsövet.

– Valahogy mégsem gazdagodtál meg ezekből az örökségekből...

Hathónaposan, anyám karján

– Ami szegény anyám hagyatékát illeti, az az említettekén kívül mindenekelőtt egy budai öröklakásból állt, amit pénzre tettünk, s a rám eső részként egymillió forint ütötte a markomat. 1993-ban ez csinos, de nem elkölthetetlen vagyonnak számított – ahhoz túl sok volt, hogy elherdáljam, ahhoz viszont kevés, hogy valami jelentős vállalkozásba fektessem. Éppen ezért kávéházi üldögélésekre, színházra, ruhákra és könyvekre költöttem.

– Ahogy az egy rendes bohém poétaemberhez illik...

– Az első kedvtelésnek, a szegedi és pesti kávéházazásnak látszólag valóban nem volt túlzottan sok értelme – persze csak utólag nézve. Érdekes, ahogyan elhalványul a kávéház varázsa. Emlékszem, a szegedi Virág Kávéházban olvastam Kosztolányinének a férjéről írott monográfiáját, amelyben azt állítja, hogy harminc-harminckét éves kora után Désiré már nem járt kávéházba, inkább otthon dolgozott. Akkor mélységesen felháborodtam ezen, holott ugyanebben az életkorban jobbára már én is az otthoni íróasztalomnál gubbasztottam.

– *Mi lett a színházi szenvedélyből?*

– A színházat egy időben mértéktelenül habzoltam, és hosszú időre meg is csömörlöttem tőle. 1995 májusában például minden áldott este láttam valamit, miközben gyakorlatilag semmit nem emésztettem meg. A tetejébe ilyen olyan utakon betekintést nyertem a kulisszák mögé is, az pedig cseppet sem volt illő és üdvös.

– *Említetted, hogy fel is öltözködtél az örökségből.*

– A ruhákkal nem csináltam rossz vásárt, hiszen az öltözetem jelenleg is az akkori szerzeményekből áll. Azóta sem belőlem élnek a pesti butikosok. A legbőlcsebb pénzköltési forma mindazonáltal mégis a negyedik, a könyvvásárlás volt, amit soha egyetlen percre nem bántam meg. Kitartó antikvárium és könyvesbolti portyázásokkal egyetlen év leforgása alatt kétezer kötetes házi könyvtárat halmoztam fel, néhány igazán ritka kincssel. Tekintve, hogy a különféle recenziós példányok, illetve íróársaim dedikált újdonságai révén gyűjteményem megbízható egyenletességgel növekszik, mostanság már csak egészen kevés könyvet vásárolok.

– *Azért, mert nem telik rá?*

– Nem csupán azért. Megfigyelésem szerint a jelenlegi árak mellett az olvasásra érdemes könyvújdonságoknak amúgy is csak körülbelül a tizedét vehetjük meg, aminek aztán legfeljebb a harmadát olvassuk el tisztességesen. Vagyis a jó könyvek három százalékát. Na jó, lódtítsuk azt, hogy hatot-hetet! Ami engem illet, ha rám zárnák a lakásajtót és nem engednének ki, amíg az összes könyvemet el nem olvastam, térdig érő szakállal jönnek elő.

– *Ez logikusan hangzik, s nyilván sokan hasonlóképpen gondolják. Szeretjük naprakész polihisztornak mutatni magunkat, hogy ne látszódjunk végtelenül magányosnak a kultúra- és információdömpingben.*

– Lehet, de nekem a könyvek ezzel együtt, ettől függetlenül: élettársaim. Voltaképpen az egész életem közöttük telik.

– *Csakis egy aggregény beszélhet így...*

– Hát igen, be kell vallanom, hogy az ágyam mellett, a padlón, a párnám szélén, az asztalomon, a székemen, a zakóm zsebében, a táskámban, mindenütt ott vannak, kísérnek, nógatnak. Persze nem volt ez mindig így – az *Olvassatok mindennap!* című, többé-kevésbé egyetlen értelmes szocialista jelző le-lepergett ifjonti lelkemről. Az anyai milliósckának köszönhetem, hogy végül – nyugodtan kijelenthetem: most már halálomig – másként lett.

– *Ha úgy vesszük, a materiális örökség a te esetedben példaszerűen alakult át szellemi örökséggé. Egyetértesz ezzel?*

– Ráadásul az eladott budai lakás az anyai örökségnek csupán a kisebbik felét jelentette – a nagyobbik a kert volt. A kert a Balaton déli partján, Zamárdiban terült el, egy jókora telken, két házzal és egy suf-nival. Amikor megörököltük, túlságosan hosszsan nem kellett vele barátkoznunk sem nekem, sem az öcsémnek, hiszen születésünk óta minden nyarat egyvégtében ott töltöttünk. Legfeljebb csak furcsa érzés volt hirtelenjében tulajdonosként sétálgatni a gyerekkori vakáció díszletei között. Ugyanakkor kicsit gyanakodva is nézegettem magam a tükörben. Az évek során annyi tulajdonosváltás történt a kör-

nyéken, módszeresen lecserélve gyerekkorunk kedves öregjeit, hogy zsigeri alapon bizalmatlan voltam az új földesurakkal szemben. Persze voltak őstulajdonosok is, akikre még egészen apró gyerekkoromból emlékeztem. Közülük is Kismarty-Lechner Ödönék lettek a legkedvesebbek, a misztikus tartalomra utaló hetedik szomszédaim: az ő mély verandájú villájuk évtizedek óta „településképi jelentőségű” védett épület.

– *Nyilván nem véletlenül...*

– Nem, a házat ugyanis még Ödön bácsi nagyapja, Lechner Ödön tervezte, de csak a húszas évek legvégén építették fel. Ödön bácsi úgy emlékezett, hogy akkoriban a környéken csupán egyetlen nyaraló állt, méghozzá a dédnagyanymé. Kívüle csak fák voltak és szelíd nádas – járda, úttest sehol. A déli part később döbbenetes sebességgel épült ki. Anyám az ötvenes évek elején még térdig érő homokban játszott a mainál körülbelül ötven méterrel kijebb húzódó természetes parton, szedte az akkor még mindennapos kagylót, a jó öreg kecskekörmöt. Azután mániákusan parcellázni kezdték a földterületet, tizenöt-húsz méterenként húzva egy kerítést. Mostanság, ha Kovács úr a hintaágyán fekve bekapcsolja a táskarádióját, a második szomszédja is kényszerűen vele együtt hallgatja azt.

– *Mi lett a sorsa gyerekkori kertnek?*

– A hátsó, a nagyanyám által a hetvenes években építtetett házat a klasszikus „Zimmer frei” módszerrel ki-kiadtuk, nem kevés tapasztalatot gyűjtve. Öcsém az első, dédnagyanyai házban nyaranta csupán egy-két hetet töltött, a legszűkebb baráti körével. Az öröklést követően a nyakamba szakadó nagy sza-

badságot arra használtam, hogy a szó szoros értelmében boldog-boldogtalant, ismerőst és ismeretlent meghívtam oda. Nem ritkán tíz-tizenkét fős társaság tanyázott hetekig a négyszobás, kissé már roskatag házban: komolyzenészek, színészek és teológusok, falusi büfében megismert pultos lányok, lökött diákok. Az együttlét nem mindig volt feltétlenül idilli, különösen az esős napok idején, amikor össze voltunk zárva a szűk verandára. Ennek az időszaknak a legfontosabb tanulsága minden bizonnyal az, hogy vendégségek során a meghívandó személyek összeválogatása is külön tudomány.

– *A múltidőből következtetve a zamárdi azilum már nincsen meg?*

– Öcsém 1998 őszén azzal a bejelentéssel rukkolt elő, hogy megnősül, a zamárdi nyaralót pedig – mint számára kevésbé lényeges birtokot – pénzzé kívánja tenni. Tekintve, hogy fele-fele arányban voltunk tulajdonosok, nekem pedig nem volt annyi készpénzem, hogy kiválthassam az ő részét, csakis egy testvérháború árán mondhattam volna nemet. A rákövetkező év áprilisáig, amíg az öcsém végül vevőt nem kerített, bőséggel jutott időm végig-gondolni, mit is jelent számomra a kert. A kézenfekvő biblikus példán, az elveszített Édenkerten kívül mindenekelőtt a *Candide* búcsúmondatát: „De vár ám a munka a kertben.”

– *Vagyis a kert nem is annyira földrajzilag körülhatárolható, telekkönyvileg leírható objektum?*

– Mindannyian a kertben munkálkodunk, hiszen mindannyian a Jóisten kertjében ülünk. A kert a természet egy körülhatárolt, kiragadott darabja, amely egyszerre éli a maga öntörvényűen sarjadó éle-

tét és hajol az ember tudatos keze alá. A teremtés óta munkáló őserő és civilizáció kettőssége. Ha Mircea Eliade felosztását veszem: a *fanum* és a *profanum*, a szent és a profán hely határvidéke. Isten tudja, a kettő közül talán mégis inkább az első... Akárhogyan is van, az eladás folyamata során, de azt követően is sokáig, hónapokon keresztül az elveszített kertről írtam verseket. Költői túlzással: csaknem egy kötetnyit. Még nagyobb költői túlzással: közöttük egy-két igazán sikerültet, fontosat is. E ciklusnyi költemény is vitathatatlanul az anyai örökség része.

– *Még érdekesebbnek tűnik nagyapai örökséged története – ez segített ugyanis a krakkói kalandhoz, s tett egyfajta ezredfordulós irodalmi kódlovagá...*

– Előbb még az apai örökség hullott az ölembe, 1998 nyarán. Édesapám előre kiadta, hogy lakást vehesse rajta magamnak – szegény, nem sejtette még, hogy két évre rá felzabálja a testét a rák. A ponyvaregényekből ismerős klasszikus, amerikai nagypapa utáni jussolás már 2000-re esett.

– *Erre még visszatérünk, de előbb egy közbevetett kérdés: mi vezetett el ahhoz a felismeréshez, hogy márpedig neked teológiát kell tanulnod?*

– A rajongás és a lázadás. Akkor nyílt meg előttem a létezés szakadéka, s kezdtem komolyan venni a vallást. Előbb civil teológiára jelentkeztem, majd tizenkilenc évesen papnövendék lettem. Hat éven át ebben a minőségemben teltek a napjaim: az első három esztendőben esztergomi, majd ugyanannyi ideig kalocsai egyházmegyésként. Végül két héttel a szentelés előtt költöztem ki a pécsi papneveldeből.

– *Önszántadból?*

– Nem kimondottan... Én kértem a szentelést, az előljárók viszont nem adták meg rá a lehetőséget. Azt hiszem, a sorsomról az a jellemzés döntött, amit a pécsi papnevelő intézet rektora írt rólam – tele rosszindulattal, mi több, valótlanúságokkal.

– *A katolikus egyház eléggé hierarchikus szerveződés, mégis nehezen tudom elképzelni, hogy egy ilyen döntést soha senki ne indokoljon meg.*

– Márpedig hivatalosan nekem soha nem adták írásba – nem hivatalosan főként az irodalmi tevékenységemet ítelték renitensnek. Tény, hogy akkor már publikáltam verseket a *Magyar Naplóban*, a *Lyukasórában*. Hanem leginkább azt vették rossz néven, amikor második helyezést értem el a *Vigilia* folyóirat esszépályázatán.

– *Katolikusként is mondom: ezzel inkább büszkélkednie kellene az egyháznak. Arról nem is szólva, hogy ma is vannak elismert pap költők...*

– Ez rám nem vonatkozott. 1997 februárjában a pécsi előljárók elbeszélgetésre hívtak, s nekem szegeztek a kérdést: „Ígaz-e, hogy fél évvel korábban a kápolnában Babits- és Pilinszky-verseket olvasott?” Pilinszky igaz, feleltem, hiszen nagyon szeretem a verseit. Mire a pécsi szeminárium rektora a következő stupid kijelentést tette, szó szerint idézem: „Ez nagyon nagy baj, mert a költészetnek nincs helye az Oltáriszentség előtt.” Azóta is sajnálom, hogy akkor döbbenet hallgattam. Azt kellett volna mondanom, hogy legyen szíves, adja ezt nekem írásba, és nyomjon rá egy pecsétet.

– *De hát a Bibliában is ott vannak például a zsoltárok, nem is szólva az Énekek énekéről...*

– Bizonyos papi körökben ez nem számít érvnek. Az esztergomi papnevelő intézet rektora még attól is intett bennünket, hogy Jókait olvassunk, mivel ő egy „protestáns szerző”.

– *Nem engedtek pappá szentelni; de miért nem lehettél civil teológus sem?*

– A civil teológus fogyóeszköz. Nem ismerték el a nyolcvanvalahány vizsgámat, a becsülettel végigtanult hat évet – vissza akartak minősíteni másodévesnek. Ez azt jelentette volna, hogy tíz év alatt szerezhettek diplomát. Ehhez nem volt különösebb kedvem.

– *Vagyis huszonöt évesen újra kellett kezdened az életedet?*

– Lényegében igen. Akkor lettem a Magyar P.E.N. Club titkára, Lackfi Jánossal felesben. Hubay Miklós volt az elnök; elképesztő olvasottsága és memóriája nagy hatással volt rám. Ugyanakkor kissé hirtelen haragú embernek ismertem meg... Titkárként az volt a dolgom, hogy utazásokat szervezek, konferenciákat készítek elő, havonta egyszer irodalmi esteket is tartottunk a Petőfi Irodalmi Múzeum Lotz-termében. Ez a tevékenység beillett egy irodalmi szabadegyetemnek: például Anglia koszorús költőjével, Ted Hugheszal leveleztem Pilinszky-ügyben. A levelezés az olaszokkal, a románokkal és a németekkel is angolul folyt. Azokban a hónapokban kezdtem el műfordítással is foglalkozni: elsőként egy nagyon izgalmas, bár politikailag terhelt múltú román költőnő, Nina Cassian verseit ültettem át egy kétnyelvű kötetből. A P.E.N. Clubból másfél év után jöttem el, még hozzá azért, mert a szervezet anyagilag teljesen ellehetetlenült.

– *S ettől fogva műfordításból éltél?*

– Megjelent ugyan két műfordításkötetem, de 1999 nyarától inkább csak tengtem-lengtem. Folyóiratokban publikáltam, sokfelé, sokfélét.

– *És itt érkezünk el ahhoz a bizonyos nagyapai örökséghez...*

– Fél év sodródás után, decemberben váratlanul jött a hír anyai nagyapám haláláról, akit Kunsági Lászlónak hívtak. Évekkel később emlékverset írtam róla, amely afféle irodalmi slágerré vált, több kiváló színész is előadta, s még díjat is kaptam érte. Mit mondjak, szegény László nagyapám nem volt makulátlan jellem: 1956-ban minden további nélkül faképnél hagyta nagyanyámat és az akkor tízéves lányát, vagyis anyámat. A zöldhatáron keresztül Bécsbe ment, majd tovább, egészen Ausztráliáig, élete alkonyán pedig Floridában telepedett le. Életművész volt: könnyű nőekkel, yachttal, tengerparti luxurvillával, vélhetőleg vastag bankbetéttel. Végül két nappal a halála előtt hirtelen minden vagyonát ráhagyta a szomszédjában lakó ügyvédre, egy volt pesti osztálytársára. Nos, így nem lettem én dollármilliomos.

– *Egyáltalán nem is tartotta a kapcsolatot a Pesten hagyott családdal?*

– Összesen háromszor találkoztunk velünk Budapesten: olyankor a Gellért Szállóba vagy a nagykörüti Royalba kellett hozzá elzarándokolni. E vizitek alkalmával szüleim kézen fogtak engem meg az öcsémet, s elvittek valamelyik szállodába. Ott az előcsarnokban várakoztunk, és miután Mister Kunsági szobájából eltávozott a soros prostituált, mi felmehettünk. A látogatás csúcspontjaként pedig nagyapám megebédeltetett bennünket a szálloda éttermében. Anyám persze mindig fél órán belül erőszakos-

kodni kezdett az örökség miatt – mindhárom alkalommal össze is veszték. Volt, hogy az ételt sem tudtuk rendesen elfogyasztani, előbb el kellett távoznunk.

– *Hogyan lett a kisémmizésből mégis örökség?*

– Három hónappal a nagyanyám halála után kaptunk egy bankétesítést egy nyugdíjszámláról, amiről a leleményes floridai szomszéd, Österreicher ügyvéd úr valahogy megfélemedezett. Öcsém és én fejenként tizenhatezer dollárt kaptunk. Éppen akkortájt ért véget egy hosszabb párkapcsolatom – úgy döntöttem, hogy a váratlanul jött pénzből megvalósítom kamaszkori álmomat, amit egy tizenhat éves koromban tett osztálykirándulás óta dédelgettem magamban: Krakóba költözöm. Négy év alatt sikerült felélnem a floridai örökséget. A pénz albrétre, élelemre és kávéházra ment el – Krakó olyan gazdag élményanyaggal szolgált, hogy a közeli Tarnówba csak a negyedik év vége táján jutottam el. Közben pedig a mindennapi élettől, a kávéházi beszélgetőtársaktól és persze a verseskötetekről megtanultam lengyelül. A nyelvtanuláshoz hatalmas ösztönző erő, ha meg akarod értetni magad azokkal, akiket szeretsz.

– *Ennél azért jobban megtanultad a nyelvet, hiszen időközben jegyzett lengyel műfordító is lettél.*

– Ebben közrejátszott, hogy a lengyelek sok kétnyelvű, lengyel–angol verseskötetet adnak ki, mint ahogy tudatos műfordítói hálózatot is kiépítenek minden világnyelven. Szerintem ez a gyakorlat a Nobel-díjaikban is alaposan közrejátszott. Miközben tehát harmincéves korom körül lubickoltam a krakkói kultúrközegekben, s kávéházakban és dzsesszkoncerte-

ken múltam az időmet, egyúttal a világ is kinyílt a számomra. Ez volt az az időszak, amikor Kovács István volt a krakkói főkonzul, s az ő példája is a műfordítás felé terelt. De szabadúszóként interjúkat is készítettem az *Új Ember* számára: többek között Czesław Miłosz-sal, Andrzej Wajdával, Sławomir Mrożekkel. Az 1996-ban Nobel-díjjal kitüntetett krakkói költővel, Wisława Szymborskával is megismerkedhettem. Miłosz lakásán járva közel kerülhettem későbbi kedvencemhez, Adam Zagajewskihez is. Összesen kilenc műfordításkötet lett e szabad stúdióim terméke – bedolgoztam magam polonistaként. Mindig akad valami feladat: így például II. János Pál pápa több munkáját, színpadi művét is magyarrá fordíthattam.

– *Aztán végük szakadt a krakkói szép napoknak is...*

– Hat éven át „szabadföldök” voltam itthon. Publikálgattam, de csekély jövedelemért: nem telt tévére, mobilra, hűtőszekrényre sem. Végül 2010-ben, a főszerkesztőváltás után lettem belső munkatárs az *Új Embernél*. Egyszerre vagyok a kulturális oldal, a versrovat és a *Mértékadó* című műsorújság szerkesztője – utóbbit két kollégával vetésforgóban csinálom. Ez a munka új ablakot nyitott számomra a média, a koncertek felé; kedvenc filmjeimről, dzsesszmuzikusaimról is írhatok. Negyvenéves koromra szemléletformáló lettem, és ez szokatlan élmény.

– *A verseidet inkább olvasni kell, mint elemezni – a költői világlátásod ritka harmóniában van az életeddel. Mégis, van valamiféle arc poeticád?*

– Olyasmi nincs, de egy sajátos alkotói ritmusról beszámolhatok. Ez

nem túl gyors tempó: négy-öt évente jön össze általa egy kötetre való vers. Eddig négy könyv a költői termés: *Kihűlő, északi nyár* (1998), *Elúszik, beköszön* (2002), *Gondolj néha Zalalövőre* (2005), *Amit keres-tünk* (2009). Nincs költői noteszem, fejbem hordom ki a verset, s egy lendülettel fogalmazom meg. De még akkor sem írom le: hiszen ha elfelejtem, akkor nem is volt fontos. Mióta versrovatvezető lettem, ez a módszer nem bizonyult igazán termékenynek: van, hogy félévente születik egy vers. Azért remélhetőleg továbbra is költő vagyok, csak jelenleg alvó állapotban.

– *Ez az aluszékonyság más műfajokra nyilván nem vonatkozik...*

– Persze, hiszen a munkakörömből adódóan rengeteg publicisztikát, cikket és interjút kell készítenem. Megjelent néhány más jellegetű könyvem is: egy életrajz, egy tanulmánykötet és a krakkói naplóm. A műfordítás szintén apasztja a költői ihletet, bár előfordult a fordítottja is: Adam Zagajewski például mindig továbbgondolásra készített. Legalább tíz verset írtam az ő hatására.

– *Legutóbbi műfordításköteted együtt jegyzed régi krakkói mentoroddal, Kovács Istvánnal. Miért éppen Waclaw Oszejcát szemeltétek ki?*

– A lublini *Akcent* folyóirat főszerkesztője, Bogusław Wróblewski hívta fel rá a figyelmünket. Istvánnal már korábban is fordítottunk közösen, Bohdan Zadurát és másokat. Oszejca jezsuita pap költő, s fölöttébb izgalmas szabad versbeszédet művel. A száznegyven oldalas kötet lényegében életmű-válogatásnak tekinthető.

– *Van egy furcsa kedvtelésed: szabadidődben más költők verseit*

digitalizálsz, viszed be számítógépre. Mire véljük ezt az egészet?

– Egyszerűen úgy gondolom, meg kell becsülni a nálunk idősebb költőket: „az Úristen nagyvonalúságra hív”. Először Kalász Márton huszonöt kötetnyi versét gépeltem be saját kezűleg. Amikor 2007-ben megkapta a Stephanus-díjat, a Szent István Társulat meg kívánt jelentetni tőle egy százötven oldalas válogatást, aminek ez a szövegbevitel volt a feltétele. Ám nem álltam meg a munkával félúton: úgy döntöttem, minden nyomtatásban megjelent versét begépelem. Végül a hetvenedik születésnapjára megjelent a Magyar Napló gondozásában összes verseinek közel hétszáz oldalas kiadása, benne ezeregyszáz vers... Az egész küldetéssel semmi hátsó gondolatom nem volt, csupán gesztusnak szántam, hogy a nyomulás helyett az önzetlenséget hangsúlyozzam. Ebből aztán gyakorlat lett. Felfogásom szerint az irodalom köztársaság: jó, ha a költőket összeköti valami. S ez a valami nem is feltétlenül esztétikai kötelék, hiszen Kalász Márton után Deák László teljes életművét, vagyis hét kötetét is hűségesen begépeltem: ez ötszáz oldalt tesz ki. Sietnem kellett, mielőtt a tüdőrák elvitte volna: végül három héttel a halála előtt készültem el vele, s telefonon még elmondhattam neki, hogy egy válogatást meg is jelentetnek belőle. Mostanság éppen az foglalkoztat, hogy Kántor Péter korai kötetei nincsenek meg elektronikusan.

– *Vagyis a legfontosabb: munkálkodni a kertben?*

– Munkálkodni a kertben.

Csontos János

CHRISTINE BUSTA

Sorok egy karácsonyi lapra

*Ha nem találna ránk az angyal:
a köves út szélén gyertyálló
ökörfarkkórószál
hoz zöld hírt majd helyette a földről,
s felragyog a pitypang bóbítája
fénylőn, mint a bethlehemi csillag.*

Advent a burgenlandi határon

*Idegen utak, sűrű, sötét.
Virradatig vár a molnár is:
lisztet zsákol a pislogó lámpafényben,
kamrája ajtaja tárva-nyitva.*

*Talán csak szél neszez kint a nádban,
vagy madár, vagy hó – szítálva pergő.
Előbb dobban a szív, mint az első
kutya hajnaltájt felugatna.*

Evangelium

*Évről évre
zordabbak az éjek.
Sötétség, vész, jeges szél ront ránk,
falkástul, mint az ordasok.*

*Valahol mégis áll egy angyal,
csukott szája hófénytel!
Segélni kell a Pásztoroknak minket,
hogy megleljük a pöre Kisdedet,*

*hadd hallja újra a felharsanó hírt:
Heródes vára porba omlik,
ha falainál a bárányok
rázendítenek.*

CHRISTINE BUSTA, a második világháború utáni keresztény-humanista líra jeles osztrák költője 1915. április 23-án – Shakespeare és Cervantes (1616) halála napján – született Bécsben, és ott is hunyt el 1987. december 3-án. Élete nem bővelkedik nagy fordulatokban, a drámai eseményeket zömmel benső téren éli meg – talán ez teszi

a költészetét is érintés- és természetközeli. Nincsenek nagyobb korszakai, inkább a szemléletmódja változik, mintsem a stílusa. Lírája szervezőereje a meghittség, a bensőségesség, s e köré „ármalyja” mondandóját. Vallomásversek és pársorosok egyaránt életművéhez tartoznak; életében és halála után megjelent tizenkét kötetében, az első, *Der Regenbaum (Esőfa)*, 1951) verseskötetétől a már posztumusz *Der Atem des Wortes (A szó lélegzete)*, 1995) hagyatékkötetétig.

Összegző alkat: az expresszionizmustól az objektív líráig minden összesimul költészetében s adja sajátos hullámzását alkotásainak, antik és keresztény, transzcendens és földi harmóniába olvad sorai- ban. Mint ahogy a lakonikus, már-már vázig csupaszított líra (*Salzgärten [Sókertek]*, 1975) és a szerelmesen áradó, felékesített valomások (*Wenn du das Wappen der Liebe malst [Ha megfested a szerelem címerét]*, 1981) együtt lüktetnek nála.

Formában is követi a poétessza sorsát lírája. A nehéz, szorító kezdeti éveket – anyja egyedül neveli és taníttatja, majd házitanítoskodik és könyvtároskodik a fiatal Christine Busta – a kötött forma uralja, s aztán, ahogy sorsa jobbra fordul – a Bécs Városi Könyvtárhálózat igazgatója lesz nyugdíjazásáig –, fokozatosan, a lazább, szabadvers felé hajló formák dominálnak verseiben. Meghitt ember- és természetközeli- sége azonban mindvégig megmarad.

Költészete ezért is éli reneszánszát nem csupán német nyelvterületen, de Magyarországon is. Kerék Imre és Erdélyi Z. János számos opuszt fordított tőle és adott ki könyvben az utolsó másfél évtizedben, bizonyítva: az osztrák lírika nemcsak ihletett volt, hanem ihlető is egyszere.

Cs. K.

Cirenei Simon

*Haladt az úton.
Vállán a más keresztjét
nem önszántából vitte;
de látva a földre rogyott idegent,
fel sem ötlött benne,
hogyan ledobja terhét.*

*A poroszlók, kik gaztettükhöz
eszközként használták,
éppoly kevésbé tudták, mint ő,
hogyan maguk is eszközök:
egy küldetésé, melyet teljesítve
Krisztus első követői lesznek.*

Régi ikon

*A málladozó kontúrok közt
csak sejlik a legenda.
Töredezett és lepattogzott
a zöld, a kék és a fehér.
Arany háttérre tapadt por csilláma
a megbarnult, szüette fatáblán.*

*De maradt a piros.
Nem a vér sötétrőtje –
a Szellem pünkösdi tűzpirosa
világít füsttelenül.*

Utósorok egy tájképhez

*Hol van a csapzott tavaszi barika, megmaradt-e?
Támolyogva állt lábra és köldöksinórját
vonszolta sírva a fűben. Megszáradt azóta,
s talán a holdfény hideg kése is belevágott
a gyapjába? Jaj, kit melegít az?
Más bárányok bégetnek most panaszlón a lejtőn.
S a völgyből idegenül rivaszt rám valamennyi kutya.*

Lázár kutyáival Ábrahámnál

Egy meg nem festett faliképhez

*Megismerlek lassan:
Ábrahám vagy, vigasztalóm,
a megtestesült ígéret.
Nem vártalak már.
Egy tékozló kényúr háza előtt,
lépcsőkön kuporogva éltem az életemet,
elfeledtem hinni és remélni.*

*Összébbhúrom magam az öledben:
férjenek el a kiskutyák is,
kik az ínségben sorsosaim voltak,
akikkel egy kenyéren éltem.
Ritka hűséges teremtmények:
nem morognak. Ha kínzójuk jajgat,
vele szűkölnék a szükségben,
és szomorúan csóválják farkukat.*

Sokat tanultam tőlük.

*Ábrahám, jóságos ősatya,
könnyeimből kipároltad a sót,
szememből most az öröm forrása bugyog:
egyetlen csöppjét is megköszönné már,
a nyomorult tékozló – milyen szerény lett már! –,
ki a gyehennában érte üvöltött,
mert iszonyú az örök szomjúság:
megtanulhatta ő is!*

*Én nem feledtem még
a keserves kínokat.*

Ősz Bécs fölött

*Fanfároznak rőten az esték,
s lombbal tömik az aranykemencéket,
süt már a fagy.
Lúdbörzik redősen a folyó,
s akár fészekaljnyi veréb,
gubbaszt a tűznél
városom.*

Déli Pályaudvar, 23 óra

1972. január 29.

*Csarnok és vágány milyen kihalt!
Kihunytak itt a város fényei,
s érezni kezdjük az éjt, a hideget.*

*Az ablaknál a férfi: mosolygó kép.
Megközelíthetetlen. Megfoghatatlan keze
tétován búcsúra emelkedik,*

*mozdulata már intés:
fel kell nőnünk a rovatlan-tiszta hó
elhatalmasodó tája előtt.*

A könyv

*Kitárva
hever az úton előttem
a föld legvékonyabb könyve:
csupán két lapja van.*

*Fellebben, míg mágikus jeleit
böngésem ámulva:
sehol az apokalipszis.*

*Három szó világlik csak
a nyár rejtett jelenéseiből:
nappali pávaszem.*

Jelzések

*Akkor, éjjel kettő tájt
a nürnbergi pályaudvaron:*

*senki se szállt se ki, se be,
csak bepakolták a postát,
alvóknak alvók üzenetét.*

*Vágányok és váltók közé
tévedt egy tücsök,
és felsírt sívítva.*

Ábel megvédi Káint

*Ne üzzétek! Űzi ő magát.
Eszét a felszálló füst vette el,
s vetélytársat látott bennem
testvér helyett.*

*Segítsétek inkább az Úrhoz,
színe előtt megvallani,
mért csak parázson
pislákolgatta tüzét.*

*Üzenem neki – s ez éltet tovább:
tettével bennem
csak a gonoszt ölte meg,*

*s épen és gyógyultan várom
egy füstnélküli helyen.*

Új évszak

*Új évszakba
halok át lassan,
hol nem zsenge lomb és fű illatozik,
sosem-zöld és rigó-némaság a neve,
s hó szaga, szikla szaga árad belőle.*

CSEH KÁROLY Kékből gesztenyeszínbe

Valahonnan ismerős – lüktetett bennem egyre erősebben, mikor újra meg újra ízlelgetni kezdtem a karcsú, rőt viaszos vászonborítású verseskötetet.

Több mint húsz éve vettem kézhez – megrendelés után, akkori majdnem félhavi fizetésem áráért – az osztrák költő, Christine Busta (1915–1987) *Der Himmel im Kastanienbaum* (Gesztenyefa lombjában az ég, Otto Müller Verlag, Salzburg 1989) című posztumusz könyvét.

A maguk köré töredékességükben is aurát vonó opuszok olvastukkor – ahogy Kirlian fotóin a hiányzó levélrészek – egészzé kerekedtek. Szemelgettem a különös „haldoklasi naplót”, s hirtelen beugrott: mintha Zelk Zoltán *Mindenmapi halálom*-ját lapozgatnám megint, idegen nyelven. Pontosabban: olyan lírát, melyben a halál előérzetében a nemek úgy mosódnak egybe, ahogy távolból visszhangzó kacagás és zokogás egybefonódik. Csak a ritmusuk vehető ki. A jövődő sötét tengerverése közös bennük, árnyalatnyi eltérésekkel.

A keresztény-humanista indíttatású – s végig ebben a szellemben munkálkodó – poétessza lát- és lételeiteit sorjáztatja össze a kötet szerkesztője, gondozója dátumozva a betegség kezdetétől a halálig átkínlódott három év természetét. A végletek érzékeltetéseképp néhány korábbi verset is felvesz a kötetbe, elő- és utószóval, naplójegyzetekkel láttatja az elevenből halódóba hanyatló folyamatot. Kisvilágképet ad egy olyan létállapotról, amikor a hajdani távlatok gesztenyelombbá tömörülnek. Az úti élmények reggeli „márvány-tengeri” kékje rozsdálló barnává alkonyul.

Az ablaka előtt virrasztó gesztenyefa jelképessé, már-már misztikussá emelkedett a nagybeteg számára, színváltozásain látta meg az évszakok meg a világ változásait, s jelenítette meg szinte sóhajnyi opuszokban.

Mind fényteli, mind sötét sugárzású verseiből válogattam ebbe az összeállításba (előző köteteiből is), hogy ha kerek képet nem is, de legalább jelzéseket adjak az immár negyedszázada halott költőnről.

Valamiképp emléke előtt is tisztelgek, tiszteleghetünk ezzel.

FERDINANDY GYÖRGY
Faltörő kosok...?

(a 2012-es Ünnepi Könyvhét kiadványairól)

A francia könyveseknek van egy ilyen kifejezésük. A kos egy mutatós kötet, amiből tucatnyit kitesznek a pultra, összevissza, hogy könnyen kézbe vehesse őket a kuncsaft. És ami húzza magával a többieket.

Valahogyan így van ez egy egész ország termésével is. Egy jó író nemcsak önmagára hívja fel a figyelmet. Sikere az uszályába kerülő többieket is segíti.

Egy ilyen faltörő kos után koslatok én is, miközben lefordítani való fiatal magyar irodalmat keresek. Nem sok sikerrel. Nem kutakodnék jó helyen? Ez is megfordul a fejemben, miközben forgatom az idei könyvhéten kezembe nyomott félszáz új kötetet.

*

Verseskötetektől nem lesz faltörő kos, ezt talán fölösleges is mondanom. Kár, mert nekem Tóth Erzsébet félszáz oldalas kötete a legmaradandóbb élményem 2012 Ünnepi Könyvhétén (*Kőrózsza*, Nap Kiadó).

„Egy bebörtönzött nő naplója” – közli velünk a fülszöveg. „A hős nem a rab, hanem a rabság.”

Félig-meddig. Mert Tóth Erzsébet monológia beskatulyázhatatlan. *Kőrózsza*: jéghideg vád és gyomorszorító panasz. 2012 költői terméséből ez a kis kötet egészen biztosan megmarad.

*

Női szerző munkája a másik kötet is, amit a nyugati magyar emigráció iránt érdeklődő olvasóknak „melegen” ajánlhatok. A *Szigetmagyarság* (Kortárs Kiadó) a londoni Szepsi Csombor Kör története. Ezt a társaságot 1956-os menekült magyar diákok hozták létre, és harminc éven át a nyugati magyar szellemi élet egyik legfontosabb műhelyeként működött. A kör vezetőit, Czigány Lórántot és Siklós István költőt munkájukban irodalmunk olyan kitűnőségei segítették, mint Szabó Zoltán és Cs. Szabó László. Előadók között a hazai irodalmi élet képviselésében ott találjuk többek között Weöres Sándort, Vas Istvánt és Illyés Gyulát.

A könyv írója, Czigány Magda önmagát szerényen a kör „szolgáló leányának” nevezi. Ez a „szolgáló leány” azonban érdekes, olvasmányos könyvvel

állít emléket a körnek, amelyik az alapítók életének három évtizeden át célt és értelmet adott.

A mai olvasónak azonban óhatatlanul egyoldalú képet kínál a londoni magyar egyetemisták története. Ezek az '56-os fiatalok ösztöndíjakkal élnek, nagy hírű egyetemeken végzik tanulmányaikat, pályájuk gördülékeny és nyílegyenes. Ma, félévszázad után, bárki azt képzelheti, hogy „ilyen Anglia”.

Hát sajnós, nem egészen. Akkor, 1956 után is csak a szerencsések, a kiváltságosok pályája volt ilyen. Erről tudna mesélni a menekülttáborok népe. Azok, akik úgy múltak ki a világból, hogy senki se jegyezte fel történetüket. De hát ez más téma. Ehhez a Szepsi Csombor Kör bátor, tehetséges fiataljainak nem sok közük van.

*

Az idei Könyvhét terméséből kiemelkedik egy díszes album: *A tokaji aszú titkai* (Agroinform Kiadó), egy tokaji szőlősgazda és történész, Zelenák István műve.

Tudományos igényességgel megírt könyv ritkán olvasható. Itt azonban egy olyan szépen illusztrált munkát tart kezében az olvasó, amelyet még átlapozni is lélegzetállítóan izgalmas kaland. „A tokaji aszú nem más, mint a táj és az ember évezredek összetartozásának és közös munkájának ma is élő példája” – fogalmaz az előszó.

Az első fejezetek történelmi áttekintését az aszúborok megjelenéséről szóló kutatások története követi. Ki hitte volna, hogy a mai *furmint* elnevezés már a latin auktornál, Horatiusnál is fellelhető!

Befejezésül, de nem utolsó sorban, Zelenák István beavat minket Tokaj titkaiba. Teszi ezt szőlősgazdához illően, helyet adva saját, közvetlen tapasztalatainak.

A kötetet idegen nyelvű összefoglalások egészítik ki. A munka tehát a magyarul nem értők között is haszonnal forgatható. Rajtunk áll, hogy titokban maradnak-e számunkra a tokaji aszúbor titkai!

*

Mint látható, idei beszámolómban fehér holló a szépirodalom. Most még egy esszészerű, lírai önéletrajzról ejtenék szót. *A Múltra tárt ajtó* (Animus Kiadó) Pál Mihály, a neves szobrász írásait adja közre.

Az ösztövért – alig százoldalas – könyvet a Pál családról szóló összeállítás vezeti be. „A mi fészünk a szobrász apa jóvoltából szobrokkal és rajzokkal volt kibélelve... Ezek után más pályát választani

olyan lett volna – írja az emlékező –, mintha egy denevérnek azt mondanánk, hogy holnaptól kezdve felfelé tartott fejjel kell aludnia, mint ezt a rendes szárnyasok teszik.” A Pál családban mindenki rajzol, farag, verseket ír.

A bemutatkozást *A gyermek és a háború* címet viselő hosszú fejezet követi. A gyömrői Pál Mihálynak meghatározó emléke 1944–45 tele, Budapest ostroma.

Kevés ilyen pontos leírást olvastam ezekről a zűrzavaros napokról. Pálék története Karinthy Ferenc *Budapesti tavaszát* juttatja az ember eszébe. Egy kisfiú szemével, olyan tárgyilagosan, ahogy Cini idejében még csak gondolkodni se lehetett.

Kohn bácsiékat elhurcolják, az utcabeliek döbbenet csendben nézik végig a jelenetet. Egy asszony felzokog, valaki odaszól neki: „Nem akarsz te is velük menni?” Gyömrő 167 zsidó lakosából a haláltáborokból senki se tért haza.

Említés esik a részeg orosz katonák garázdálkodásáról és a „rendes” oroszokról is. Minden családnak megvolt – írja a szerző – a maga segítőkész „házi oroszja”.

Pálékhoz Steinmetz kapitány került, a parlament, akiről később szobrot mintáztak a családfő. A hősi halált halt pécsi fiatalember ma is látható a tétényi szoborpark koncentrációs táborában, ahol Osztjapenkóval, a másik fehér zászlót lobogtató katonával példázzák a „hálás utókor” tiszteletét.

Tanulságos történet mindazoknak, akik hitelt adtak a mai félhivatalos verzióknak, miszerint a két parlament a valóságban nem is létezett.

Pál Mihály írását Gyömrőről és a művésztársakról szóló megemlékezés egészíti ki. Végül pedig szerényen, de mégis csak jelen, felsorakoznak a művész ma is látható köztéri szobrai.

A Múltra tárt ajtóm kis kiadónál jelent meg, és az elmondottak után érthető módon a magyar olvasóhoz sem jutott el. Kár, mert Pál Mihály nemcsak mint szobrász lesz az utókor számára emlékezetes.

*

Már-már befejezem ezt a kutakodást, amikor vas-tag, sárga papírra nyomott, százoldalas füzettel lep meg egy vidéki barát. Belelapozok, kényszeredetten, azután nem tudom letenni. Dienes Eszter versei – mert igen, megint egy költőnő a tettes! – megannyi gyomorba markoló üzenet. (Tempevölgy könyvek 8., Balatonfüred).

Már maga a bemutatkozás is szokatlan. Ez a hatvanas éveit taposó asszony nagyon mélyről jön: írástudatlan szülők gyermeke, aki megjárta a pszichiátriákat egy rossz házasság és az alkohol pokla után. Nekivág, többször is, a vakvilágnak, de szülőhelyétől csak a szomszéd falu határáig jut el.

Ez az ötödik kötete, huszonhét éves kora óta ír verseket. „Nekem – vallja – a vers a sors, játék, katarzis, döbbenet. Falat kenyér. Kell.”

Az itt közreadott válogatás a szülőföld képeivel indul, a tájjal, ahol:

„Akácos áll, köti a port,
engem is ideköt minden,
itt voltam jó, itt lettem verve.
Itt hagyott el az Isten.”

A halott apának „visszakérte arcát a barázda”, másutt kisfiát siratja:

„hiányodtól fázom éjjelente”. Szembenéz a magánnyal:

„s kétszer lett keserű
minden, mi édes!
Nem lettem boldog.
Sem tisztességes.”

Körös-körül pedig, „lábszagú estében / dülöngő Kunhalom” és „kocsmagöz zátonyán / megfogant angyalok”.

Dienes Eszter képei váratlanok, kiszámíthatatlanok. Ülnek, mint egy balhorog. Élettársát, Ladányi Mihályt megszólító valamennyi verse egyszerűségében is félelmetes.

Igaz, hogy néha még a legsikerültebb írásokban is megbicsaklik a hangja: „Imbolygó rózsák a pongyoládon / dugd a lábamhoz kicsi lábad” után stílusterés egy olyan suta közlés, miszerint „ha jól sejtem / mindkettő harminchetes”.

Nehéz eldönteni, hogy mi ebben a kis kötetben a legmegrendítőbb. A falusi kocsmák reménytelen szomorúsága? A gyermekét sirató, magára hagyott asszony panasza? Dienes Eszter száraz és kegyetlen, mint a világ, amely körülveszi. Őszintesége mellbevág, talán mert olyan egyszerű és természetes.

Számomra azonban az a legmegrendítőbb, hogy ez a költészet ismeretlen! Egy olyan környezetben, ahol évről évre százával jelennek meg érdektelenebbnél érdektelenebb rigmusok. Egy olyan termés, ami – mondanom se kell – nyomába sem ér a kunhegyesi asszony helyzetjelentéseinek.

A méltatlan élet földje? Szabó Zoltán: Amerikai jegyzetek, Kortárs, 2012.

A hajdani jeles szociográfus a két világháború közötti korszakban számos fontos művel gazdagította értékeinket. Elég tán hivatkoznunk *A tardi helyzetre* vagy a *Cifra nyomorúságra*, és máris láthatjuk jelentőségét. Az 1949 után emigrációba került Szabó Zoltán mindhalálig kivételes szerepet játszott a nyugati magyarság köreiben, s újabban megint többet hallhatunk róla. Ahogyan Kabdebó Lóránt írja róla: „Azok közé az egyedülálló, mégis szerényen véleményt formáló emberek közé tartozott a huszadik századi magyarság történetében, akik világosan megfogalmazott és határozott következetességgel megformált véleményükkel nem az árkokat mélyíteni akarták, hanem a megértés benső hangoltságát sugározták a rájuk figyelők számára.” (Forrás, 2012/6. 61.)

Amerikai jegyzetek című könyve most jelent meg először, és különös színekkel gazdagítja a Szabó Zoltánról kialakult képet. A könyv háttere egy 1971–72-es, mindössze hathetes út, ám korántsem pusztán útirajzról van szó. Vannak benne ugyan leíró részletek is, ám sokkal gyakrabban villan föl a gondolkodó és szociográfus arcéle: egy ízig-vérig európai ember és polgár tengerentúli – sokszor negatív – élményeiről olvashatunk. Kissé idegenül mozog abban a világban, és ezt a vonását akár Márai Sándoréval is összevethetjük. Persze azzal a különbséggel, hogy Szabó nem telepedett le ott, ám ha idéznénk Márai 1939-es *Búcsú* című publicisztikáját, akkor láthatnánk azokat a rokon vonásokat, amelyek mindmáig érvényesen az európaisággal kapcsolatosak.

Az *Amerikai jegyzetek* szerzője tehát nem tudja leplezni idegenség-érzését New Yorkban. Eleve bizonyos előítéletekkel érkezett a milliomos környezetbe, s ezek az érzései nem csökkentek ott sem. A kötet elején ezt írja: „Az a kényelmetlen és nyugtalanító közérzet, amely ezekben a hetvenes években időnként szorongássá szilárdult, és újra meg újra tájékozódó kalandozásokra szorított rá, először az óceán túloldalán kerített hatalmába azzal az eleven erővel, amely rákényszeríti az embert, hogy amiről elfeledkezni nem tud, hogy amivel békülékenységre képtelen – a bajt –, tisztázza valamennyire.” Igen, a bajt kutató, annak okát kereső író ő itt is, azzal a nem lankadó és őszinte kíváncsisággal, ami az oknyomozás nélkülözhetetlen „kelléke”.

Ami konkrétan az utazást illeti: már a londoni induláskor nyomasztó a légkör, ami egyáltalán nem jó előjel az utazó számára a tengerentúli úthoz. Sőt! Az indulás perceit egyenesen a deportáláshoz hasonlítja – kissé morbid módon... Mindez repülőtéri „fogságlétként” jelenik meg az érthetetlen késés miatt.

Ez akkor is nyomasztja, ha tulajdonképpen New Yorkban nincs is különösebben fontos dolga. Egyfajta civilizációkritikát fogalmaz így meg, és még a stewardess is „a szolgálatra kész hozzáférhetetlenség és nyájas távolságtartás nimfája”. Ez már szinte költészet! Egyébként is egyfajta szépirodalmi érték jellemzi a könyvet, a szépirodalmi stílus számos jegyével.

Mindentől függetlenül az utazás első napjaiban szinte minden negatív az író számára. Kissé egysíkú lesz így a kép. Igaza van az utószót író András Sándornak: „Még az is felsejlik..., hogy nem útirajzot akart írni, nem Amerikát akarta felfedezni maga és mások számára, hanem a bajt, a nyugtalanító dolgokat és elemzését annak, hogy bizonyos dolgok miért nyugtalanították őt.” S közben bírálja az elgépiesedett világot, a hajdani szociográfus erényeivel. Küzd a bezártságérzéssel, s aztán történetileg is érinti, hogy miképpen lett a hajdani falusias településből a felhőkarcoló világvárosa. A korabeli utazók erre persze alig gondolhattak a XVIII–XIX. század fordulóján.

Szerteágazó példák, idézetek teszik gazdaggá az anyagot, magyarok és nem magyarok élményei. Aztán egy fontos mondat: „A legkorábban a lehető legtöbb embernek ez a városhely adta meg a korlátlan lehetőséget arra, hogy eredményesen éljen ember voltához méltatlan életet.” Ez Szabó Zoltán könyvének egyik kulcsmondata. Bizony, kissé eltér azok véleményétől, akik csak a csodát látják New Yorkban, Amerikában pedig a korlátlan lehetőségek hazáját. (Hozzátehetjük mindehhez, hogy azóta, az eltelt mintegy negyven esztendőben egyre inkább fölerősödtek mifelénk az ilyesfajta hangok. Persze más körülmények között: a globalizációval, a gazdasági világválsággal vagy éppen Amerika számos dicstelen háborús beavatkozásával kapcsolatban.)

A vérbeli szociográfus jellemzőit főleg ott látjuk, ahol elemzi a Magyarországról kivándoroltak helyze-

tét, és az okokat mérlegeli. Itt-ott ugyan el-elkalandozik fő tárgyától, és így lesz bizonyos értelemben vegyes műfajúvá könyve. Így kissé szétesik a szerkezet, és nem is mindig találjuk meg az elkalandozás indokát. Aztán persze megint a fő vonal érvényesül. S ha viszont a New York-i élményekhez, akkor újra erős lesz a kritikai éle. Ha másról nem, akkor a járda márványlapja ellen szól, mivel azt a kivagyiság jelképének látja. Ilyen példák ugyan vannak, de az is igaz, hogy ez a könyv többet mutat meg a szerző gondolatvilágáról, mint Amerikáról. Ez persze nem baj, hiszen a kalandozó szellem sok izgalmat nyújt az olvasónak. Sok egyéb mellett elmélkedik a honvágyról is: hitelesen, hiszen az

emigráns léttel mindez szorosan összefügg. „A honvágyba öltöztetett vagy költöztetett nosztalgiaik közös nevezője az, hogy mindegyik változatot hiányérzet szüli és erősíti, olykor hatványozottan.” Ilyen gondolatai közepett érzi New Yorkot ridegnek és embertelennek, bár tudja csodálni forgatagát, felhőkarcolóit is.

Közben arra is futja erejéből, hogy miniportrét rajzoljon hajdani szociográfus íróársáról, Kovács Imréről, aki az emigrációban külön szint képviselt. Ezekben a részletekben is arra törekszik Szabó Zoltán, hogy számos sorskérdést tisztázzon. Mindezt a különban a hazájához hű írástudóként teszi.

Bakonyi István

Mesék gyermekekre és felnőttekre szabva

Fisch Gábor László:
Nagyapó meséi;
Kovács Zoltán Vilmos:
Szitakötő Dávid, a költő;
A szarvas-szultánkis-
asszony, török népmesék,
Tasnádi Edit fordítása;
Magyar Napló, 2011.

„Éneke (...) meggyógyította a betegeket,
s könnyet csalt még a gonoszok szemébe is.”
(Szitakötő Dávid, a költő)

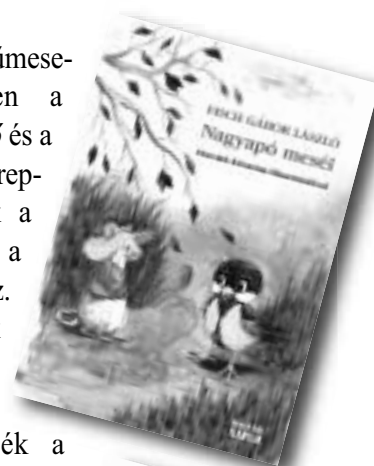
„Vénséges vén Vejnemőjnen dalol egy nap
másnap is még: nem akadt egyetlen ember,
(...) kinek könnye ne csordulna, lelke már el
ne lágynulna.” (Kalevala)

A tél a hosszú, sötét estéké, a tél a történetmesélésé. A téli est az elcsendesedésé és az apró gyertyáké, amelyek fényükkel néha félelmetes árnyékmumusokat rajzolnak az asztalra és a falra. A nagyapa ilyenkor a karosszékben ülve kinyitja a régi nagy könyvet és mesélni kezd: „Egyszer volt...” És a sötétség teremtette, képzelt rémek eltűnnek, a nagyapa szavai fényel, történettel és hősökkel töltik meg a szobát.

A Magyar Napló 2011-ben kiadott mesekönyvei ugyanígy úzik el az ágy alól a gyermekképzelt szörnyeit: a nagyapák hangjait idézik, felfrissítve ezzel azt a mesélői hangvételt, amely ma, a felnőtt mesék és az életszerű tiniregények világában egyre inkább kiveszöben van. Fisch Gábor László és Kovács Zoltán Vilmos kötetei nem állíthatók párhuzamba Békés Pál vagy Lázár Ervin gyakran humoros, nyelvi játékokban gazdag, ám többnyire felnőtt tanulságokkal végződő történeteivel. A leg-

népszerűbb kortárs műmese-szerzőkkel ellentétben a *Szitakötő Dávid, a költő* és a *Nagyapó meséinek* szereplői nem kapcsolódnak a felnőttek világához és a mai kor konfliktusaihoz. Hőseik nem használnak mobiltelefont, nincsenek különleges fegyvereik. Ezek a mesék a kisállatok egyszerűsített, de harmonikusabb világáról tudósítanak igényes, szépirodalmi nyelven hol összetett, hol didaktikusabb módon. Mindig a bölcs nagyapó hangvételében.

És még a felnőtt számára is van valami varázs abban, ha a nagyapa mesél. A kisgyermek szemében ő a biztonságot adó mindentudó, a szimbólumok évezredek világában pedig az idős ember a tudás hordozója. Nem véletlen, hogy a közösségek történetmondói hagyományosan az öregek voltak: a meséhez bölcsesség, tudás kell. Ismerni kell, amit a hallgató még nem ismerhet; elhallgatni azt,

amit még jó, ha nem is sejt; és sugallni mindazt, ami fegyver lehet a gyermekkor, az élet harcaiban.

A *Szitakötő Dávid, a költő* bár korunk műmeséje, a „föhös” előtt emelkedő akadályok elbeszélése által mégis a régi történetmondók bölcsességével halad végig életünk fázisain. Dávid azt az utat járja, amelyet gyermekként az élet útjának képzelünk: születéstől a halálig, az álmok születésétől azok megvalósításáig. Élete mégsem hasonlítható másokéhoz. Nem azért, mert ő „csupán” egy aprócska szitakötő, sokkal inkább, mert míg az emberek számára gyakran az életcélok felkutatása jelenti a legnehezebb feladatot, ő „tudta, hogy akkora költő lesz, amekkora még sohasem röpült a vizek felett”. Dávid tehát szerencsés teremtmény, hiszen születése pillanatától tisztában van képességeivel, erősnek, nagyknak érzi magát, és tudja, mit kell tennie ahhoz, hogy álma valósággá váljon: mindenekelőtt szüksége van egy lantra.

Ismeri terveit, a megvalósítás útja mégis rögösnek ígérkezik. Ha nem lenne elég elszánt, talán már akkor megtorpanna, amikor a hangszerbolt pókhasú boltosa kis híján agyoncsapja. Ő azonban még ekkor is optimistán, bátran „szélesen elvigyorodott, és kiabált tovább, ahogy csak bírta, hogy élni szép, élni jó, és nincs ennél nagyobb ajándék.” Ez az áradó optimizmus, életszeretet határozza meg Dávid hangulatát, a cselekedetei mögötti segítő szándékot, azokat a barátságokat, amiket útja során köt. Így ismeri meg a láthatatlan Rózsaillatot, Sziromlevelet, Zümmögít, Ildikót, a kislányt és a többieket.

Áradó napsütés, természetközelség és gyermeki optimizmus. Már-már azt hihetnénk, ennyi a történet. De Dávid mindent tudni vágyó, kíváncsi természete nem hagy minket sem nyugodni. Vajon hol van a kijárat a nagy könyvből, amelybe újszülöttként mindenkit beír egy bölcs öregember? Vajon mi történik, amikor kiír minket a nagy könyvből ez a titokzatos, Pizsmogó nevű bölcs? És vajon Lajos, a tündér, aki képes hegedűt varázsolni Irgumburgumnak; Dávidnak miért nem akar lantot varázsolni? Mit jelenthet a tündér kitérő válasza: „csak annak van értéke, amiért küzdeni kell, amiért megszenvedtél”? Miért kell Dávidnak átkelnie a kerek erdőn, a Zöldszínű tengeren, és eljutni az Óriás-hegyek közé, ha barátjának csak egy szavába kerülne, hogy mindettől megkímélje? És vajon ha felcsendül egy dal, mi történik a csendben, amely a dallamot követi?

Boldizsár Ildikó szerint a népmesék még rendelkeznek azzal a stabil szerkezeti vázzal, amely képes

arra, hogy a gyerekeknek biztonságot adjon. A *Szitakötő Dávid, a költő* bár mai műmeséje, mégis mintha azt a kort idézné, amelyről így ír a *Kalevalát* elemző Kosztolányi: akkor az emberek még „feleletet vártak arra, hogy micsoda is ez az élet, micsoda is ez a zűrzavaros és rejtélyes világ, micsoda is a fölöttünk szikrázó világmindenség? Honnan jöttek ide a májusi sziklák és májszín fellegek közé, és hová mennek innen, miféle őrijító sötétségbe? Biblia, tudományos elméletek híján ebben az időben a költészet az volt, ami a legmagasabb rendeltetése szerint most és mindenkoron: az első és utolsó dolog magyarázata.” Akkor még varázslatos volt „a dal hatalma, élet és halál fölött uralkodó. Akkoriban beszélni annyi volt, mint tenni, varázst tenni, »téteményt tenni«, büvölni, élni.”

Szitakötő Dávid, a költő ugyanígy keresi kérdései megoldását, és bár nem sejt, hogy a válaszokat egyetlen dalban találhatja meg, talán abban a percben ért meg mindent, amikor végre felzendül első dala, amikor „éneke elszállt a háztetők fölött, (...) meglátogatott szegényt és még szegényebbet, meggyógyította a betegeket, s könnyet csalt még a gonoszok szemébe is.” A mese szinte észrevétlenül járja körbe az élet és a költészet témaköreit, miközben a játékos nyelv és a kalandok burka megőrzik a történet egyszerűségét, amelynek könnyedsége elkerget minden ágy alatt rejtőző, gyermekriogató rémet.

Fisch Gábor László *Nagyapó meséi* című kötetének hangneme közel áll Kovács Zoltán Vilmos meséjéhez, de a nagyapa szerepe itt hangsúlyosabb. Némcsak a cím és néhány fejezet szereplője a kerteszkedő nagypapa, de a könyv stílusán keresztül is egy apó hangját véljük hallani.

A történetek két jelentős kerti esemény felé haladnak: a mesegyűjtemény első része a tücskök első tavaszi koncertjével végződik, míg a másodikban a kert kis lakóinak életét a cirkusz előadása pezsdíti fel, a két rész végére ezekkel az eseményekkel foglalatoskodnak az egerek, a tücskök, Lió, a fehérhasú pók, de még a morcos ganajtúró bogár is és a fürge bodobácsok. Eközben tavasztól tavaszig kísérjük végig hétköznapi apró eseményeit is.

Eseményeket, amelyek szinte esemény nélküliek. A *Nagyapó meséi* valójában minden olyan hősies vagy népmesei konfliktus híján van, amelyekkel például Szitakötő Dávid szembesült. Itt nincsenek tündérek, akik abált szalonnát esznek, nincsenek vadállattá változó macskák, nincsen egyetlen titokzatos

Piszmogó sem... Ez a kert a biztonság, a békés rend, egy hely, amely a XXI. század gyermeknyelvre lefordított Heszperiszek kertje lehetne – a békés és eszményi vidék, ahol csak hírből ismerik azt a bizonyos Alsóvárost, ahol „az emberek hatalmas, sokemeletes házakban laknak”. A borító belső oldalán ábrázolt térkép is ezt a biztonságot, a körbekerített átláthatóság érzését adja.

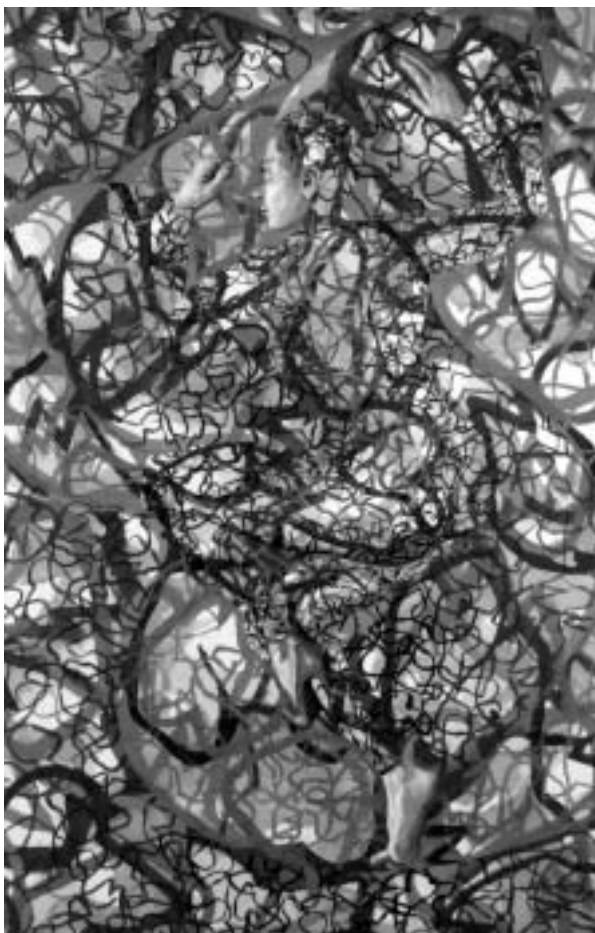
A harmóniát ambivalens módon éppen a találó illusztrációk bontják meg. Úgy érezhetjük, hogy a könyv hangulatához egyébként alkalmazkodó akvarellképek és széldíszek elhelyezése gyakran véletlenszerű, a könyvet divatosan „interaktív” varázsoló kifestő ábrák pedig koncepciótlanul kerültek a kötet utolsó negyedébe. Túl ezen az akvarellműfaj leleményes aláfestője a meseműfajnak és annak a békés világnak, amelyet a Nagypó kertjébe érkező egerek, Cinó és családja találnak maga körül.

Mintha ennek a világnak fordítana hátat, és mintha bonyolult cselekménysorával kárpótolni akarná a felnőtt meserajongókat *A szarvas szultánkisasszony* című gyűjtemény, amely szintén a Magyar Napló által 2011-ben megjelentett mesekönyvek közé tartozik. A mese fogalma azonban itt nem a gyerekeknek esti mesegyűjteményként olvasható történeteket jelenti.

„Hol volt, hol nem volt, amikor a teve kikiáltó, a légy borbély, a teknősbéka meg mérőmester volt, én pedig az apám bölcsőjét ringatgattam, de az apám a bölcsőből kiesett, és a küszöbön a homloka felrepedt, mire ő felkapta a pizskafát, az anyám meg egy tölgydeszkrét, úgy mutatták meg nekem a szoba sarkát” (*Szacsacsi*). Itt-ott már az ehhez hasonló ritmussos felütések sem engedik az olvasót egyszerűen továbblapozni. Megtorpanunk tévedésünk miatt,

amellyel a magyar és török népmesék hasonlóságára alapozva békés Óperenciákra, világljáró királyfikra és szelíd királykisasszonyokra számítottunk, e kötetben ugyanis a magyar népmesék világánál jóval meglepőbb képzettársítások várják, hogy fantáziánk feldolgozza őket.

A török népmesék gyűjteménye távol áll a nagypától, aki unokáját térdére ültetve békés kerti világról,

Tari Eszter: *Factor-Organic V*; 2009; akril, olaj, vászon
(magántulajdon)

nemes dalt éneklő költőről mesél. *A szarvas szultánkisasszony* marhapásztorról suttog, akinek felesége számarcsikót szül, vagy szultánról, aki feleségül venné tulajdon lányát, vagy az indus király lányáról, aki a jemeni szultán fiába szeret... A történetekben gyorsan váltják egymást a meglepőbbnél meglepőbb képek, miközben arra gondolunk, hogy bár jóval több mint száz év eltelt Kúnos Ignác török népmesegyűjtése óta, mégis távol áll tőlünk, és szinte alig érthetjük az ezekben a történetekben megnyíló világ háttérét. Szétnézve az ebben a témában megjelent kötetek között, hiánypótlónak tűnik tehát a Magyar Napló Oláh Katalin által illusztrált népmesegyűjteménye.

„A mesemondók a 19. század végéig elsősorban felnőtt közönségnek meséltek” (Boldizsár Ildikó: *Meseterápia*), később a mese gyermekműfajjává vált, és az a tévhit sajátította ki magának, hogy a mesékben minden ideális. Napjainkban egyre inkább felfedezik a műfaj felnőtt vonatkozásait, és a „mese” műfajmegjelölés már nem ígéri minden esetben, hogy benne ősz hajú nagypapánk mesélő hangját halljuk meg újra. A Magyar Napló mindkét korosztálynak megfelel, és a 2011-ben megjelent mesekönyvei válogatott ízelítőt adnak mind a felnőttekhez szóló, mind a gyerekeknek célzó műfajváltozatból.

Déri Eszter

Árkossy István (1943, Kolozsvár) festőművész, grafikus. 1966-ban végzett a helyi Képzőművészeti Egyetemen, majd 1967-től két évtizeden keresztül a kolozsvári UTUNK irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben Budapestre költözött. Fiával, Árkossy Zsoltal közösen jelent meg *KÉPírás (A csend ösvényein)* című album kiadónk gondozásában.

Bakonyi István (1952, Székesfehérvár) irodalomtörténész. A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-angol szakán, majd az ELTE kiegészítő magyar szakán végzett. 2004-ben szerzett PhD-fokozatot. A kortárs magyar irodalom kutatója, a székesfehérvári Vörösmarty Társaság elnökségi tagja. Iszkaszentgyörgyön él. Legutóbbi kötetei: *(H)arcok és művek* (tanulmányok, 2008), *Írók, költők, bolygópályák* (2011).

Barna T. Attila (1971, Vác) költő. Első, Senkinémásága című könyvéért Verskarácsony-díjban részesült 1997-ben. Salvatore Quasimodo-különdíjas (2008). Legutóbbi kötete: *Valami jön* (versek, 2005).

Cs. Kovács Márta (1959, Budapest) jogász. Szerkesztésében jelent meg *Boldog John Henry Newman templom, Sümegcsehi* (Udvardi Erzsébet festményeivel és Barsi Balázs gondolataival) című kötet (2010).

Cseh Károly (1952, Borsodgészti) költő, műfordító. A miskolci KELET Irodalmi Alkotócsoporthoz tartozik. Mezőkövesden él. Legutóbbi kötetei: *Atlantisz felé* (oroszcsehi versantológia, 2008), *Kutyahűség* (német-osztrák-svájci fordításkötet, 2008) Gennadij Ajgi: *Csillagkép ablakomban* (fordítás, 2009).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistájaként dolgozott, utóbb a Nagytűz főszerkesztőjeként. Legutóbbi kötetek: *Száz év talány. Kiegészítések József Attilához* (2008), *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Déri Eszter (1986, Miskolc) idén végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-művészettörténet szakán. Kutatási területe a barokk prédikációirodalomhoz kapcsolódik, a szöveg és a kép kapcsolatával, egymásra hatásával foglalkozik.

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. A francia írószövetség és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. József Attila- (2000) és MAOE Életműdíjas (2006). 2011-ben kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Legutóbbi kötetek: *Kérdések Istenkéhez* (novellák, 2011), *Pók a víz alatt* (novellák, 2012).

Kelemen Lajos (1954, Büssü) író, Kaposváron él, Radnóti-díjas. Legutóbbi kötetek: *Olvasó* (esszék, 2008), *Föltett igaz* (válogatott versek, 2010), *Égni másért se* (válogatott esszék, 2012).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoporthoz tartozik. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas és a Magyar Érdemrend középkeresztje kitüntetettje. Legutóbbi kötetek: *A barátság anatómiája I–II.* (Írások a magyar-lengyel kapcsolatokról, 2007, 2009), „Egy a lengyel a magyarral” (történelmi esszék, 2008), Edward Stachura: *Szekecelárma avagy emberek a téli erdőn* (fordítás, 2012), *Csoda a Viztulanál és a Balti-tengernél. A XX. századi lengyel történelem sorsfordulói* (tanulmány, 2012).

Lackfi János (1971, Budapest) költő, író, műfordító. Az ELTE magyar-francia szakán végzett 1996-ban. A Nagyvilág és a DOKK internetes irodalmi fórum szerkesztője. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanít. Gérecz Attila- (1992), József Attila-díjas (2001) és Salvatore Quasimodo-különdíjas (2011). Legutóbbi kötetek: *A részeg elefánt* (gyerekversek, 2008), *Élő hal* (versek, 2011), *A legnehezebb kabát* (novellák, 2011).

Lászlóffy Csaba (1939, Torda) költő, író, esszéista, műfordító. József Attila- és Misztótfalusi Kis Miklós életműdíjas. Kolozsváron él. Legutóbbi kötetek: *Hiányzol-e magadnak?* (regény, 2007), *Bestseller avagy a bestia nem alszik* (novellák, elképzeltélek, 2008).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító. A Kilencek költőcsoporthoz tartozik. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtárgya. Többek között József Attila- (1993), Prima- (2007) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötetek: *Válogatott versei* (2008), *Bolygópályák* (Új versek, 2010).

Miklya Zsolt (1960, Csorvás) költő, író, pedagógus, szerkesztő. A Parakletos Könyvesház egyházi kiadójának felelős szerkesztője. Quasimodo-éremdíjas (2007). Legutóbbi kötetek: *Cérnatánc* (2008), *ABC lakópark* (2011).

Pollágh Péter (1979, Tatabánya) költő, szerkesztő, újságíró. 1995 óta publikál. Verseskötetei: *Eleve terpesz* (2001), *Fogalom* (2005), *Vörösróka* (2009), *A Cigaretás* (2010).

Szabéni Ildikó (1951, Budapest) Bács-Kiskun megyében nevelkedett, iskolai elvégzése után negyven éven át tanítónak dolgozott Budapesten. Legutóbbi verses kötetek: *Legyen időm!* (2011). Legújabb verseskötete *Tartozol* címmel idén karácsonyra jelenik meg kiadónk gondozásában.

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Főiskola Ifjú Írók Körének egyik alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. Volt a Könyves Szövetség elnöke és az Új Átlók Művészeti Társaság titkára. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötetek: *El perro* (A kutya, 2010, Miami), *Calul lacurilor* (Ló a tavon, 2011, Nagybánya).

Tornai József (1927, Dunahaszti) költő, író, műfordító. A József Attila-díj (1975), a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje (1997), Arany János- (1998) és Babérkoszorú-díj (2001), Balassi

Bálint-émlékkard (2012) és Magyar Érdemrend Tisztikereszt (2012) kitüntettje. Legutóbbi kötete: *A semmi ellen* (versek, 2012).

Tóth Erzsébet (1951, Tatabánya) költő, író. 1981–85 között a Magyar Diafilmgyártó Vállalat szerkesztője, 1994-től 96-ig az Élet és Irodalom versrovatvezetője. 2010-ben a Nagyítás című hetilap szerkesztője. József Attila-, Kölcsey-, Ratkó József-díjas. Legutóbbi kötete: *Szívhangok* (2008), *Aliz már nem lakik itt* (2011).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. A Magyar P. E. N. Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, az Új Ember katolikus hetilap versrovatvezetője. Bella István-díjas (2008). Legutóbbi kötete: *Amit kerestünk* (versek, 2009), Evelyn Waugh: *Heléna* (fordítás, 2010).

Csatlakozzon Ön is a Magyar Napló népes táborához a Facebookon!

www.facebook.com/MagyarNaplo

<p>Alapítás 1993 / 1996</p> <p>Alapít A Magyar Írószövetség lapjainak és a mellette működő kiadv. műfordítók, irodalomtörténészek mellett rendszeres megjelenést a lehetőségeik bőséges fiatal szerzők könyvei is, mind az anyanyelvűből, mind a határon túlról.</p> <p>Küldetés A Magyar Napló a Magyar Írószövetség havonta megjelenő irodalmi lapjának. Együtt a szerkesztőkkel. 1993-ban Csizsák Tibor, az írószövetség alelnök ajánlta a magyar olvasók figyelmébe azt, hogy „politikai értékek, erkölcsi normák és egy alkotmányos rendszertől egyaránt” indíttatású új, „költemény táborát” 1994-ben nyitja el, azaz közkeletű Csizsák Tibor költő, a „Költemény névvel indult kiadványok” tagja, aki azt várja a lapról: „Téli Csizsák Tibor által megfogalmazott nyelvtudomány, a nemzeti irodalomnak ahhoz a hűségének, őszinte hang-üzenetével” kell visszafelé, hűség mellett, „amely először, de mag nem létező költészetével az Új Magyar Művészetben hangzik fel, s máig hallható.”</p> <p>Tartalmak A lapot azonos melléklettel adták ki, napról, szociológiai tanulmányokkal, esszé, albumokkal is. 2002-ben indította újja Az év esszé. Az év zenéje és Az év versei című antológiákat. Ezek a szociológiai gyűjtemények évül-évre szűkebb körökben jelennek meg a Magyar Irodalom Zsebkönyvében, a Nyelvi Érték albumokban és a Nemzeti Lapok kiadványainak részeként megjelentek.</p> <p>Honlap http://www.magynaplo.hu</p>

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az **info@magyarnaplo.hu e-mail** címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában:

<http://www.magyarnaplo.hu>